

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE TARIMSAL FİNANSMAN
UYGULAMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilek ESENKAR

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Resül YAZICI

Bilecik, 2019
10126529

**T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE TARIMSAL FİNANSMAN
UYGULAMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilek ESENKAR

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Resül Yazıcı**

**Bilecik, 2019
10126529**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Dilek ESENKAR
Anabilim Dalı : İKTİSADİ
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Resul YAZICI
Tezin Özgün Adı : Türk Bankacılık Sektöründe Tarımsal Finansman Uygulamaları
Tezin İngilizce Adı : .....

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 28 / 12 / 2018

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ /OY ÇOKLUĞU ile İKTİSADİ Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Resul YAZICI

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Serkan VARDAK

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Huseyin Önder

Üye: .....

Üye: .....

İmza

[Signature]

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... / ..... / 20.... tarih ve ...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

Türk Bankacılık Sektöründe Tarımsal Finansman Uygulamaları adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Dilek ESENKAR

.../.../...

ÖN SÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Resül Yazıcı'ya değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Dr. Öğr. Üyesi Serkan Varsak'a bu tezin hazırlanması sırasında yaptığı katkılardan dolayı teşekkürlerimi sunarım. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceği aileme şükranlarımı sunarım

Dilek ESENKAR

.../.../...

ÖZET

Tarım sektörü stratejik bir öneme sahiptir. Bu stratejik önem, insanoğlunun beslenme ihtiyacını, girdilerini karşılayan faaliyetleri icra etmesinden kaynaklanmaktadır. Tarım ve gıda kesiminde yaşanan teknolojik gelişmelerle, artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacı karşılanmak istense de karşılanamamakta ve karşılanamayacağı beklenmektedir. Bu durum da tarımı, dünya ekonomilerinin gözünde korunmaya ve desteklenmeye ihtiyaç duyulan bir sektör konumuna getirmiştir.

Son yılların en önemli gündem konularından olan gıda güvenliğinin sağlanması için tarım sektörünün gelişimi ve büyümesi önem kazanmaktadır. Bu sektörün büyümesinin önündeki en büyük engellerden biri, sektörden gelir elde edebilmek için hasat döneminin beklenmesinden kaynaklanan finansman eksikliğidir. Ekonomiler çeşitli yöntemlerle tarımsal finansman eksikliğini gidermeye çalışmaktadırlar. Türkiye’de ise tarımsal finansman yöntemleri yetersiz olmakla birlikte kaynaklarına göre de farklılık göstermektedir. Türkiye’de tarımsal finansman kaynakları; devletin sağlamış olduğu teşvik ve hibeler, uluslararası kurum ve kuruluşların sağlamış oldukları tarımsal hibeler, tarım sigortaları, tarım borsalarından sağlanan varantlar, factoring işlemleri vb. finansal yöntemlerdir. Tarımda dış kaynak denilince akla ilk gelen yöntemlerden biri de tarımsal kredilerdir. Tarımsal krediler diğer birçok ülkede bankacılık işlemlerinde ticari kredilerle aynı şekilde görülerek yorumlanmış olsa da Türk bankacılık sektöründe tarım bankacılığı başlığı altında ele alınmaktadır.

Türkiye’de tarımsal kredi denilince akla ilk gelen banka Ziraat Bankası olsa da son yıllarda tarımsal bankacılıkla özdeşleşen diğer bir banka ise Denizbank’tır. Bu bankanın tarımsal bankacılık faaliyetleriyle birlikte yapmış olduğu yenilikler onu tarım bankacılığında bir marka haline getirmiştir. Diğer özel bankaların da bu alana ilgisi son dönemde artmaya başlamış ve tarımsal bankacılık faaliyetlerindeki çoğalma, tarımsal finansmanda yeni yöntemlerin gelişmesine ve tarım sektörünün finansman eksikliğinin çözülmesi yolunda önemli adımlar atılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sektörü, Tarımsal Finansman, Türk Bankacılık Sektörü, Tarımsal Kredi, Tarımsal Bankacılık.

ABSTRACT

The agricultural sector has a strategic importance for the nutritional needs of mankind. With the technological developments in the agriculture and food sector, due to meet the food needs of growing world population could not be met and are expected not to be met. In this case the agricultural sector is brought to the position of protected and supported needs in the eyes of the world economy.

The most important topic of recent years to ensure the safety of the food-development and growth of the agriculture sector is becoming increasingly important. One of the biggest obstacles in front of the industry's growth, comes from in order to obtain income by harvesting period lack of financial problem. Economies are working to resolve agricultural financial in various ways in Turkey, although the methods are inadequate in agricultural financing according to sources shows difference in Turkey sources of agricultural finance are incentives and grants provided by the state, agricultural grants by international institutions and organizations agricultural insurance warrants factoring by agricultural commodity Exchange one of the first ways that comes to mind in agriculture is agricultural credits. Agricultural credits are seen in the same way in many other countries as commercial credits but in Turkey it is addressed under the heading of agricultural banking.

Even though the first thing that comes to mind for agricultural credit in Turkey is Ziraat Bank recently this situation becomes to embody with Denizbank. Denizbank's agricultural banking innovations brought it self to a mark. Therefore other private banks also started to interested in this area and the increase in agricultural banking activities provides new solutions for agricultural financing.

Key Words: The Agricultural sector, Agricultural Finance, Turkey's Banking sector, Agricultural Credit, Agricultural Banking.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ VE GELİŞİM SÜRECİ

1.1. DÜNYADA TARIMIN SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ ve GELİŞİM SÜRECİ.....	7
1.1.1. Ortaçağ ve Feodalizm.....	8
1.1.2. Sanayi Devrimi.....	9
1.1.3. Sanayi Devriminden Günümüze Tarım Sektöründeki Gelişim Süreci	10
1.2. TÜRKİYEDE TARIM SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ ve GELİŞİM SÜRECİ	13
1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Tarım Sektörü.....	14
1.2.2. 1923-1938 Arası (Atatürk Dönemi)Türk Tarımsal Gelişimi	15
1.2.3. 1939-1949 Arası (Milli Şef Dönemi) Türk Tarımsal Gelişimi	17
1.2.4. 1950-1959 Arası Türk Tarımsal Gelişimi	18
1.2.5. 1960-1979 Arası Türk Tarımsal Gelişimi	19
1.2.6. 1980-1999 Arası Türk Tarımının Gelişimi	21
1.3. TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	31
1.3.1. Tarımın Hasıla veya Ürün Etkisi.....	32
1.3.2. Tarımın Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi	33
1.3.3. Tarımın Üretim Faktörleri Üzerindeki Etkisi.....	34
1.3.4. Tarımın Piyasalar Üzerindeki Etkisi	35
1.4. TÜRKİYEDE UYGULANAN TARIM POLİTİKALARIN EKONOMİK KALKINMAYA ETKİSİ	36
1.5. TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI	41

İKİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

2.1. TARIMSAL FİNANSMAN ve ÖZELLİKLERİ.....	44
2.1.1. Tarımsal Finansmanda Devlet Desteklemeleri	45
2.1.2. Tarımsal Finansmanda Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar.....	49
2.1.3. Tarımda Alternatif Finansman Yöntemleri	52

2.1.4. Tarımsal Finansmanda Banka Kredileri.....	61
2.2. TÜRKİYE’DE TARIMSAL FİNANSMANIN GELİŞİM SÜRECİ	61
2.3. TÜRKİYE’DE TARIMSAL FİNANSMAN KURULUŞLARININ TARIMA KATKILARI.....	65
2.3.1. Tarımsal Finansman Aracı Olarak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Tarıma Katkısı.....	66
2.3.2. Tarımsal Finansman Aracı Olarak TKDK	73
2.2.3. Tarımsal Finansman Aracı Olarak Tarım Kredi Kooperatiflerinin Tarıma Katkısı	78
2.3.4. Tarımsal Finansman Aracı Olarak Bankaların Tarıma Katkısı.....	82
2.4. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE TARIMSAL FİNANSMAN KURULUŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIMIN FİNANSMANINDA BANKALAR

3.1. TARIMSAL FİNANSMAN ARACI OLARAK KREDİ.....	88
3.2. TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜNDE İŞLETMLERİN GENEL YAPISI ve KREDİ GEREKSİNİMİ	90
3.4. TARIMSAL FİNANSMANDA KAMU SERMAYELİ BANKALAR	93
3.4.1. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	94
3.4.2. Türkiye Halk Bankası A.Ş.	100
3.4.3. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.....	102
3.5. ÖZEL BANKALARIN TARIMSAL KREDİ SİSTEMİNE DAHİL OLUŞ SÜRECİ	104
3.5.1. Denizbank Tarım Bankacılığı	105
3.5.2. Şekerbank Tarım Bankacılığı.....	109
3.5.3. Anadolubank Tarım Bankacılığı	114
3.6. ÖZEL BANKALARIN TARIMSAL KREDİ SİSTEMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	116
SONUÇ	120
KAYNAKÇA.....	123
ÖZGEÇMİŞ	130

KISALTMALAR

ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
DB	: Dünya Bankası
DFİF	: Devlet Destekleme Fiyat İstikrar Fonu
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği Sistemi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBK	: Et Balık Kurumu
ESK	: Et ve Süt Kurumu
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IPARD	: AB Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı
KDV	: Katma Değer Vergisi
KGF	: Kredi Garanti Fonu
KMH	: Kredili Mevduat Hesabı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MB	: Merkez Bankası
OTP	: Ortak Tarım Politikası
ÖKS	: Örtü Altı Kayıt Sistemi
SEK	: Süt Enstitüsü Kurumu
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TARSİM	: Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TKDK	: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TKK	: Tarım Kredi Kooperatifleri

TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TRUP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
TSKB	: Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRKVET	: Türk Veteriner Bilgi Sistemi
YEMSAN	: Yem Sanayi
VOB	: Vadeli Opsiyon Borsaları

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Türkiye’de GSYİH, Tarımın GSYİH İçindeki Payı ve Gelişimi.....	39
Tablo 2.1: ABD, AB, Meksika ve Türkiye’de DGD Uygulamaları.....	47
Tablo 2.2: Dünya Borsalarında İşlem Gören Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarının Sayıları (Milyon Adet) (2015).....	57
Tablo 2.3: Dünya Borsalarında Tarım ve Diğer Emtialar Üzerinde Yapılan Vadeli İşlem Opsiyon Sözleşmelerinin Sayıları (Milyon Adet) (2015).....	57
Tablo 2.4: Farklı Ülkelerde Tarım Sigorta Sistemlerinin Uygulamaları (2007).....	60
Tablo 2.5: Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)....	67
Tablo 2.6: Buğday- Arpa Üretim Miktarı ve Ekilen Arazi Miktarı.....	68
Tablo 2.7: Tarım Destekleme Bütçesinin Dağılımı (2015-2017).....	70
Tablo 2.8: Tarım ve GSYİH.....	72
Tablo 2.9: IPA I Çerçevesinde 2007-2013 Döneminde Türkiye Mali Yardım Miktarı (Milyon Avro).....	75
Tablo 2.10: IPA II Çerçevesinde 2014-2020 Döneminde Türkiye Mali Yardım Miktarı (Milyon Avro)	75
Tablo 2.11: Bankacılık Sektöründe Kredi Hacmi ve Tarımsal Krediler.....	83
Tablo 2.12: Bankaların Tarımsal Kredi İstatistikleri.....	83
Tablo 3.1: Türkiye’de Tarımsal İşletmelerin Genel Yapısı.....	91
Tablo 3.2: Tarımsal Kredi Çeşitleri.....	93
Tablo 3.3: Vakıfbank Tarım Bankacılık Ürünleri.....	103
Tablo 3.4: Seçilmiş Sektörlerin Toplam Krediler İçindeki Payı.....	104
Tablo 3.5: Anadolubank’ın Tarımsal Kredileri.....	115

GİRİŞ

Tarım sektörü dünyanın varoluşundan bu yana faaliyet gösteren önemli sektörlerden biridir. Tarım sektörünün önemi insanoğlunun beslenme güdüsünü karşılayan tek sektör oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu durumun akabinde tarım sektörü ekonomik faaliyetlerin oluşmasında ileriye ve geriye doğru bağlantısı olan güçlü bir sektör olduğu görülmektedir. Birçok sektöre hammadde sağlamanın yanı sıra birçok sektörden de girdi temin etmektedir. Bu da onu diğer sektörlerin gelişimi ve ekonomik büyümenin sağlanması adına itici bir güç ya da önemli bir sektör yapmaktadır.

Tarım sektörü stratejik bir öneme sahip olmasının yanında aynı zamanda yapısı gereği gelişmesi ve büyümesi adına korunmaya ihtiyaç duyulan bir sektör olduğu da görülmektedir. Dünyada tarımı koruma adına devletlerin, yıllarca, tarıma çeşitli yollarla kaynak aktardığı görülmektedir. Özellikle ABD ve AB, Uruguay Turu öncesine kadar kendi tarım sektörlerini korucu yöntemlerle tıpkı bir bebek gibi büyüttükleri ve yıllar içinde yeşil devrim ve korumacı yaklaşımlar sonucu elde ettikleri tarımsal üretim artışları bu iki ülke için önemli bir sorun haline geldiği görülmektedir. Bu iki devletin eldeki arz fazlasını artık dünya piyasasına sürmek istemeleri Uruguay Turunun doğmasına neden olduğu görülmektedir. Uruguay Turuyla tarımda dünya piyasalarında serbestleşme başlamış, bu da Türkiye gibi tarımsal gelişimini tamamlamış ülkelerin ABD ve AB tarımının altında ezilmesine sebep olduğu görülmektedir. Yıllardır tarımsal ticarete lider olma özelliğini hala bu iki ülkenin koruduğu görülmektedir.

Günümüzde AB ve ABD dışında birçok ülkenin de tarım sektörünün stratejik önemini kavradığı görülmektedir. Bu durumun en önemli etkenlerinden biri de çoğalan dünya nüfusu ve gıda ihtiyacındaki artış olmuştur. Yıllar önce Malthus nüfus teoreminde dünya nüfusu geometrik bir oranla artarken gıda üretiminin aritmetik bir oranla arttığını ve zamanla gerçekleşen gıda üretiminin dünya nüfusunun gıda ihtiyacını karşılamada yeterli gelmeyeceğine dikkat çekmiş. Bu durumu önleme adına yaşanan teknolojik gelişmelerle tarım sektöründe birim alandan alınan ürünün verimliliği artmış. Hatta sabit olan toprak faktörü yerine topraksız üretim metotlarının gelişmesi de gıda

üretimindeki verimi arttırmış olsa da günümüzde gıda güvenliği dünya ekonomilerinin gözünde giderek önemi artan bir başlık olarak gözlemlenmektedir.

Dünya ekonomilerinin, kriz, istikrarsızlık, işsizlik, enflasyon, dış borç, büyüme gibi birçok ana ekonomik sorunun yanında artık gıda güvenliği başlığını da tartışmaya başladıkları görülmektedir. Gıda güvenliği son dönemin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bunun en önemli sebebi artan dünya nüfusuna rağmen tarım sektöründe gerçekleşen yetersiz üretim olarak gösterilebilir. Artan gıda ihtiyacına rağmen gıda üretiminin yeterli oranda olmayışı ülkelerde gıda güvenliği endişelerini arttırdığı görülmektedir. Bu durum da, tarım sektörüne, diğerlerine oranla daha fazla önem verilmesine yol açmıştır. Türkiye'nin de son dönemlerde ikinci plana attığı tarımın stratejik önemini kavramış ve bu yönde adımlar atmaya başladığı görülmektedir.

Tarımsal gelişimini tamamlayamayan Türkiye, 1980'lere kadar tarım ülkesi olarak adlandırılrsa da, 1980 liberalizasyon hareketiyle birlikte tarımsal gelişim yerine sanayiye önem verilmesi ve tarımsal dış ticarete Türkiye aleyhine artış yaşanması, Türkiye'de tarımın gelişmesine engel olan durumlar olarak görülebilir. 2000'li yıllarda, değişen dünya konjonktürü ile artan gıda güvenliği endişelerinin, Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında değişen ekonomik yaklaşımlar, Türk tarım sektörünün dönüşüm yaşamasını sağladığı görülmektedir. Türkiye'de son yıllarda tarımsal gelişim adına birçok hamlenin yapıldığı, birçok projenin hazırlandığı, birçok devlet desteklemesinin bu sektöre aktarıldığı ancak hala tarımda istenilen düzeyde bir gelişmenin sağlanamadığı görülmektedir.

Yıllarca tarımsal politikalar ile Türk tarımının örtüşmemesi, desteklemelerin doğru şekilde tarım sektörüne enjekte edilmemesi sonucunda, tarımdaki istenilen büyümenin sağlanamadığı görülmektedir. Türkiye'de, tarıma yıllarca devlet tarafından çeşitli yollarla (fark ödemeleri, devlet alımları, sübvansiyonlu krediler, DGD, girdi teşvikleri vb.) kaynak aktarımının yapıldığı görülmektedir. Aktarılan bu kaynakların, gerek tarım sektörünün yapısından kaynaklanan sebepler gerek Türk tarımının yapısal sorunları nedeniyle ya da aktarılan kaynakların piyasaya doğru zaman ve yöntemle aktarılamaması sonucunda tarım sektöründen beklenen büyümenin sağlanamadığı görülmektedir. Son yıllarda, tarım sektörünün öneminin anlaşılmasıyla, tarım sektörüne aktarılan kaynak oranının arttığı ve sektöre yönelik yeni projeler geliştirilmeye başlandığı

gözlemlenmektedir. Devletin uyguladığı tarım politikalarıyla, Türk tarım sektörünü meta üretim yapan küçük işletme modelinden çıkarıp, ticari üretim yapan büyük işletme hatta aile işletmeleri şekline dönüştürmeyi hedeflediği tarım politikaları içinde göze çarpan en önemli gelişmedir.

Türk tarımının, tarım politikalarının yanlış yönetilmesinin yanında, birçok yapısal sorunun da mevcut olduğu göze çarpmaktadır. Türk tarım sektöründe, tarım arazilerinin parçalı yani küçük ölçekli olması, Türk tarımında çiftçilerin üretim anlayışının ticaret amaçlı olmayıp meta üretim şeklinde olması yani ticaret amacı gütmeyen sadece geçimini sağlayan çiftçi profilinin yoğun olması, Türk tarım sektöründe istenilen verimliliğin sağlanamamasındaki en önemli etkenler arasında sayılabilir. Bu sayılan etkenler, aslında Türkiye’de tarımda profesyonel üretim anlayışının var olmadığını da göstermektedir. Türkiye’de, çiftçi profilinin 45-50 yaş üstü kişilerden oluşması, Türk tarım sektöründe inovasyona kapalı bir yapının oluşmasına da sebep olabilmektedir. Ayrıca Türkiye’de üretim planlamasının olmayışının, arz ve talep dengesizliklerine yol açarak fiyat dalgalanmalarına neden olduğu görülmektedir. Yukarıda saydığımız tüm bu sorunlar ve daha fazlası, Türk tarımında yıllardır süregelen Türk tarımının yapısal sorunları olarak göze çarpmaktadır.

Türk tarımın yapısal sorunlarının yanı sıra, tarım sektörünün doğası gereği var olan birçok sorun da, Türkiye’de tarımı diğer sektörlerle göre daha fazla korunmaya muhtaç bir hale getirmektedir. Yıllardır ekonomiler, tarımın en önemli sorunlarından biri olan üretimin doğaya bağımlı olması sorununa çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu alanda birçok çalışma yapılmış, hatta işin içine finans sektörü de girmiş ve tarımsal ürün sigortaları, tarımı, doğaya karşı korumak amaçlı olarak ortaya çıkan bir ürün olarak piyasaya sunulmuştur. Gelişmiş ülkelerin yıllardır tarım sigortalarını kullanmalarına rağmen, Türk tarımı ise tarım sigortaları ile daha yeni tanışmış olduğu görülmektedir. Tarım sektörünün bir diğer önemli sorunu ise sermaye devir hızının düşük olmasıdır, yani çiftçi ya da üretici ektiği ürünü hasat ettiği zaman kazanç elde edebilmektedir. Bu durum da, çiftçinin gelir elde edebilmek için bir sezon beklemesi gerektiğini göstermektedir. Beklediği süreç boyunca gelir elde edemeyen çiftçinin, ek finansman ihtiyacının doğacağı görülmektedir. Bütün bu sorunlar da Türkiye’de tarım sektörünün geri planda kalmasının nedenleri olarak sayılabilir.

Son yıllarda, yıllarca geri planda kalan tarım sektörünün önemli bir sektör olduğu, öncelikli olarak gıda güvenliği için bu sektöre her daim ihtiyaç duyulacağı bilinciyle birçok ülke gibi Türkiye'nin de tarımı koruma ve büyütme yönünde adımlar atmaya başladığı görülmektedir. Türkiye'de devletin tarım sektörünü büyütme hamlelerinin ve dünyada tarım sektörünün gelişme ve büyüme konjonktürünün Türk tarımını da etkilemesi, ek finansmanı da gündeme getirmiştir. Zaten yıllardır süregelen finansman ihtiyacına, bir de büyüme ve meta üretimden işletmesel üretim sürecine geçiş eklenince finansman ihtiyacının daha da göze çarpar bir hal aldığı görülmektedir. Tarımsal finansman için her ülke farklı yöntemler ve uygulamalar kullanmış olsa da, temelde uygulanan yöntemlerin ve uygulamaların birbirleriyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Türkiye'de ise tarımsal finansman kaynakları incelendiğinde; devlet desteklemeleri ve hibeleri, uluslararası tarımsal finansman ve tarımsal krediler olarak sınıflandırmanın mümkün olduğu görülmektedir. Bu saydığımız finansman kaynakları dışında geleneksel bir yöntem olarak özel şahıslardan borçlanmayı da bir tür finansman yöntemi olarak sayabiliriz.

Tarımsal finansman ya da tarıma dış kaynak denilince, Türkiye'de akla gelen yöntemlerden biri devlet eliyle tarıma aktarılan kaynaklar görülebilir. Devlet destekleme yöntemlerinin, yıllar içinde farklılık göstermekle birlikte, tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu finansmanı sağlamaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Türkiye'de son yıllarda tarıma sağlanan teşvikler, hibeler ve tarımsal projelerde yeni yöntemlerin geliştirildiği göze çarpmaktadır. Yine son yıllarda, uluslararası tarımsal desteklemelerin Türkiye'de tarım sektöründe proje bazlı yatırımları hızlandırdığı görülmektedir. Özellikle IPARD Türkiye'de en fazla kullanılan uluslararası tarımsal finansman desteği olarak göze çarpmaktadır. IPARD dışında birçok uluslararası tarımsal yardım ve teşvik kaynağı bulunmakta ve Türkiye'de bu yardımların birçoğundan faydalanmaktadır.

Türkiye'de, tarım sektörünün finansman ihtiyacının devletin hibeleri dışında krediler yoluyla da karşılandığı görülmektedir. Türkiye'de tarımsal krediler denilince akla ilk Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Denizbank gelmektedir. Ziraat Bankası tarımsal kredi sisteminin öncü bankalarından olup, sisteme en fazla kaynak aktaran banka olarak göze çarpmaktadır. Ziraat Bankası'nın sistem içerisinde devlet eliyle yıllarca tarıma kaynak aktardığı gözlemlenmektedir. Devletin tarıma kaynak

aktarmak için kullandığı diğer bir kuruluşun Tarım Kredi Kooperatifleri'nin (TKK) olduğu görülmektedir.

TKK'lar, yıllarca Türk tarım sektörü için önemli bir kuruluş olmuş ve hala bu özelliğini devam ettirdiği görülmektedir. TKK'lar, yıllardır Türk tarımının taşradaki girdi ve finansman ihtiyacını karşılamada önemli bir kuruluş olarak görev yapmaktadırlar. Dünyada tarımsal gelişim düzeyi artan ülkelerde, kooperatifleşme seviyelerinin de yüksek olduğu görülmektedir. Kooperatifler, tarımsal kalkınmada önemli rolleri olan kuruluşlar olarak faaliyet göstermektedirler. Özellikle AB'de tarım, kooperatifler aracılığıyla yapılmakta ve tarımın her aşamasının üretimden pazarlamaya, hatta sofraya gelişine kadarki her aşamanın kooperatifler yoluyla kontrollü bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Sistem o kadar gelişmiştir ki bütün kooperatifler birbiri ile bağlantılı ve birbirinin devamı niteliğindedir. Kooperatiflerin ve üyelerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak adına ise kooperatif bankacılığı sistemi faaliyet göstermektedir. Gelişmiş ekonomilerdeki bu uygulamalara karşılık, Türkiye'de sistemde kooperatiflerin birbirinden bağımsız hareket ettiği, birbirinin devamı niteliğinde olmayan kooperatifleşme hareketinin mevcut olduğu görülmektedir.

Türkiye'de kooperatiflerin satış, alım ve kredi kooperatifleri olarak ayrıldığı görülmektedir. Tarımsal finansmanda Türkiye'de en önemli kuruluşlardan biride TKK'lardır. Türkiye'de devlet yıllarca Ziraat Bankası ve TKK'lar ile çiftçinin ihtiyaç duyacağı finansmanı karşılamaya çalışmıştır. TKK'ların yıllarca çiftçinin girdi ihtiyacını karşılamamanın yanı sıra, Ziraat Bankası'nın taşradaki kolu gibi faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu da onu çiftçi ile daha iç içe ve çiftçiye ulaşmada daha avantajlı duruma getirmektedir. TKK'lar bir banka olmayıp, banka gibi kredi sağlayan kuruluşlar olarak faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Aynı zamanda da çiftçinin ihtiyaç duyacağı girdileri kredi yoluyla, yani vadeli yapıda satışını da yaparak çiftçiye çeşitli yöntemlerle finansman sağladıkları da görülmektedir. Kısacası TKK'lar, tarımsal finansmanın en önemli kolundan biri olarak Türkiye'de faaliyet göstermektedirler.

Türkiye'de, yıllarca tarıma kredinin TKK ve Ziraat Bankası gibi kamu kuruluşlarıyla devlet eliyle aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Özel bankaların ise tarım sektörüne kaynak aktarmaktan çekindiği ve bu sektöre kredi vermedikleri görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni olarak, tarım sektörünün bankaların

gözünde güvensiz bir sektör olarak görülmesi ve kredilerde geri dönüşün olmayacağı düşüncesinin bankalarda yer edinmiş olması görülebilir. 2000 yılından sonra yaşanan dönüşümün, bankalarda yeni pazar arayışları doğurduğu ve bu dönemde tarım sektöründe de yaşanan dönüşümün tarımda dış kaynak arayışını arttırdığı gözlemlenmektedir. Yaşanan tüm bu gelişmelerin ise son dönemde adından sıkça bahsedilen, yeni bir sektörü doğurduğu görülmektedir. Tarımsal bankacılık ya da tarımsal kredi sistemi, günümüzde Türkiye’de bankaların en gözde pazar alanı olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir. Yıllarca tarıma kaynak aktarmaktan çekinen özel bankaların, artık tarıma kredi vermek için birbirleri ile rekabet eder hale geldiği görülmektedir. Tarımsal bankacılık sisteminin en gözde özel bankası ise, Denizbank olarak görülmektedir. Denizbank’ın tarımsal bankacılık sektöründe özel bankalar içinde lider pozisyonda olduğu, artık bu alanda bir marka haline geldiği görülmektedir.

2000’li yıllarda Tarışbank’ın satılarak, Denizbank’ın finans sistemine girmesi ve kendisine büyümesi için tarım sektörünü seçmesi, özel bankaların tarımsal bankacılık alanında attıkları ilk adım olarak görülebilir. Tarım, Denizbank’ın büyüme adına seçtiği bir sektör olmuş ve bu alanda yaptıkları ve süreç içerisinde markalaşması diğer bankalarında bu sektöre girmesinde ilham kaynağı olmasının sebebi olarak görülebilir. Tarımsal bankacılık hem bankalar için hem de tarım sektörü için yeni bir kan görülmektedir. Rekabetin az olduğu tarımsal kredi sisteminde artık rekabet kavramının ve inovasyon hareketlerinin oluşmaya başladığı görülmektedir. Sistemdeki bu hareketlilik, üretici ya da çiftçinin kendisine en uygun krediyi bulma ve seçme şansını artırabilecektir.

Türk tarım sektörünün yapısal sorunlarının, tarımsal finansman ihtiyacının ve bankaların tarımsal finansmandaki yeri ve öneminin verileceği tezimin birinci bölümünde, genel olarak dünyada ve Türkiye’de tarım sektörünün önemi ve gelişim süreci incelenecektir. İkinci bölümünde, tarımsal finansman yöntemlerinin özellikleri ve gelişimi Türkiye’de uygulamalarını da içerecek şekilde verilecektir. Son bölümde, Türkiye’de tarımın finansmanında bankaların ve ürünlerinin gelişimi, sektördeki lider banka uygulamaları dikkate alınarak verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ VE GELİŞİM SÜRECİ

1.1. DÜNYADA TARIMIN SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ ve GELİŞİM SÜRECİ

Ülke ekonomilerini oluşturan temel sektörlerden biri olan tarım denildiğinde ilk akla gelen tanım bitkisel üretimdir. Ancak tarım çok daha kapsamlı bir kavramdır. Tarım genel anlamda “bitkisel ve hayvansal ürünlerin; üretilmesi, kalite ve veriminin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ile pazarlanması”(Doğan, Arslan ve Berkman, 2015:30) şeklinde tanımlanmaktadır.

Tarım sektörü farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler için stratejik bir öneme sahiptir çünkü insanların temel ihtiyaç maddelerini üreten ve aynı zamanda sanayi sektörüne hammadde sağlayan bir sektördür (Gaytancıoğlu, 2009:12). Yani tarım sektörü sadece gıda üreten bir sektör olmayıp enerji bile üretebilen katma değeri yüksek olan bir sektördür. Tarımsal faaliyetlerden oluşan ya da bağlantılı sektörlerle baktığımızda ilaç sanayi, inşaat, tekstil, enerji gibi katma değeri yüksek sektörleri görebiliriz.

Tarım çok önemli bir sektör olmasına rağmen, dünya nüfusu artarken tarım sektöründe çalışan nüfus mutlak olarak artmakta ama toplam nüfus içerisindeki payı giderek azalmaktadır (Yeni, Özçiçek ve Dölekoğlu, 2003:1). Bunun sebepleri ise; tarım sektöründe sermaye devir hızının düşük olması, özellikle gelişme yolundaki ülkelerde toprakların miras yoluyla parçalanması sonucu elde edilen tarımsal gelirin azalması, uygulanan makro politikalar nedeniyle diğer sektörlerdeki gelişmeler ve kentleşme sonucu tarımsal istihdamın diğer sektörlerle kaymasıdır (Yeni, Özçiçek ve Dölekoğlu, 2003:1). Bu sebeplere ek olarak Tarım sektörünün günümüzde gelişen teknolojiye rağmen hala üretimin üreticinin kontrolünde olmayıp doğa koşullarının etkisi altında oluşu da tarım sektörünü diğer sektörlerle oranla daha fazla risk ve belirsizlikle karşı karşıya bırakmaktadır. Buda tarım sektörünü üstü açık bir fabrika yapmaktadır (Çetin, Turhan, 2013:3; Gaytancıoğlu, 2009:12).

Üreticiler üretimde karşılaşılan risk ve belirsizliklerin yaratmış olduğu gelir kayıplarının önüne geçmek için; ürünlerini sigorta ettirmek, üretimde farklılaşmaya

gitmek ya da teknolojiden faydalanmak gibi yöntemler kullanırlar. Bütün olumsuz özelliklerine rağmen tarım sektörü sadece insanların besin maddesi ihtiyaçlarını karşılama becerisinden dolayı bile dünya ekonomilerinin en fazla destek verdiği ve koruduğu sektördür. Tarımsal üretimlerinin yüksekliği ile dünya tarımsal ticaretinde başrolünü oynayan ABD ve AB bile tarımsal üretimi çeşitli yöntemler ile korumakta ve desteklemektedir (Çetin, Turhan, 2013:3).

Tarım insanlığın doğa ile en fazla etkileşim içinde olduğu alandır. İnsanlığın gelişim sürecinin başlaması ise tarımla olmuştur. Bu süreçte tarım sektörü de, üretim faaliyetleri ve toprak mülkiyeti açısından birçok gelişim göstermiştir. Toplayıcılık ve avcılık ile başlayan tarımsal faaliyetler teknoloji ve bilginin kullanıldığı uzmanlaşmış planlı işletmeciliğe kadar birçok aşama kat etmiştir. Ortaçağda feodalizm, endüstri devrimi ve tarımda modern tekniklerin kullanılması, kooperatifleşme hareketleri, tarımsal üretim fazlalığından kaynaklanan sorunlar ve uluslararası ticaret anlaşmalarının koyduğu kısıtlamalarla tarımın tarihsel sürecinin bazı aşamalarıdır (Yeğenağa, 2009:6).

1.1.1. Ortaçağ ve Feodalizm

Ortaçağ Avrupa da tarım sektörünün önem kazandığı bir dönem olmuştur. Avrupa da tarımın gelişmesi ve gerekli olan güven ortamının sağlanması feodal yapının güç kazanması ile sağlanmıştır. Feodal düzen Batı Roma İmparatorluğunun köleci düzenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden evrensel olmayıp sadece batı toplumlarına özgü olarak kabul edilmektedir. (Ülgen, 2010:3).

Feodalizm “toprak sahipliğine dayanan bir yönetim biçimi ya da ekonomik yapı olarak” tanımlanmaktadır (Ülgen, 2010:4). Aynı zamanda feodalizm serf adı verilen köylüler ile senyör adı verilen toprak sahipleri arasındaki ilişkiyi ifade etmek için kullanılmıştır (Tokuroğlu, Ersoy, 2015:161).

Feodalizmin yaşandığı dönemde sağlanan üretim artışı, lord ile köylü arasındaki ekonomik ilişkilerin meta üretimden ülke pazarlarında ticarete dönüşmesine neden olmuştur. Ticari tarım döneminde veba salgını sonucu nüfusun 1/3 oranında azalması serflere kentlerde iş bulma imkanı sağlamıştır (Tokuroğlu, Ersoy, 2015:176). Ayrıca küçük çiftçilerin gelirleri arttıkça feodallerin topraklarını kiralamaya başlamalarıyla, kiracı çiftçi anlayışı doğmuştur. Kiracı çiftçiler için önemli bir unsur haline gelen sermaye gereksinimi, zaman içinde yeni sermaye kaynakları arayışına sebep olmuştur.

Bunun sonucu olarak da bu dönemde tarımsal kredi kuruluşları, arazi bankaları ve kooperatifler gibi kuruluşlar başlıca kredi kaynakları olmuştur(Arslan, Ergün, 2012:121).

Bu dönemde özellikle bankacılık sistemi tarıma sermaye sağlayarak ekonominin gelişmesinde katkı sağlamıştır. Tarımsal üretimden çekilen senyörler ise kentlerde ticarete yönelmişlerdir. Bununla beraber teknolojik gelişmeler sonucunda dünyada tarımla uğraşan nüfusu azalmış ve ticaret ekonomisi gelişmiştir (Arslan, Ergün, 2012:125). Buda burjuvaziye doğurmuştur.

1.1.2. Sanayi Devrimi

1750-1850 yılları arasındaki dönemde dünya ekonomisi büyük ve yapısal bir dönüşüm yaşamış ve bu döneme sanayi devrimi denmiştir. Sanayi devrimi liberalizmin oluşmasını sağlayacak olan yapısal ve düşünsel değişimlerin paralelinde gelişmiştir. Sanayi devrimi ile burjuvazi önem kazanacak ve ekonomik yapılarada liberalizmin sloganı olan “laissez faire” yerleştirecektir (Çetin, 2002:88).

Sanayi devriminin en önemli özelliği ise; yeni teknolojilerle buhar makinesi gibi enerji kaynaklarının kullanılmasıyla birlikte yaşanan hızlı büyüme olmuştur. Kitlesele üretimin yaygınlaşması makineli üretime geçilmesine neden olmuş ve tarım sektörü bu süreçten fazlasıyla etkilenmiştir. Bu süreçte artan nüfus tarım ürünleri talebini artırmış, artan talebi karşılamak için küçük meta üretimleri yerine ticari amaçlı tarıma geçilmiştir (Tokuroğlu, Ersoy, 2015:255).

Ticari tarıma geçiş büyük çiftliklerin kurulmasına neden olmuştur, çünkü küçük arazide tarım yapmak yeterince karlı değildir. Topraklarını kaybeden köylüler ise vasıfsız işçilere dönüşmüştür. Sanayi devrimi sonucu köy cazibesini yitirirken, kent daha cazip bir hal almıştır. Bu da köyden kente göç hareketlerini artırmıştır. Yani emeğin vasıf değiştirerek tarım işçiliğinden fabrika işçiliğine doğru dönüşüm yaşamasına neden olmuştur (Ergün, Arslan, 2012:119).

Sanayi devrimi sadece 1750-1850 yılları arasını kapsamamış bu tarihin ötesindeki ekonomik değişimlerinde temeli olmuştur. Tarım sektörü bu devrimle önemini yitirmiş, ekonomiler daha yüksek kar marjı sağlayan sanayi sektörüne yönelmiştir. Bu da zamanla tarım arazilerinin sanayi için kullanılmasına neden olmuştur. Bu süreçte ülkeler tahıl ithalatçısı haline gelmişlerdir. Bu durum ise Lester R.

Brown tarafından “Japon Sendromu” olarak adlandırılmıştır (Yeğenağa, 2009:9). Bu olguyu ilk yaşayan ülke Japonya'dır.

1.1.3. Sanayi Devriminden Günümüze Tarım Sektöründeki Gelişim Süreci

Sanayi devrimi sonucu batıda makineli üretim sürecine geçilmiş. Ülkeler sanayileşme hamlelerini yapmaya başlamıştır. Bu süreç sonucunda liberalizm ve kapitalizm gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Dünya ekonomisi yön değiştirerek batının hegemonyası altına girmiştir. Sanayi sektörünün ön plana çıktığı bu dönemde tarım sektörü ise geri planda kalmıştır. Tabi ki sanayileşme hamleleri ve ticaretin artmasıyla birlikte tarım sektörü de yapısal değişimler içine girmiştir.

Tarımdaki ilk değişiklik üretim amacının değişmesiyle olmuştur. Sanayi devriminden önce çiftçiler daha çok kendi geçimlerini sağlamak için üretim yaparken, devrimden sonra ticaret için üretim yapmaya başlamışlardır. Bu da Avrupa da arazilerin toplulaştırılmasına, tarım için kullanılmayan mera gibi arazilerin tarıma açılmasına neden olmuştur. Yani bu süreçte küçük meta üretim yapan çiftçiler yerine büyük çiftlikler/ tarımsal işletmeler oluşmuştur (Tokuroğlu, Ersoy, 2015:255).

Sanayi devriminden sonra üretimde yeni teknikler ve verimliliği arttırmak için yeni buluşlar uygulanmıştır. Bunlara örnek olarak 19. Yüzyıldan itibaren yapay gübre kullanılmış ve tarımda makineleşme süreci başlamıştır. Ayrıca sanayi devrimi sonrası, tarımın en önemli sorunlarından biri olan sermaye ihtiyacını karşılamak ve tarımın doğasından gelen riskleri en aza indirebilmek amacıyla tarımsal finans sektörü de oluşmaya başlamıştır. Bankacılık faaliyetleri dışında tarım sigortaları ve kooperatifleşme hareketleri de bu dönemde oluşmaya başlayan finansal yapılarıdır (Arslan, Ergün, 2012:121).

“Dünyada modern anlamda tarımsal sigorta uygulamaları 1770-1800 yılları arasında Avrupa'da başlamıştır. İlk kez İrlanda'da sigorta kooperatiflerince hayvan sigortaları ve Almanya'da ise dolu ve yangın sigortaları yapılmıştır. ABD'de, yetiştirilen ürüne hasar sigortası 1880 yılında yapılmıştır. Ancak ilk uygulamalar; deneyimin yetersizliği, sigortalı sayısının arttırılamaması, prim oranlarının düşük ve çoğu kez sabit olarak belirlenmesi, hasar dengesinin kurulamaması, devlet desteğinin yetersizliği gibi nedenlerden dolayı büyük ölçüde başarısız olmuştur” (Çetin, Turhan, 2013:6).

Kooperatifçilik anlamında ilk oluşum ise, Robert OWEN tarafından 1771 yılında İngiltere'nin Lamarc köyünde gerçekleşmiştir. Owen, iplik fabrikası satın almış ve işçilerin çalışma süreleri ve koşullarına ile ilgili iyileştirici uygulamalar ortaya

koymuş, ama bu girişim kapitalist işletmeler tarafından olumsuz tepki almış ve fazlada ilgi görmediği için başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Can, Sakarya, 2012:29; İnan, 2008:25).

Birçok denemenin ardından bugünkü anlamıyla ilk kooperatif hareketi, 1844 yılında İngiltere'nin Rochdale kasabasında 28 işçi tarafından oluşturulmuş. Bu kooperatif "Rochdale Society of Equitable Pioneers Ltd. –Rochdale Öncüleri" adıyla kurulmuş ve bir tüketim kooperatifi niteliği taşımaktadır. Başarılı olmalarının sebebi ise kooperatifi bir işletme gibi düşünmeleri ve yönetmeleridir (İnan, 2008:26). İlk kırsal tasarruf ve kredi kooperatifleri ise Almanya'da 1808-1883 Friedrich Wilhelm RAIFFESISEN tarafından kurulmuştur (Can, Sakarya, 2012:29). Kooperatifçilik İngiltere'de tüketim, Fransa ve Almanya'da ise üretim ve kredi kooperatifçiliği şeklinde ortaya çıkmıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde ise tarım sektöründe birçok gelişme yaşanmıştır. Ülkeler tarımsal politika ve desteklere önem vermeye başlamıştır. İlk olarak ABD, 1929 ekonomik buhranından sonra bir tarım kanunu çıkarmıştır. Bu kanunla birlikte, tarım ürünleri arzını ve üretici gelirlerini devlet kontrolü altına almıştır. ABD'de tarımsal destekleme faaliyetlerini ise; 1933 yılında kurduğu, 1948'den sonra Tarım Bakanlığı'na bağlı federal bir kuruluş olarak faaliyette bulunan "Ürün Kredi Şirketi (CCC)" tarafından sağlanmaktadır (Gaytancıoğlu, 2009:140-141).

Dönemin Avrupa ekonomik topluluğu, bu günün Avrupa birliği ise; 1957 imzalanan roma anlaşması ile Ortak Tarım Politikasının genel çerçevesi ve amaçlarını belirlemiştir. Ortak Tarım Politikasında (OTP) genel amaç, üye devletlerin birbirinden bağımsız olan tarım politikalarını birleştirerek tek merkezden aynı yönde ilerlemelerini sağlamaktır. Tarım politikalarının uyumunu sağlayacak ilk adım olarak ise; 1962 tarihinde 25/1962 sayılı tüzük ile FEOGA'nın kurulmasının kararlaştırılması olmuştur. FEOGA sistemin finansmanını sağlayan kuruluştur ve ayrı bir fon niteliğinde olmayıp, birliğin kendi bütçesinin bir bölümüdür (Gaytancıoğlu, 2009, 170).

20. yüzyılda tarım alanında gerçekleşen bir diğer önemli gelişme, 1950'lerde ve sonrasında; hibrit tohumlar, tarım makineleri, kimyasal gübreler, bitki koruma ilaçları ve sulama uygulamalarının kullanılmaya başlanmasıdır. Bu uygulamalar ile birim alandan daha fazla verim sağlayarak, tüm dünyanın beslenebileceği, açlık sorununun

ortadan kalkacağı gibi düşüncelerle tarım ve gıda sistemi üzerinde çok uluslu şirketlerin kontrolü sağlanmıştır. Yeşil devrim diye adlandırılan bu oluşum, dünyada tarımsal üretim anlayışının değişmesine ve dünya tarım ekonomi dengelerinin değişmesine sebep olmuştur (Hanoğlu, 2015:387).

Yeşil devrim sonrasında birim alandan alınan verimin fazla olması AB ve ABD’de üretim fazlalıklarının oluşmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde oluşan arz fazlası tarım ve gıda ürünlerinin ülke içinde değer kaybetmesine sebep olmuştur. AB ve ABD bu süreçte politika değişiklikleri yapmış üretim kısıtlayıcı tedbirlere yönelmiştir. Ancak bu tedbirlerde yeterli olmayınca kendilerine yeni Pazar bulabilmek amacıyla tarım ürünleri üzerindeki ithalat kısıtlayıcı tedbirlerin kaldırılması için çalışmalara başlamışlardır. GATT’ın Uruguay turu bunun göstergesidir.

20. yüzyıl sonları ve 21. Yüzyıl ise yeni tarım tekniklerinin ve üreticiler için de yeni seçeneklerin olduğu bir dönemdir. Bu yüzden tarım sektörü, verimlilik ve kullanılan teknoloji açısından ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler tarım ülkesi olarak adlandırılmalarına ve ekonomileri içinde tarımın sektörünün payının yüksek gözükmesine rağmen, verimlilikleri gelişmiş ülkelere daha azdır. ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelere tarım sektöründen alınan verime buna bağlı olarak gelir, diğer birçok ülkeden daha yüksektir. Bu durumun sebepleri ise, tarım sektörünün diğer ülkelere göre daha fazla desteklenmesi ve korunması, girdi kullanımının en uygun miktarlarda olması, Ar-Ge faaliyetlerine önem verilmesi ve modern tarım tekniklerinin kullanılması olarak ortaya konulmaktadır (Yılmaz, 2008:36). ABD ve AB’de uygulanan hassas tarım yöntemlerinde kullanılan robotlar sayesinde hem işgücünden tasarruf sağlanarak hem de yararlanılan sistemin teknolojik boyutunun ürünün ihtiyaçlarını tespit etmesiyle fazla su, gübre, ilaç gibi girdilerin kullanılmasını önleyerek ürünün maliyetlerini düşürmektedir. Bu durumda tarım sektöründen daha fazla getiri sağlanmasına neden olmaktadır.

20.yy sonları ve 21. yy başları dünya sosyo-ekonomik anlamda yeni bir kavramla karşı karşıya kalmıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu kavram yeşil devrim, gümrük birliği ve GATT gibi gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2008:38). Küreselleşmenin sonucunda, dünyada tarım alanında iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki birim alandan alınan verimi artırmak için kullanılan tarımsal

biyoteknoloji ürünü olan Genetiği Değiştirilmiş Organizmalardır (GDO). Bir diğer görüş ise tarımda sürdürülebilme amaçlayan organik tarımdır.

Tarımsal biyoteknoloji ile hızla artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacının karşılanacağı öngörülmüştür. Tarımsal biyoteknoloji ile ilk olarak ürün verimini arttırmak, zararlılar ile mücadele hedeflenmiştir. Bunun sonucunda ise tarımsal üretiminin artacağı ve dünyadaki açlık sorununun azalacağı savunulmuştur (Aydın, 2012:56). Tarımda Çokuluslu şirketler tarafından verimi artırmak için en çok tercih edilen modern biyoteknoloji ürünü GDO'lardır (Hanoğlu, 2015:387).

Tarım sektöründe son dönemin en fazla tercih edilen ürünlerinden biri olan organik tarımın, en güzel örneklerinden biri Küba'nın tarım sistemidir. Küba'da organik tarım yapmanın sebebi farklı olsa da, Küba'nın tarımdaki başarısının nedenleri kentsel tarımı sistemi ve tarımsal sübvansiyonlardır. Küba 1980'den beri kent tarım sistemini uygulamaktadır. Bu sistemde kentlerde birkaç metre kareden birkaç hektara kadar büyük olabilen bahçeler toplu ya da bireysel olarak işlenmektedir. Bu bahçeler devlet sahipliğindedir. Ekilecek ürünler ise işleyenlerin tüketim tercihlerine göre belirlenir. Bu bahçeler sayesinde Küba'da sağlıklı ve düşük maliyetli gıda üretiliyor (Yiğit, Güner ve Subaşı, 2007:11).

Küreselleşme ve finansal gelişmelere bağlı olarak tarımsal finansmanda da gelişmeler yaşanmıştır. Tarım sigorta şirketleri ve tarımsal kooperatifler gelişmiş ülkelerde daha güçlü organizasyonlara dönüşürken, gelişmekte olan ülkelerde ise kendilerine yer edinmeyi başarmışlardır. Ayrıca ülkelerde leasing ve factoring gibi farklı finansal yöntemlerde tarım sektöründe kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca uluslararası finansal piyasaların kurulmasıyla yatırımcılar farklı ülkelerdeki farklı enstrümanlardan faydalanabilme şansı bulmuşlardır. Uluslararası piyasalarda işlem yapan aracı kurumlar Futures (opsiyon) sözleşmeleri, Forward (vadeli işlemler) araçlarını kullanarak tarımsal ürünler içinde küresel finansal piyasalarda işlem yapabilmektedirler (Yılmaz, 2008:13)

1.2. TÜRKİYEDE TARIM SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ ve GELİŞİM SÜRECİ

Türkiye'de tarım sektörü, tarih boyunca öncelikle sanayi olmak üzere, diğer sektörlerin de itici gücü olmuştur. Tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi nispi olarak azalmış olsa da, ülkemizin gıda ihtiyacını gidermesi, sanayi sektörüne hammadde

temini, ihracat ve oluşturduğu istihdam olanakları açısından hâlâ Türkiye için büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye’de tarım sektörünün ekonomi içindeki payının giderek azalması, sanayi ve hizmet sektörlerinde gelişmeye daha çok önem verilmesinin bir sonucudur (Yeğenağa, 2009:11).

1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Tarım Sektörü

Uzun bir dönem dünya tarihinde önemli bir yeri olan Osmanlı İmparatorluğu’nda ekonomi, tarıma dayalı bir yapıdadır ve nüfusun yaklaşık %90’ı geçimini tarımdan sağlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda döneminin en önemli tarımsal ürünü tahıldır. Bununla beraber pirinç, pamuk, kendir, kenevir, tütün, bağcılık, sebze ve meyve üretimi ile koyunculuk da Osmanlı devletinde önemli tarımsal faaliyetler arasındaydı. Bu dönemde ithalatı ise ilk olarak tohum alanında 1913 yılında şeker pancarı tohumları ile başlamıştır (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015:33).

Osmanlı devletinde ekonomik faaliyetlerin çoğu devletin kontrolündedir. Toprağın mülkiyet hakkının devlete ait olduğu gibi tarım da tamamen devlet kontrolü ile yapılmaktadır. Duraklama döneminde tımar sisteminin bozulması sonucu, devlet adına vergi toplama yetkisi mültezim denilen kişilere verilmiştir. Zamanla mültezimler tarımın gelişmesini engelleyen bir unsur haline gelmiştir. Gerileme dönemine gelindiğinde ise tımar sistemi Tazminat Fermanı (1839) ile kaldırılmıştır. Tanzimat döneminde özel mülkiyet kavramının gelişmesiyle büyük çiftliklerde bu dönemde oluşmuştur. Aynı zamanda bu dönemde miras yolu ile topraklar parçalanarak küçülmüştür (Aydın, 2012:17).

Osmanlı devletinde ilk tarımsal finans hareketi, 1863 yılında şimdi Sırbistan sınırları içerisinde olan ve o dönemde Mithat paşa’nın valiliğini yaptığı Niş şehrinin Pirot kasabasında Mithat paşa tarafından kurulan “Memleket Sandıklarıdır”. Memleket Sandıklarının temel amacı, çiftçilerin sermaye açığını azaltmak için kredi sağlamaktır. Mithat Paşa, 29 maddeden oluşan Memleket Sandıkları Nizamnamesi ile üretim ve kredi kooperatifçiliğini birleştirmiş buna ek olarak devlete ait kullanılmayan araziler çiftçiler tarafından ekilmiş ve buradan elde edilen ürünler satılarak elde edilen kazanç memleket sandıklarına sermaye oluşturmuş ve kredi olarak bazı şartlarda çiftçilere geri verilmiştir. Fakat bu oluşum, sermayenin düzenli toplanamaması ve borçların geri

alınamaması gibi sorunlar sonucunda, yerini 1883 yılında Menafi Sandıklarına,1888 yılında ise Ziraat Bankasına bırakmıştır (Can, Sakarya, 2012:29-30).

1.2.2. 1923-1938 Arası (Atatürk Dönemi)Türk Tarımsal Gelişimi

Bu dönemde Türkiye’de tarım sektörünün genel yapısı; küçük meta üretiminin hakim olduğu, kapitalist üretim koşullarının çok yaygın olmadığı, büyük işletmelerin Ege, Çukurova, Doğu Karadeniz de toplandığı, Anadolu ise geçimlik üretim yapan küçük aile işletmeleri, Doğu ve güneydoğuda ise yarı-feodal toprak ağalarının bulunduğu bir üretim tarzı görünümündeydi (Oral, Sarıbal ve Şengül, 2015:71).

Türk ekonomisinde tarım sektörünün gelişimi Cumhuriyetle birlikte başlamıştır. Bunun en önemli nedeni, Atatürk ve tabii ki onun tarımla ilgili görüşleridir. Atatürk’ün tarımla ilgili görüşlerini ve tarıma verdiği önemi şu sözlerinden anlayabiliriz “Milli ekonominin temeli ziraattır. Kılıç ve saban, bu iki fatihten birincisi ikincisine mağlup oldu. Çiftçi ve çoban bu millet için temel unsurdur. Türkiye’nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan çiftçidir. Eğer milletimizin ekseriyeti azamisi çiftçi olmasaydı bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık.”

Atatürk’ün tarımsal gelişim için yaptığı çalışmaların ilki İzmir İktisat Kongresinde tarımla ilgili konularında görüşülmesi ve bu konuyla ilgili tarımsal gelişim sağlayacak kararların alınmasıdır. İzmir İktisat kongresinde; yabancıların elinde bulunan içki ve tütün tekelinin yerli halka verilmesi, Aşar vergisinin kaldırılması gibi kararlar alınmıştır. Bu kararlarla birlikte kırsal alanın gelişmesi için atılan adımların sonucunda tarım sektörü de hızlı bir şekilde değişim dönemine girmiştir (Dernek, 2006:4). Özellikle 1925 yılında çiftçinin üzerinde ağır bir yük olan aşar vergisinin kaldırılması, ekili alanlar artmasına neden olmuştur (Kıymaz, 2008:6).

Atatürk döneminde tarıma finansman sağlanmasında devlet sorumlu sayılmıştır. Devletin tarıma finansman aktarabilmesi için en önemli kuruluş ise Ziraat Bankası olmuştur. Ziraat Bankası bu dönem de tarım sektöründe motor görevi üstlenmiş ve tarımsal gelişimin sağlanması için sektöre gerekli finansmanı aktarmaya çalışmıştır. Yine bu dönem de Ziraat Bankası 1924 tarihli bir yasayla, 30 milyon lira sermayeli ve 99 yıl süreli bir anonim şirket haline dönüştürülmüş ve banka’ya tarımsal kredilerin yanı sıra diğer bankacılık faaliyetlerinde de bulunma yetkisi verilmiştir (Bakırcı, 2007:69). Ziraat bankasının da etkisiyle bu dönemde kredi miktarında önemli bir artış

olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında, tarımsal üretimi artırmak için ilk defa bu dönemde traktör, tohum, gübre gibi girdiler kullanılmaya başlanmış, Ziraat Bankasının özellikle tarımsal mekanizasyon kredileri konusunda fonksiyonları arttırılarak, çiftçiye daha fazla kredi verilmesi sağlanmıştır (Gaytancıoğlu, 2009:84-85). Bu dönem de tarımdaki özel mülkiyeti meşrulaştıran medeni kanun çıkarılması ile çiftçilerin topraklanması sağlanmıştır (Oral, Sarıbal ve Şengül,2015:72)

Modern anlamda kooperatif hareketleri Cumhuriyet dönemiyle başlamıştır. Zirai birlikler kanunu “İtibari Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” adıyla 1924 yılında çıkarılmıştır. Ancak tarım ve kredi kooperatifleri yine Atatürk öncülüğünde 1935 yılında çıkarılan 2834 ve 2836 sayılı kanunlar sonucu, modern bir yapı kazanmış ve ekonomide önemli bir yer edinmeye başlamıştır (Bakırcı, 2007:79).

Atatürk, 24 ağustos 1925 de Kastamonu da halka ‘‘ ben de çiftçi olduğumdan biliyorum, makinesiz ziraat yapılmaz, el emeği güçtür, birleşiniz, birlikte makine alınız.” demiştir. Atatürk bu sözleriyle, küçük çiftçiler için makine ve ekipman alımının maliyetli olduğunu bildiği için kooperatiflerle daha az maliyetli olacağını halka anlatmaya çalışmış ve kooperatifleşme konusunda halkı bilinçlendirmeye ve yönlendirmeye çalışmıştır (İnan, 2008:35).

Yapılan yasal düzenlemeler ve Atatürk’ün yaptığı konuşmalar üretici kesiminin sorunlarının çözümünde Atatürk’ün kooperatifleşme yoluyla örgütlenmeye önem verdiğini ve devletin kooperatifçiliğin oluşumunda ve gelişiminde belirleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir (Can, Sakarya, 2012:30). Devlet tarıma yön vermeye çalışsa da Cumhuriyetin kurulduğu yıllar daha çok liberal politikaların izlendiği bir dönem olmuştur.

1929 dünya ekonomik krizi ile tarımsal ürünlerin ihraç fiyatlarının düşmesi çiftçilerin gelirinde azalmaya neden olmuş ve çiftçiler bir süre sonra üretim yapamayacak duruma gelmiştir. Bu yüzden devlet hem çiftçiye korumak hem de sanayiye desteklemek için bazı tedbirler almıştır. Bu tedbirler; Hammaddesini tarımdan sağlayan sanayi kollarına ağırlık vermek, iç pazarı canlandırmak, yerli malları korumak ve kullanımını artırmak için önlem almak, dış ticarete takas ve kontenjan uygulamasına gitmektir. Yine bu dönemde, hayvan sahiplerinden alınan sayım vergisi düşürülmüş,

Ziraat Bankasına olan çiftçi borçlarının bazıları affedilirken bazılarına da faiz indirimi ve taksitlendirme yapılmıştır.

1929 bunalımına kadar daha liberal politikalar benimsenirken 1929 bunalımından sonra ekonomik sistem daha kapalı bir ekonomik yapıya dönüşmüştür. Yine ekonomide devletçilik politikası bu dönemde başlamış ve tarımda bunun en önemli örnekleri; 1932 yılından sonra tahıl fiyatları desteklenmeye başlanması, 2056 sayılı Buğday Koruma Kanununun çıkartılması ve bir ay sonra 13204 sayılı kararname ile Ziraat Bankası'na belirlenen yerlerde buğday satın alma yetkisini verilmesidir. Devletin tarımı korumaya yönelik faaliyetleri sonucunda, buğdayın yanında diğer hububatların da alınmasıyla devlet adına üreticiyi korumak için destekleme alımı yapma yetkisi 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisinin (TMO) kurulmasıyla ona devredilmiştir.

Bu yıllar tarımsal gelişimi arttırmak için, tarımda eğitimden uygulama çiftliklerine, yönetimden örgütlenmeye, teknik işletmelerden fabrikalara, üretici desteklerinden ihracata kadar giden geniş çaplı ve sistemi bütünleştirici bir bakış açısıyla ele alınan hızlı bir yapılanma ve kurumsallaşmanın olduğu bir dönem olmuştur (Dernek, 2006:3-4; Yavuz, 2000:11). Bunun en iyi göstergesi ise 1930'lu yıllarda yüksek ziraat enstitüleri kurulması, tarım kredi ve satış kooperatifleri kurulması, halkevlerinin açılması ve daha birçok tarımı ve kırsal kesimi geliştirici kurum ve kuruluşların bu dönemde faaliyete geçmesidir.

1.2.3. 1939-1949 Arası (Milli Şef Dönemi) Türk Tarımsal Gelişimi

Atatürk'ün vefatının ardından devlet yönetimini devralan İsmet İnönü 1940'larda her an savaşa girme ihtimaliyle seferberlik kararı almıştır. Bu kararın, kamu harcamalarını arttırmasının yanında çalışan nüfusun önemli bir kısmını da üretimden çekerek özellikle tarım sektöründe işgücü kıtlığı yaratmış ve bunun sonucunda tarımsal üretim düşmüştür (Sönmez,2015:12).

Devlet bu dönemde tarımsal üretimin düşmesi sonucu artan gıda ihtiyacını karşılamak için bazı tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin en önemlisi ürünlerin fiyatlarına narh koymasındır. Ürünlere uygulanan narh sonucunda piyasada karaborsa ortaya çıkmıştır. Bu arada Merkez Bankası'nın da karşılıksız para basması sonucunda emisyon hacmi de artırmıştır. Bu uygulamalar nedeniyle Türkiye tarihinde ilk kez fiyat enflasyonu bu dönemde ortaya çıkmıştır (Dernek,2006:4). 1948 yılında oluşan fiyat

enflasyonunu durdurabilmek amacıyla Milli Koruma Kanunu çıkartılmış ancak bu kanunda enflasyondaki artışı durdurulamamıştır(Aydın, 2012. 18)

Bu dönemdeki tarımsal kalkınma hamlelerine baktığımızda; 1943 yılında Zirai Donatım Kurumu kurulmuş, bu kurum ile çiftçilerin makine gübre gibi modern girdi ihtiyaçları uygun fiyatlarla karşılanmak istenmiştir. Ayrıca uzun zamandır gündemde olan çiftçiyi topraklandırma yine bu dönemde 1945 yılında çıkarılan 4753 sayılı “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” ile uygulamaya konulmuştur. Kanun büyük toprak sahiplerinin siyasal etkinliğini kırmayı hedeflerken diğer yandan da bu dönem düşüş yaşanan tarımsal üretimi artırmak amacıyla kullanılmayan ancak tarıma elverişli devlet arazilerinin değerlendirilmesini amaçlamıştır. Bu kanunla istenilen tam olarak elde edilememiş sadece devlete ait toprakların dağıtılmasına ilişkin kararlar uygulanabilmiş (Bakırcı, 2007:89-90).

1940’lı yılların kırsal kalkınmayı amaçlayan önemli sosyal bir kalkınma projesi de Köy Enstitüleridir. 17 Nisan 1940 tarihli Köy Enstitüleri Yasasıyla bu dönemde 21 tane Köy Enstitüsü açılmıştır. Köy Enstitülerinin amacı köy çocuklarının çeşitli alanlarda (müzik, tarım, marangozluk, balıkçılık, ayakkabı tamirciliği vs.) eğitilerek tekrar köylerine dönmelerini sağlayıp buralarda hizmet etmelerine zemin hazırlamaktır. Ancak bu çalışmaların hemen hepsi sonuçsuz kalmış veya istenilen sonuçlar ortaya çıkmamıştır (Günaydın, 2006:13).

1.2.4. 1950-1959 Arası Türk Tarımsal Gelişimi

1948-1952 yılları arasında çok partili hayata geçişle Marshall yardımlarından pay almaya başlanmış ve alınan pay tarımın makineleşmesi, madencilik, enerji, ulaşım gibi alt yapı yatırımları için kullanılmıştır. 1950’ler demokrat partinin 1930’ların ithal ikameci sanayileşme modelini terk ederek, yerine tarım sektörünü merkez alan yeni bir ekonomik model oturtması ve Marshall yardımlarının da etkisiyle tarımda makineleşmeyi hızlandırması prensibiyle geçmiştir (Oral, Sarıbal, Şengül, 2015:73).

Demokrat parti bu dönem de köylünün traktör ihtiyacını karşılayarak tarımda emeğin verimliliğini yükseltmiş ve buna ek olarak boş arazileri tarıma açmıştır. Tarıma açılan boş araziler sayesinde işsizliği düşürmüş ve istihdamı artırmıştır. Yine bu dönemde tarıma sağlanan ucuz kredi, tohum ve gübre desteğinin yanı sıra tarımsal ürünlerin talebini arttırarak fiyatları yükseltmesi sonucunda üreticilerin gelir düzeyini

yükselmiştir (Kalaycı, 2012:104; Oral, Sarıbal ve Şengül, 2015:73; Günaydın, 2006:13). Bu uygulamalar 1950-1953 arasında tarımsal üretimi artmış ve Türkiye'yi buğday ihracatçısı bir ülke konumuna getirmiştir. 1954'de Kore savaşı sonrasında ABD ve Kanada'nın buğday ihracatını arttırmasıyla dünya buğday fiyatları düşmüş ve bunun sonucunda Türkiye ihracatındaki pazar payını kaybetmiştir (Kalaycı, 2012:103).

Bu dönem de tarımsal finans anlamında kredi, girdiği desteği haricinde en önemli gelişmelerden biri de, Türkiye'de ilk kez tarım sigortası uygulamasının bu dönem de yapılmış olmasıdır. Tarım sigortaları, Şeker Sigorta AŞ'nin ilk defa 1957 yılında dolu sigortası yapmasıyla başlamıştır. 1959 yılında ise Başak Sigorta AŞ'de tarım sigortaları sektörüne dahil olarak, dolu ve hayvan hayat sigortaları yapmaya başlamıştır. Şeker ve Başak sigortaların tarım sigortası sektörüne giriş yapmalarının en önemli nedeni, faaliyet alanlarında bulunan çiftçilerin bitkisel ve hayvansal üretimlerindeki riskleri en aza indirmektir. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı bu uygulamalar başarılı olamamış ve tarım sigorta sistemi ülkemize ancak 2005 yılında tam anlamıyla giriş yapabilmıştır (Çetin, Turhan, 2013:13).

1.2.5. 1960-1979 Arası Türk Tarımsal Gelişimi

1960 ihtilal sonrası Türkiye planlı döneme geçiş yapmış ve bunun için Devlet Planlama Teşkilatı'nı (DPT) kurulmuştur. DPT 5'er yıllık dönemleri kapsayan kalkınma planlarını hazırlamaya başlamış ve kalkınma planları 1961 anayasasıyla ülkemize giriş yapmış, ilk kez de 1963'de uygulanmıştır. Kalkınma planları tarımda ve ekonomide bir başka şekle dönüşmeye başlamasını sağlamıştır. Bu planların en önemli özelliklerinden biri ise kamu için emredici özel sektör için ise teşvik edici olmasıdır (Kalaycı, 2012:105). Planlı dönem sayesinde tarım politikaları ilk defa TBMM kararı ile yazılı bir şekle dönüşmüştür (Kıymaz, 2008:7).

İlk 5 yıllık kalkınma planı dönemi 1963-1967 yılları arasını kapsamıştır. Birinci kalkınma planı ile bölgeler arası dengesizlikleri giderici yatırımların ve tarımda verimliliği artırıcı yatırımların yapılması amaçlanmıştır. Bu dönemde toprak reformu yeniden gündeme gelmiş ve 1960 Anayasasında yer almıştır. Yasa ile toprak reformu için toprakların kamulaştırılmasını ve toprakların topraksız çiftçilere dağıtılarak bu topraklar üzerinde verimli bir üretim yapabilmek için çiftçilerin gerekli donanım sahip olmasının desteklenmesi hedeflenmektedir (Çelik, 2005:61).

Türkiye bu dönemde Avrupa ortak pazarına girebilmek için ilk başvurusunu yapmıştır (Dernek, 2006:5). Ayrıca bu planda tarımsal desteklemeler için Tarım Satış Kooperatiflerinin geliştirileceği ve desteklemelerden yalnız kooperatif üyelerinin faydalanabileceği, bu desteklemelerin ise sadece acil durumlarda bütçeden sübvansiyon verilmesiyle yapılacağı şeklinde bir ifade vardır (Yavuz, 2000:12).

İkinci beş yıllık kalkınma planı 1968-1972 arası dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde tarım sektörü geri plana atılmış ve sanayinin gelişmesine öncelik verilmiştir. Bu dönemde toprak reformu tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir. Ancak toprak reformu yerine 1973'de Toprak ve Tarım Reformu Kanunu kabul edilmiştir. Toprak ve Tarım Reformu Yasası ilk olarak Şanlı Urfa'da uygulanmış, ancak 1978 yılında Anayasa Mahkemesinin iptal kararı ile uygulamaya son verilmiştir. Yasa ile dağıtılan topraklar eski sahiplerine geri verilmiştir (Aydın, 2012:22).

1970'lerde Türkiye kırsal kesimine çok amaçlı Köy Kalkınma Kooperatifleri girmiştir. Ancak bu proje başarılı olamamıştır. Köy-Koop'un tek ciddi eylemi ise zengin köylüler için traktör satmak olmuştur. Tabandan gelen bir hareket olmadığı için kırsal kesimde etkinlik oluşturamamış ve bir çatı örgüt olarak kalmıştır (Akad, 2015:95-97). Ayrıca ilk kez bu planda köykent, tarım kent gibi kırsal kalkınma sağlamak amacıyla yerleşim tipleri geliştirme önerileri ortaya konulmuştur (Çelik, 2005:62).

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı 1973-1978 arası dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde sanayi yatırımları yine öncelikliydi. Bu dönemde ekonomik bir durgunluk hakimdi. Bunun nedenleri ise; petrol krizi, döviz darboğazı, Kıbrıs savaşı, yaşanan siyasal istikrarsızlıklardır (Dernek, 2006:5). Üçüncü beş yıllık kalkınma planında kırsal alana veya köye yönelik kalkınma çabaları incelendiğinde tarım ve hayvancılık sektörünün geliştirilmesine yönelmekle birlikte köy kalkınma uygulamalarına da rastlanılır. Merkez köy kanunuyla belirli özellikleri taşıyan köyler belirlenmiş ve bu köyler çevre köyler için hizmet istasyonu olarak kullanılmak istenmiştir. Tarım kentleri projesi ise 8-10 birimin bir araya getirilerek oluşturulan tarım kentlerinde tarım araçlarıyla ilgili atölyeler ve yine tarıma dayalı orta ölçekli tesislerinin kurulması amaçlanmıştır. Bunlar gibi birçok kırsal kalkınma projesi bu dönemde hazırlanmıştır (Bakırcı, 2007:135-145).

1.2.6. 1980-1999 Arası Türk Tarımının Gelişimi

Türkiye ekonomisini, 1970'lerde yaşanan petrol kriziyle yükselen petrol fiyatları sonucu, yaşanan döviz dar boğazı 1980 yılında krizle karşı karşıya bırakmıştır. Krizi aşabilmek amacıyla daha sonra adına 24 Ocak kararları denilen IMF kaynaklı bir tedavi yöntemi uygulamıştır. Bu, IMF ile yapılan dördüncü ve o zamana kadar ki en uzun soluklu stand by anlaşmasıdır (Kaya, 2013:8).

24 Ocak kararlarının 12 Eylül 1980 darbesinin sağladığı imkanlarla devam ettirilmesi sonucunda, yıl sonuna gelindiğinde kriz büyük ölçüde atlatılmıştı ve 1980 yılı, önceki yirmi yıla damgasını vuran iktisat politikası modelinin terk edilerek yeni bir modelin benimsenmesi açısından bir dönüşüm noktası olarak tarihte yerini almıştır (Sönmez, 2015:20). Türkiye'de 24 Ocak kararları ile terk edilen ithal ikameci politikaların yerine daha liberal politikalar benimsenmiştir. 24 Ocak kararlarının genel çerçevesi aşağıdaki gibi özetlenebilir (Kalaycı, 2012:110);

1. İthal ikameci politikalar terk edilerek açık piyasa sistemi benimsenmesi,
2. Faiz, fiyatların ve döviz kurunun serbest bırakılması,
3. Serbest dış ticarete, yabancı sermaye girişlerine ve AB ile uyum hızlandırılması,
4. Devlet köylü ilişkisi yerini sermaye köylü ilişkisine bırakılması,
5. Sektöre göre değişen farklı teşvikler verilmesi,
6. Ücretler ve sendikal faaliyetlerle ilgili yeni düzenlemeler yapılması,
7. Kamu sektörünün ekonomideki payını düşürecek nitelikte kamu tarafından üretilen mallara uygulanan sübvansiyonların kaldırılması ve KİT'lerin özelleştirilmesi

24 Ocak kararlarının tarımla ilgili maddeleri ise (Bakırcı, 2007:155-156);

1. Gübre ve gübre üreticileri tarafından kullanılan gübre hammaddesi, tarımsal ilaç ve bunun hammaddelerinin dış alımı için döviz kurunda katlı kur sistemi uygulanmış, bu alımlar için döviz kuru daha düşük seviyede uygulanmıştır.
2. Belirli tarımsal ürünler için uygulanan taban fiyatta artışları ihtiyatlı yapılması ve destekleme alımlarında kısıtlamalar yapılması, ödemelerin çeşitli dönemlere dağıtılması karara bağlanmıştır.
3. Desteklenen ürünlerin karar tarihinden sonra yapılan dış satımlarında kilo ve değer üzerinden alınan paralarla, Merkez Bankası'nda "destekleme ve fiyat istikrar fonu" oluşturulmuştur.
4. Bu fon tarımsal girdilerin sübvansiyonunda, ihracatın geliştirilmesinde ve finansmanında ve de üreticiyi fiyat hareketlerinden korumada kullanılmıştır.

24 Ocak 1980 kararları çerçevesinde tarım sektörü de büyük bir değişim yaşamıştır. Alınan kararlar sonucunda fiyat ve destekleme alımlarının azaltılması, kamu tekelinde olan tarım girdilerinin sağlanmasının kamu tekelinden çıkartılması, tarımsal kredilerin destekleme niteliğini kaybetmesi gibi uygulamalarla tarım sektörünün

gerilediği ve iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine değiştiği bir dönem oluşmuştur (Oral, Sarıbal, Şengül,2015:77; Günaydın, 2006:14).

Bu dönemde 24 Ocak kararlarından sonra ekonomide liberal politikaların etkin bir şekilde uygulanması amacıyla özel sektörün teşvik edilmesinin yanı sıra kamunun ekonomiden çekilmek için KİT'lerin (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) özelleştirilmesi de dönemin en önemli başlıklarından olmuştur. Bu özelleştirmelerden en önemli payı ise tarımsal KİT'ler almıştır. 1984 yılında başlayan tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi sürecinde, YEMSAN (Yem Sanayi), SEK (Süt Enstitüsü Kurumu), EBK (Et Balık Kurumu), Gübre Fabrikaları gibi tarım sektörüne girdi ve pazar imkanı sunan önemli kurumların özelleştirilmesi tarım sektörünü negatif yönde etkilemiş ve tarımsal üretimin düşmesine neden olmuştur (Dernek, 2006:6; Günaydın, 2006:14).

1985 yılında Dünya Bankası ile tarım sektörü uyum ikraz anlaşması yapılmıştır. Resmi Gazete'de 13.7.1985'de yayınlanan anlaşma ile Dünya Bankası Türkiye'ye 300 Milyon Dolar kredi açılmıştır. Bunun % 95'i ithalat, geri kalanı ise tarım sektörünü geliştirmek amacı ile verilmiştir. Bu kredide amaç Türkiye tarımını ve ekonomisini gelişmiş ülkelerin istedikleri şekilde yön verilmesidir. Bu amaçla tahıl depolama projesi, tarımsal yayım ve uygulamalı araştırma projesi, tarımsal sanayi projeleri hazırlanmıştır. Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma projesi ile Dünya Bankasının eğitim ve ziyaret modeli (training and visit system) kullanılarak tarımsal yayıma tepeden inme bir yöntemle yön verilmeye çalışılmıştır (Özkaya, Uzmay, Adanacıoğlu, 2002:14-15).

24 Ocak kararlarının ekonominin finansal kesimine etkisiyle Finansal sisteminde 1980 Temmuz'unda vadeli mevduat ve kredi faizlerinin üst sınırı serbest bırakılmıştır. Bankacılık sisteminin oligopolcü yapısı, mevduat faizlerine üst sınır koyan anlaşmalara yol açmıştır ancak; küçük bankaların ve bankerler büyük bir faiz yarışı başlatmıştır. Oluşan bu faiz yarışı 1982 yılı içinde büyük bir finansal kargaşa yarattı. Bu kaos ortamı bankerlerin ve birkaç küçük bankanın batmasına neden olmuştur. 1983 yılında mevduat faiz oranlarını saptama yetkisi yeniden MB'ye yani hükümete geçmiştir. Banker krizi olarak bilinen bu finansal kargaşa liberal iktisat politikasının ilk büyük başarısızlığıdır (Sönmez, 2015:22).

Yaşanan bütün bu karışıklıklar, değişen ekonomik sistem, değişen sisteme entegre olma da zorlanması, tarımsal üretimin azalması, yönetime her geçen hükümetin uyguladığı politikaların farklı bakış açılara sahip olması, devletin üretimden çekilmesi sonucu özel sektörün üretimdeki boşluğu dolduramaması gibi nedenler Türkiye'nin 1990 ve 1999 yıllarını krizlerle geçirmesine neden olmuştur. Oluşan krizler ve kriz ortamından çıkmak için yeni arayışlar bu dönemlerde ekonominin en önemli odak noktalarını oluşturmuştur.

1990'lı yılların başında artan ekonomik problemleri çözmek için hükümet, 5 Nisan 1994 tarihinde Ekonomik Önlemler Uygulama Planı yürürlüğe koymuştur. Bu planda temel hedef, ekonomik sistem içerisinde üretici ve sübvansiyon dağıtan bir devlet yapılanmasından ekonomik sistem içerisinde piyasa mekanizmasının düzgün bir biçimde işlemlerini sağlayan, sosyal dengeleri koruyan bir devlet yapısına geçmektir (Bakırcı, 2007:181).

5 Nisan kararları olarak bilinen bu kararlar çerçevesinde, tarımsal desteklemeler gözden geçirilmiş ve destekleme sistemi yeniden düzenlenmiştir. Bu amaçla tarımsal KİT'lerin alım yaptığı hububat, şeker pancarı ve tütün haricindeki ürünler devlet garantili destekleme kapsamının dışına çıkarılmıştır. Fındık, ayçiçeği, pamuk gibi Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) alanında kalan ürünler için devlet garantili alım yapılmasına yönelik olan uygulama terk edilmiş yerine TSKB'lerin alım fiyatlarını kendilerinin belirleyerek kendi mali sorumluluklarının altında kendi nam ve hesaplarına alım yaptıkları sisteme geçilmiştir (Yeni, Özçiçek Dölekoğlu, 2003:12).

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine yönelik olarak en önemli değişimlerden biri ise; Devlet Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan (DFİF) % 50 oranında basit faizli ve bir yıl vadeli ürün ve işletme kredisi sisteminin uygulanmaya başlatılmasıdır. Bu yeni uygulama ile eski uygulama arasındaki en önemli fark, eski dönem uygulamada Ziraat Bankası aracılığıyla cari faiz hadlerinden, Hazine garantili ama sübvansiyonsuz, kredi kullandırılan Birliklere artık DFİF kaynaklı, Hazine garantisiz ama sübvansiyonlu kredi kullandırılmasıdır (Özkaya, Uzmay, Adanacıoğlu, 2002:15).

1990'lı yıllarda yukarıda sayılan yurt içi gelişmelerin yanı sıra yurt dışında da tarım sektörü adına önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Gelişmiş ülkelerin başta ABD ve AB olmak üzere yeşil devrimin bir sonucu olarak tarım ürünlerinde fazla

vermesinin ardından ürün fazlalarını eritmek için kendilerine yeni pazar bulma arzuları sonucu GATT'ın Uruguay anlaşması ile GATT'a üye olan ülkelerde tarım ürünleri ticaretinde kota ve kısıtlamaların terk edilerek serbestleşmeyi gidilmiştir. Bu durum kendisini tarım ülkesi olarak tanımlayan ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeleri gelişmiş ülkelerin pazarı haline getirmiştir. Yeni dönemde artık tarım sektörü gelişmiş ülkelerin hegemonyası altına girmiştir.

GATT ile ilgili gelişmelerin yanı sıra Türkiye ve AB arasındaki gümrük birliğinde son aşamaya gelinmesinin getirdiği AB'nin Ortak Tarım Politikasına uyumun Türkiye'nin kendi finansman kaynaklarından finanse edilerek sağlanmaya çalışılması gibi gelişmeler Türkiye'nin dış ticaret açısından olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Bunun en önemli sebebi ise 31 Aralık 1995'de yürürlüğe giren gümrük birliği ile tarım alanında tam anlamıyla serbest dolaşımın sağlanamaması olmuştur. Tam anlamıyla serbest dolaşım için ön koşul ise OTP'ye uyumun sağlanması olmuştur (Oral,Sarıbal, Şengül, 2015:81).

Gümrük Birliği Anlaşması ile tüm ürünlerde olmasa da bazı tarım ürünlerinde serbest dolaşım imkanı sağlanmıştır. Bu ürünler incelendiğinde, Türkiye'nin ticarete üstünlük sağladığı başta domates-salça konservesi olmak üzere meyve-sebze konservelerinin serbest ticaretin kapsamı dışında bırakılırken, AB'nin ortak tarım fonlarının %40'ından fazlasının ayrıldığı içerisinde şeker, hububat, ve süt bulunduran işlenmiş tarım ürünlerinin (çikolata, şekerleme, bisküvi, pasta, makarna, dondurma gibi) anlaşma kapsamına alınmış olduğu görülmektedir. Türkiye'nin aleyhine olan bu durum bu anlaşmanın uygulanmaya başlanması ile Türkiye-AB arasındaki dış ticaret dengelerinin Türkiye aleyhine bozulmasına neden olmuştur (Oral, Sarıbal ve Şengül, 2015:81).

1980-1999 arası dönem tarım açısından; destekleme politikasını fiyat desteklemeleri yoluyla yapıldığı, teknolojik gelişmeler, girdi kullanımı ve sulama imkanlarının gelişimiyle tarımda verimin arttığı ancak ürün ve girdi fiyatları sebebiyle tarımın göreceli olarak değer kaybı yaşadığı bir dönem olarak tanımlamak mümkündür (Bakırcı, 2007:191).

Türkiye 1999 yılına geldiğinde, yeniden çok ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu krizin ana teması ise kamu sektörünün borç stokunun artarak

sürdürülemez bir hal almasıdır. Bu krizden çıkış için IMF ile yeniden masaya oturulmuş ve niyet mektubu imzalanmıştır. Bu anlaşma bu zaman kadar IMF ile yapılan en kapsamlı anlaşma olarak tarihe geçmiştir (İnan vd., 2003:47).

1999 yılında IMF ile yapılan bu anlaşmada, tarım politikalarında yeniden yapılanma ön koşul olarak kabul edilmiştir. Yapılan anlaşma uygulamaya ancak 2001 yılından sonra geçebilmiştir. Bu anlaşma ile Tarım politikasında köklü bir değişim yaşanmıştır. Niyet mektubunda tarımla ilgili maddeler arasında, mevcut destekleme politikalarının terk edilerek yerine tek bir politika aracı olarak arazi miktarını temel alan Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi, tahıl, tütün ve şekerpancarı fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu hale getirilmesi ve zamanla destekleme alımlarının durdurulması, Tarım Satış Kooperatifleri ve Şeker Fabrikalarının özelleştirilmesi, kredi sübvansiyonlarının aşamalı olarak kaldırılması, gübre ve diğer girdi sübvansiyonlarının 3 yıl içinde tamamen kaldırılması, TSKB'nin tamamen bağımsızlaştırılması gibi maddeler yer almaktadır (Dernek, 2006:6; Kıymaz, 2008:10; İnan vd. 2003:47).

1.2.7. 2000 ve Sonrası Türk Tarımının Gelişimi

Türkiye'de 2000'li yılların tarım politikalarının genel yapısı IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ile oluşturulmuştur. İlk olarak Aralık 1999'da IMF ile imzalanan Stand by Anlaşması ve ardından 2001 yılında Dünya Bankası ile imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) Anlaşması'nın hükümleri neredeyse tümüyle uygulandı. Türkiye'de tarımı etkileyen diğer kurum/kuruluşlar ise, Dünya Ticaret Örgütü UTTA (Uruguay Turu Tarım Anlaşması) ve müzakere süreci hala devam eden Avrupa Birliği'nin OTP hükümleri olmuştur (Özkaya vd., 2010:11).

Türkiye tarımına en fazla yön veren ve tarım sektörünün dönüşüm yaşamasına sebep olan anlaşma, IMF ve Aralık 1999'da imzalanan Stand by Anlaşması olmuştur. Bu anlaşma ile daha öncede bahsettiğimiz gibi tarımla ilgili birçok taahhütte bulunulmuş ve 1999-2008 dönemi IMF'li geçirdiğimiz bir dönem olmuştur. IMF'nin ikiz kardeşi olan Dünya Bankası (DB) ise bu süreçte kendine bir yer bulmuştur. Süreç içerisinde DB ile 2000 yılında Ekonomik Reform Kredi Anlaşması ve 2001 yılında Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) imzalanmıştır. TRUP IMF'ye verilen tarım taahhütlerinin finansmanında kullanılmak üzere kredi temin etmek amacıyla oluşturulmuş bir projedir (Günaydın, 2009:178).

IMF ve Dünya Bankası'nın Türkiye'nin tarım sektörünü yapısal bir dönüşüm yaşatması 1999 yılında IMF ile yapılan anlaşmayla ve ardından Dünya Bankasıyla yapılan TRUP ile oluşmuştur. Bu iki kurumun Türkiye tarımı üzerindeki etkileri ve istekleri aynı yönde olup birbirlerini destekler niteliktedir. Bu istekler içinde en göze çarpanlar ise Doğrudan Gelir Sistemi (DGD), tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi, Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri'nin (TSKB) bağımsızlaştırılmasıdır.

DGD sistemi Dünya Ticaret Örgütü tarafından üretimden bağımsız olması nedeniyle ticarete zarar vermeyen destekler niteliğinde gösterilmektedir. Bu yüzden DGD, Dünya Bankası tarafından Türkiye'de uygulamaya konulması desteklenen bir sistem olmuştur. DGD ile yoksul üreticinin desteklerden faydalanmasının sağlanması ve desteklerin etkinliği artırılması ve bunun sonucu olarak Türkiye tarımının rekabet üstünlüğü sağlanması şeklinde bir amaç edinilmiştir.

DGD ilk olarak 14 Mart 2000 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararı ile birkaç il ve ilçede pilot proje olarak başlatılmıştır. Daha sonra 2001 yılından itibaren Türkiye genelinde uygulanmaya başlanmıştır. Diğer bütün destekler ise kaldırılmış, buradan doğacak olan çiftçilerin zararları ise DGD ile giderileceği savunulmuştur. DGD'den faydalanmak için tek şart Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı bulunmak ve ekim yapaktır. Ancak sistemdeki denetimin yetersizliğinden dolayı desteklemelerden ekilip ekilmediği denetlenmeyen araziler ve üretim yapan çiftçilerden daha çok arazi sahipleri faydalanmıştır (Günaydın, 2009:183; Taşkın, 2009:44).

2001 yılından sonra DGD sistemine geçilmesinin ardından, IMF ve Dünya Bankası'na verilen diğer taahhütlerde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu amaçla, Toprak mahsulleri ofisi gibi tarımsal KİT'lerin piyasada etkinliklerini azaltmak amacıyla destekleme alımları azaltılmış ve TSKB bağımsız hale getirilmiştir. DGD sistemine geçişin ardından, tarımsal kredi mekanizması işlerlik kazanmış ve 2004'den sonra tarım kredileri piyasaya enjekte edilmeye başlanmıştır.

IMF programı kapsamında bir diğer önemli değişiklik ise, TSKB'in etkin ve sürdürülebilir bir şekilde özerk ve mali açıdan bağımsız olmasını sağlamaktır. Bu amaçla 4572 sayılı yasa 16 Haziran 2000'de yürürlüğe girmiştir. Bu yasada TSKB, genel bütçeden yeniden yapılanma amacıyla 2000 yılında ayrılan ödenekler haricinde

devlet ya da diğerk kamu tüzeli kişilerinden (örneğin Ziraat Bankası, DFİF vb.) herhangi bir mali destek verilmeyeceğı maddesi de yer almıştır (oral, 2015:330-331).

2006 yılına gelindiğinde, IMF ile yapılan analaşma kapsamında, 5488 sayılı tarım kanunuyla destekleme şekilleri saptanmış ve piyasa mekanizmasının işlerliğine etki etmeyen desteklerin uygulanması istenmiştir. Bu kapsamda sadece hububat, şeker pancarı gibi ürünlerde devlet piyasayı yönlendirmekte fakat bu ürünlerde de devletin piyasadaki alıcı pozisyonu azaltılmıştır. Bu programın Türk tarım sektörüne bir diğerk etkisi ise yüksek yurtiçi ürünlerin dünya fiyatları ile eşitlenmesidir. Bu eşitlemede dünya fiyatlarının göstergesi olarak ABD tarımsal ürün borsalarındaki fiyatlar baz alınmıştır (İnan vd. 2003:47; Taşkın, 2009:44; Günaydın, 2006:21).

IMF ile yapılan anlaşmaya ek olarak, Türk tarımını etkileyen diğerk uluslar arası kuruluş AB olmuştur. AB'nin Türkiye tarım sektörünü etkileme süreci, Gümrük Birliği'nin sağlanması ile başlanmıştır. Bu süreçte, AB'nin tarım piyasasındaki rekabet üstünlüğü ve özellikle dolaşım serbestliği verilen seçili ürünlerdeki rekabet üstünlüğü Türkiye'nin tarım dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. Yine bu süreçte ülkemiz aday ülke statüsünde olmadığı için OTP için verilen mali yardımlardan faydalanamamış ve OTP'ye uyum sağlamak ve dış ticarete rekabet edebilmek için kendi finansman mekanizmasını kullanmak zorunda kalmış ki buda ülke ekonomisine ek bir yük oluşturmuştur (Oral, Sarıbal, Şengül, 2015:81).

AB 2004 yılında Türkiye'ye aday ülke statüsünü vermesinin ardından 2005 yılında Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri resmi olarak başlamış ve yine bu tarihte "Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi" yayınlanmıştır. Müzakere Çerçeve Belgesi göre, AB müktesebatı 35 baslık altında sınıflandırılmıştır. Müzakere Çerçeve Belgesi'nde OTP 2 ayrı fasıl olarak ele alınmıştır. Bunlar; 11 no'lu Tarım ve Kırsal Kalkınma faslı ile 12 no'lu Gıda Güvenliği, Hayvan ve Bitki Sağlığı Politikası faslıdır. Birde Türkiye'den farklı olarak AB'de balıkçılık ayrı bir politika alanı olduğu için, OTP kapsamında ele alınmamış, Müzakere Çerçeve Belgesi'nde 13. Fasıl olarak yerini almış ancak 11 Aralık 2006'da askıya alınan fasıllardan olmuştur (Sağlık, 2010:26).

11 no'lu Tarım ve Kırsal Kalkınma Faslı için tanıtıcı tarama toplantısı 5-8 Aralık 2005 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 23-26 Ocak 2006 tarihinde yapılmıştır. Ancak bu bazı siyasi sebeplerde dolayı AB'nin 11 Aralık 2006 tarihli Kararı

çerçevesinde resmi olarak askıya alınan 8 fasıldan biri olmuştur. Bu fasıl için 24 Ocak 2007 tarihli Almanya Dönem Başkanlığı mektubu ile 5 adet teknik açılış kriteri bildirilmiştir (T.C Avrupa Birliği, 2017:23). Bu fasıl Türk tarım sektörünün AB OTP'ye uyumu kolaylaştıracak konuları bünyesinde barındırdığı için önemlidir. Bunun nedeni ise OTP'nin "Topluluk Tercih" ve "Ortak Mali Sorumluluk" ilkelerini yansıtan kuralların bu fasılda bulunmasıdır.

11 no'lu fasıl kapsamında, ürün bazlı destekler, bazı ürünlere yönelik üretimle ilgili kota düzenlemeleri, bu ürünlerin ithalatına yönelik kısıtlamalar, ek tarifeler gibi konularla bu bunların uygulanma aşamasına yönelik kontrol sistemleri yer almaktadır. Ayrıca AB kırsal kalkınma politikasının uygulanabilmesi için zemin oluşturacak planlama, programlama, izleme ve değerlendirme, mali yönetim ve kontrol ile politika amaçlarına ulaşmak için kurulması gereken sistemler ve idari araçlar da yine bu başlık fasılda yer alan önemli bir konudur. Tüm bu işlemlerin yapılabilmesi için AB Ortak Tarım Politikası harcamalarında da olduğu gibi ab fonlarının kullanılması gerekmektedir ve dolayısıyla bu fasıl kapsamında, bu fonlar ve kullanım esaslarına yönelik ayrıntılı düzenlemelerde yer almaktadır (Sağlık, 2010:26).

12 no'lu Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Faslı için tanıtıcı tarama toplantısı 9-15 Mart 2006 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 24-28 Nisan 2006 tarihinde yapılmıştır. AB'nin Tarama Sonu Raporu kapsamında, fasılın müzakerelere açılabilmesi için 12 Haziran 2007 tarihli Portekiz Dönem Başkanlığı mektubu ile Türkiye'ye 6 tane açılış kriteri bildirilmiştir. Türkiye, yürüttüğü çalışmalar sonucunda tüm açılış kriterlerini yerine getirmiştir. 30 Haziran 2010 tarihinde, İspanya Dönem Başkanlığı'nda müzakerelere açılan fasla ilişkin 6 tane kapanış kriteri gösterilmiştir.

Türkiye'nin AB'ne entegre olma süreci açısından önemli olan ve aynı zamanda bu fasılın açılış kriterlerinden biri olan "5996 sayılı Veterinerlik Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu" 13 Haziran 2010 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ve 13 Aralık 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir (T.C. Avrupa Birliği, 2017:25). Bu fasıl kapsamı açısından OTP'nin üç ayağından biri olan "Tek Pazar" ilkesi açısından önemli olan ve tarımsal ürünlerin ticaretine yönelik teknik tedbir farklılıklarının ortadan kaldırılmasıyla ilgili düzenlemeleri içermektedir. Fasıl

kapsamında yer alan mevzuatın temel amacı; gıda güvenliğinin temini, hayvan sağlığını (veterinerlik) sağlamaktır (Sağlık, 2010:26).

Türkiye için önemli AB adaylık sürecinde en önemli oluşum aday ülkelere sağlanan desteklerdir. Ancak Türkiye 2004 yılında aday ülke statüsü kazanmasına rağmen AB'ye aday ülkelerin yararlandığı tarım ve kırsal kalkınma özel katılım programı (sapard) fonlarından yararlanamamıştır. Bu fondan yararlanamama sebebi ise bu fonunun bütçesinin Türkiye aday ülke statüsü kazanmadan önce onaylanmış olmasıdır. Türkiye için geçici bir adaylık destek fonu hazırlanmış, daha sonraki süreçte AB Türkiye'nin de faydalandığı 2007-2013 yıllarında yararlanılan üyelik öncesi mali yardım aracı olan IPA'yı kullanmaya başlamıştır. IPA çerçeve tüzüğü'nün 3. Maddesi ile IPA'nın beş bileşenden oluşturulmuştur (Karataş, 2010:79). Bu bileşenler (Can, 2007: 1);

1. Geçiş yardımları ve kurumsal çalışmalar
2. Bölgesel ve sınırlar ötesi işbirliği
3. Bölgesel kalkınma
4. İnsan kaynakları
5. Kırsal kalkınma(IPARD – katılım öncesi kırsal kalkınma yardım aracı).

IPARD yani IPA'nın kırsal kalkınma mali yardım aracı AB'nin daha önce aday ülkelere uyguladığı kırsal kalkınma yatırım aracı olan SAPARD programı ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. IPA'nın beşinci bileşen olan IPARD, aday ülkelere kırsal kalkınma politikaları geliştirmeye ek olarak AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyum sağlamaya hazırlık konusunda da desteklemektedir. IPARD aşağıdaki faaliyet kollarına destek sağlanmaktadır (Karataş, 2010:107-108).

1. Tarımsal işletmelere destek,
2. Tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması,
3. Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi,
4. Üretici birliklerine teknik destek

Türkiye'nin 2000'li yıllarda kendi dinamikleri ve uluslararası etkileşimler sonucu oluşturduğu mevcut ve ileriye dönük olarak hazırlanan tarım ve kırsal kalkınma politikaları aşağıda sıralanan belgeler çerçevesinde ortaya konulmuştur (Can, 2007:12).

1. *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı (2001-2005); 2000 yılında hazırlanan sekizinci kalkınma planı IMF, Dünya Bankasının tarım politikasında çizdiği rotadan ilerleme ve AB'nin OTP'sine uyum amacını gütmektedir. Bu çerçevede öncelikle tarımsal*

- destekleme sistemi hem nicelik hem de nitelik açısından değiştirilmiştir. Çiftçi kayıt sistemi, çiftlik muhasebe veri ağı gibi tarımsal bilgi sistemlerinin oluşturulması hedeflenmiştir. Yine bu dönemde tarımsal KİT'ler ve TSKB'ler yeniden düzenlenmiştir. AB'ye uyum amacı ile gıda güvenliği ilkesini benimseyen bir tarımsal üretim mekanizması oluşturulması hedeflenmiştir.
2. Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013); bu plan sekizinci kalkınma planının devamı niteliğindedir. Ek olarak ise; arazi toplulaştırılmalarını gündeme gelmiş, ihracata yönelik tarımın gelişmesine katkı sağlamak adına çeşitli vergi indirimleri ve sübvansiyonlar sağlanmıştır. Ayrıca AB Katılım Öncesi Mali Yardımlarının kullanımı ile tarım ve gıda işletmelerinin modernizasyonunun sağlayarak tarım-sanayi entegrasyonunun sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca bu dönem tarımsal finansmanın gelişim gösterdiği bir dönemde olmuştur (Eldeniz, Hatunoğlu, 2012:38).
  3. Onuncu kalkınma planı (2014-2018);“2014-2018 dönemini kapsayacak olan Onuncu Kalkınma Planı ile Türkiye'nin yüksek gelir grubu ülkeler arasına girmiş ve yoksulluk sorununu çözmüş bir ülke haline gelmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 2018 yılında GSYH'nin 1,3 trilyon dolara, kişi başına gelirin 16 bin dolara yükseltilmesi; ihracatın 277 milyar dolara çıkarılması; işsizlik oranının yüzde 7,2'ye düşürülmesi hedeflenmektedir. Bu hedefler doğrultusunda ülkemizin büyüme performansının daha yüksek, istikrarlı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması, rekabet gücünün ve toplumun refah seviyesinin artırılması öngörülmektedir. Bu amaçla, sermaye birikimi ve sanayileşme süreci hızlandırılacak; yurtiçi tasarruflar, üretken yatırımlar ve üretim faktörlerinin verimlilik düzeyleri artırılacak; cari açık kalıcı bir şekilde makul düzeylere çekilecek; ekonominin yenilikçi ve ithalat bağımlılığı azalmış bir yapıya dönüştürülmesi sağlanacaktır. Bu dönüşüm sürecinde, Türkiye'de bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin yakından takip edilerek yenilik üretme kapasitesinin yükseltilmesi, yeniliklerin mevcut üretim yapısıyla bütünleştirilerek üretim yapısında dönüşümün sağlanması hedeflenmektedir.” (Kalkınma Bakanlığı, 2013:27)
  4. Ön ulusal kalkınma planı (2004 - 2006); Planın temel amacı; 2004-2006 döneminde AB'den sağlanan fonlar ile Türkiye'nin AB ile ekonomik, sosyal ve mekansal boyutlar itibarıyla uyum sağlamasını hedefleyen ve bu amaçla; tarımsal verimliliğin artırıldığı, girişimciliğin özendirildiği, rekabet gücünün, insan kaynaklarının ve istihdam yaratma kapasitesinin geliştirildiği, altyapı hizmetlerinin iyileştirildiği, giderek bilgiye dayalı ekonomiye dönüşen, çevreye duyarlı ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltıldığı bir ekonomik ve sosyal yapıya ulaşılması hedeflenmektedir (DPT, 2003, 79).
  5. Tarım kanunu (2006); 5488 sayılı tarım kanununun amacı Resmi Gazete'de (2006), “Tarım sektörünün ve kırsal alanların kalkınma plan ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılmasıdır.” şeklinde yayınlanmıştır.
  6. Tarım strateji belgesi (2006 - 2010); 30.11.2004 tarih ve 2004/92 sayılı ypk kararında bu belgenin amacı,“2006-2010 yılları arasında, Avrupa Birliğine uyumu da gözeterek, tarım sektörü ile ilgili kesimlerin karar almalarını kolaylaştırmak, sektörün kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesini sağlamak ve 2004 sonuna kadar çıkarılacak Tarım Çerçeve Kanunu ile bu kanuna dayalı olarak hazırlanacak ikincil mevzuatın temelini oluşturmak için hazırlanmıştır.” şeklinde tanımlanmıştır.
  7. Uzun vadeli gelişme stratejisi (2001 - 2023); Bu strateji belgesinde, Türkiye'nin gerekli yapısal dönüşümleri gerçekleştirmesi sonucunda, 2001-2023 döneminde yıllık ortalama yüzde 7 oranına yakın bir büyüme hızı sağlaması ve 1998 yılında 3.200 dolar olan kişi başına gelirini 2023 yılında Avrupa Birliği ülkeleri düzeyine yaklaşması beklenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin dünyanın ilk on ekonomisi arasına girmesi öngörülmektedir. Bütün bunlara ek olarak 2023 yılında tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin toplam katma değer içindeki paylarının sırasıyla 5, 30 ve 65

olması beklenmektedir. İstihdamın yapısındaki temel değişimin tarım ve hizmet sektörlerinde olması ve dönem sonunda tarımın payının yüzde 10'lara gerilemesi öngörülmektedir.

2000'li yıllarda, Türkiye de 2001 krizinden sonra ekonomide finans sektörünün daha sağlam temellere oturtulmasıyla kredi mekanizması hareketlilik göstermiştir. Özellikle tarımsal finansman yapısında yeni aktörler ortaya çıkmıştır. 2000'li yıllara kadar tarımsal kredi denildiğinde akla gelen Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri harici özel bankalar da artık tarımsal kredi mekanizmasının içinde aktif rol almaya başlamışlardır. Ayrıca 2005 yılında TARSİM'in kurulmasıyla tarım sigorta sistemi ülkemize entegre edilmeye çalışılmıştır.

1.3. TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Tarım sektörü ekonomik sistemin ayrılmaz ve en önemli parçalarında biridir. Tarım sektörünü ülke ekonomilerindeki yeri ise o ülkenin genel ekonomisinde yaratmış olduğu katma değer ile ölçülür. Tarım sektörünün katma değeri ise, tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan hâsıla, tarımsal çıktı, dış ticaret, istihdam ve diğer sektörler girdi temini gibi başlıklardan oluşmaktadır. Tarım sektörü diğer sektörler de girdi sağlayan bir ekonomik faaliyet olup, tarımdaki gelişmişlik diğer sektörler de sıçrayarak ekonominin tamamına yayılabilmektedir (Doğan, 2009:367).

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ekonomilere sahip olabilmek için büyük çaba göstermektedirler ve bu amaca ulaşabilmek için ön koşul olarak sanayileşmeyi görmüşlerdir. Ancak, ülkelerin sanayileşmiş ve gelişmiş bir ekonomiye sahip olabilmeleri için geleneksel ekonomilerinde yani sanayileşme öncesindeki ekonomik yapılarında kaynak biriktirme aşamasına geçmiş olmaları gerekmektedir ki biriktirilen kaynak sanayi sektörüne aktarılın (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015:34).

Rostow kalkınmanın belirli aşamalarla gerçekleştiği belirten bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu yaklaşımda, kalkış (take-off) aşamasını tarımsal devrim olarak nitelendirmiştir. Yani kalkınma sürecinde tarım sektörü ve sanayi sektörü birbiri ile entegre olmuş bir şekilde olmalıdır. Gelişmiş ekonomilerin kalkınma süreçlerine baktığımızda; Rusya, Fransa, İngiltere, Japonya gibi ülkelerde tarım sektöründe sağlanan gelişmişlik sonucu elde edilen kaynağın sanayileşmenin finansmanında kullanılması ile bu ülkelerin gelişmiş ekonomilere sahip olduğu görülmektedir. Tarım

sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ve ülke ekonomisindeki önemini aşağıdaki başlıklar altında ortaya koymak mümkündür (Erbay, 2013:5-6).

1.3.1. Tarımın Hasıla veya Ürün Etkisi

Tarımsal üretim insan neslinin ortaya çıkışından son buluşuna kadar geçecek süreçte yaşamak için gerekli olan temel gıda maddelerini sağlaması açısından son derece önemli ve stratejik bir yere sahiptir. Ülkeler için kendi toplumunun karnını doyurmak en önemli önceliklerdir. Beslenme sorununu çözebilmek için ülkeler tarım sektörüne önemli oranlarda kaynak aktarmaktadır. Birçok ülke olağan üstü durumlarda risk yaratabileceği düşüncesiyle, temel gıda tüketiminde dışarıya bağımlı olmak istememektedir.

Tarımın yapılması için gerekli olan en önemli faktörlerden biri olan toprağı sabit olması ve arttırılamaması dünyada kaygılara neden olmaktadır. Artan dünya nüfusunun bu sabit arazi miktarı ile ileriki dönemlerde beslenme sorunu yaşayacağı düşüncesi dünya ekonomilerinde en önemli kaygılardandır. Bu konuya Malthus nüfus teorisinde de yer vermiş ve dünyada artan nüfusu beslemede gıda maddesi üretimi yetersiz kalacağını belirtmiştir, ancak Malthus'un hesaplamalarında hesaba katmadığı önemli bir veri vardır. Teknolojik değişimler günümüzde her alanda olduğu gibi tarım sektöründe de önemli bir konuma sahiptir. Artık ülkeler tarım arazilerini arttırmaya çalışmak yerine birim alandan alınan verimi arttırma yolunu tercih etmektedir (Doğan, 2009:368).

Gelişmiş ülkelerin kullandığı tarım 4.0 diye adlandırılan hassas tarım uygulamaları teknolojinin tarımsal üretimdeki önemini gösteren uygulama yöntemleridir. Tarım 4.0 üretimde insandan çok robotların kullanıldığı bir uygulamadır. Bu uygulama ile bitkisel üretimde bitkinin ihtiyaç duyacağı su, gübre, ilaç gibi girdiler bilgisayar ortamında hesaplanıp, bitkiye robotlar aracılığıyla yeteri kadarı verilmektedir. Bu uygulama ile fazla girdi kullanımının ya da eksik girdi kullanımının önüne geçilmesini sağlamaktadır. Bu da tarımsal verimliliğın artmasına neden olmaktadır. Tarım 4.0 sıfır dışında topraksız tarım uygulamaları, laboratuvar ortamında tek bir hücreden üretilen yapay etler gibi teknoloji yapıtları da ileride oluşacak beslenme sorununu çözmeye çalışmaktadır.

Tarım sektöründe oluşan teknolojik gelişmeler sadece tarımı geliştirmemekte yanında sanayinin de gelişmesine katkı sağlamaktadır. Tarım sektörü diğer sektörlerle

hammadde temini ya da diğer sektörlerden kendisi için girdi temini gibi birçok ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bu yüzden tarımdaki ilerleme diğer sektörlere de yayılarak ekonominin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bunu birçok gelişmiş ülkenin tarihinde görebilmekteyiz. Tarım sektörünü öncelikli olarak geliştiren ülkeler buradan sağladıkları kazançları diğer sektörlerin gelişmesinde kullanmışlardır. Günümüzde ise tarım sektöründe ülkeler katma değer üretme yarışı içindedirler. Üretilen ürünlerin yarattığı katma değer ülkelerin kazanç oranlarını arttırmaktadır. Yani tarımsal hasıla kavramı ve bu kavramın oluşturduğu değerın ekonomideki yeri tarımın ekonomiyi ne derece etkilediğini göstermektedir (Doğan, 2009:369).

İktisadi anlamda hâsıla, bir üretim etkinliği sonunda yaratılan mal ya da mamullerin fiziki değerinin toplam parasal tutarı olarak ifade edilmiştir (Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts, 02.03.2017). Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) ise bir ülke sınırları içerisinde ve belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeri olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar ışığında Tarım sektörü açısından hâsıla kavramını ise, tarımsal faaliyetler sonucunda üretilen mamullerin fiziki değerinin toplam parasal tutarı olarak ifade edilmiştir (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015:34). Tarım sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından üretim yöntemi ile hesaplanan Tarımsal GSYİH belirlenmekte ve Tarımsal GSYİH'nin GSYİH içerisindeki payı, bu etkinin büyüklüğünü göstermektedir.

1.3.2. Tarımın Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi

Tarım sektörünün ülkelerin ekonomilerini etkilediği bir diğer alan ise dış ticaret ve bu yol ile ülkelere döviz kazandırmasıdır. Tarım sektörü ülkelere üç şekilde döviz girişi sağlamaktadır (Arslan, Doğan, Berkman, 2015:38);

- 1- Ülkelerin üretmiş oldukları tarım ürünlerini ihraç ederek döviz girişi sağlamaları, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğer ki petrol ve benzeri doğal kaynağa sahip değillerse tarım ürünleri bu ülkelerin birincil ihracat ürünleri olarak yer almaktadır. Tarım ürünleri ihracatından kazanılan dövizler genelde sanayi de üretim yapmak amacıyla ara mal ya da sermaye malı ithalatında kullanılmaktadır.
- 2- Yapılan tarımsal üretim sonucu ithal ikamesi sağlanarak ülkeden döviz çıkışının önüne geçilmesi de ülkelere döviz kazandıran bir yöntemdir. Eğer tarımsal üretim yapılmazsa zorunlu gıda maddesi olan ürünler için ülkeler ithalat yoluna gitmek zorunda kalacaklardır. Buda ülkeden nemli oranda döviz çıkışı anlamına gelmektedir.

- 3- Tarıma dayalı sanayinin gelişmesi sonucu hammadde ihracatına ek olarak tüketim mallarının da ihracatıyla ülkeye döviz girişinin sağlanması, ancak işlenmiş tarım ürünü olarak adlandırılan tüketim mallarının dış ticaretteki payı daha çok gelişmiş ülkelere ve çok uluslu şirketlere aittir.

Türkiye'nin dış ticaret verilerine bakıldığında, 2015 yılı ocak ayı tarım sektörü ihracatı 1 milyar 581 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılı ocak ayı tarım sektörü ithalatı 1 milyar 465 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret dengesi 116 milyon Dolar fazla vermiştir. Tarımsal ihracatın tarımsal ithalatı karşılama oranı %107,9'dur. 2014 yılı ocak ayına göre tarımsal ihracat 2015 yılı ocak ayında %3,7 oranında azalmıştır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Ekonomik ve Teknik İlişkiler Daire Başkanlığı, 2015:1).

1.3.3. Tarımın Üretim Faktörleri Üzerindeki Etkisi

Tarım sektörünün ekonomik gelişme sürecinde üretim faktörleri üzerindeki etkilerini emek, sermaye ve hammadde olarak üç kısımda inceleyebiliriz. Tarım sektörü diğer ekonomik faaliyetlerden farklı olarak yapısı gereği özel bir konuma sahiptir. Ekonomik gelişme sürecinde tarım sektörünün sanayi sektörüne hammadde sağlaması tarımın üretim faktörleri üzerindeki en büyük ve önemli etkisidir (Doğan, 2009:370).

Tarım yapısı gereği emek yoğun bir sektör olmasına rağmen, diğer sektörlerle de emek arz eden bir özelliği vardır. Bu durum tarımın emek faktörü üzerinde etkisini yadsınamaz hale getirmektedir. Tarım sektörünün diğer sektörlerle arz edeceği emek, kırsal kesimdeki nüfus artışlarından ve tarımda makineleşmenin getirdiği tarımdaki emek fazlalığından kaynaklanmaktadır. Lewis'in sınırsız emek arzıyla ekonomik gelişme modelinde de ortaya konduğu gibi, tarım sektöründe oluşan emek fazlası ekonomik gelişme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Buna en iyi örnek orta çağda feodalizm sonrasında batıda tarım sektöründe oluşan emek fazlasının şehirlere göç etmeye başlaması ile bu dönemde ticaretin ve sanayinin gelişmesi için gerekli olan ucuz iş gücünün sağlanması olarak göstermek mümkündür (Doğan, 2009:310-371).

Tarım sektörü sanayi sektörünün gelişmesi için gerekli sermayenin de kaynağıdır. Bu sermaye tarımsal tasarruflardan oluşmaktadır. Tarımsal tasarruflar ise gönüllü ya da cebri biçimde elde edilir. Gönüllü tasarrufları, çiftçilerin/tarım işletmecilerinin tarımsal faaliyetler sonucu elde ettikleri geliri sanayi sektörüne yatırım yapmaları şeklinde örneklendirebiliriz. İngiltere'de büyük toprak sahiplerinin tarımdan

elde ettikleri gelirleri sanayi faaliyetlerine yatırım yapmak için kullanmaları sanayi devrimi için gerekli finansmanın sağlanmasını sağlayarak ekonomik gelişmeyi tetikleyen unsurlardan biri olmuştur. Cebri tasarruflar ise devletin tarım sektörünü vergilendirme ya da tarımsal üretim fazlasına el koyma yoluyla elde ettiği sermaye birikimidir (Doğan, 2009:370).

Dinler'e (2000) göre; Devletlerin tarım sektöründen cebri tasarruf elde etmenin diğer bir yöntemi ise tarımsal ürünlerin pazarlama kuralları aracılığı ile uygulanan fiyatlandırma politikalarıdır. Tarımsal ürün fiyatlarını düşük tutarak iç ticaret hadlerinin çiftçiler aleyhine oluşmasını sağlayarak da tarım sektörünü vergilendirmiş olmaktadır. Tarımsal ürünleri hammadde olarak kullanan sektörler tarımsal ürünleri daha ucuza almış olacak ve devlet bu sektörlerle gizli bir fon aktarmış olacaktır. Bu yöntem çiftçileri tarımsal fiyat değişimlerine duyarlı olduğu varsayımında etkili bir yöntem olarak gösterilmektedir. Ancak yapılan araştırmalar çiftçiler fiyat değişimlerine duyarlı olduklarını da göstermektedir (Doğan, 2009:371-372).

1.3.4. Tarımın Piyasalar Üzerindeki Etkisi

Tarım dünyanın var oluşundan günümüze kadar hatta gelecekte bile ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişiminin önemli bir parçası olmuştur ve olamaya devam edecektir. Tarım sektörü ileriye ve geriye doğru bağlantılı bir sektör olma özelliği taşıyan bir yapıdadır. Tarım sektöründeki bir gelişmeye ya da gerileme birçok sektörü ve o sektörlerin oluşturduğu piyasaları etkilemektedir.

Tarımsal üretim yapmak için kullanılan ilaç, gübre, tarımsal mekanizasyon sanayi sektöründen sağlanmaktadır. Tarımsal üretim sonucu elde edilen ürünler yine sanayi sektöründe işlenerek mamul ürün haline gelmektedir. Bu da tarımın sadece tarımsal ürün piyasalarında değil sanayi ürünlerinin piyasalarında da etkili olduğunu göstermektedir. Tekstil üretiminin hammaddesi pamuk bir tarım ürünüdür. Bunun dışında tarım ilaç sanayi, kozmetik, makine gibi birçok ekonomik üretimle iç içedir. Hatta enerji üretiminde de tarımdan faydalanılmaktadır. Biyo-yakıtlar son dönemde adından sıkça söz ettiren enerji kaynaklarıdır.

Tarımın etki alanı sadece sanayi üretimiyle kalmamakta finansal piyasaları da etkilemektedir. Tarım sektöründe sermaye devir hızı düşüktür. Üretici üretiminin karşılığı olan parayı elde edebilmek için belirli bir zaman aralığı beklemek zorundadır

ve bu süreçte gerekli sermaye ihtiyacını bankalar veya Tarım Kredi Kooperatiflerinden kredi kullanarak karşılamaktadır. Bu da tarım sektörünü finansal piyasalarla kaynaştırmaktır. Ayrıca sadece bankalar değil, tarım borsaları ve tarım sigortaları da tarım sektörünü finansal piyasalara etkileşimini sağlayan finansal kuruluşlardır. Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı üzere tarım sektörü ekonominin her alanıyla iç içedir ve tarım sektöründeki herhangi bir değişiklik birçok sektörü de etkilemektedir.

1.4. TÜRKİYEDE UYGULANAN TARIM POLİTİKALARIN EKONOMİK KALKINMAYA ETKİSİ

Kalkınma kavramı ekonomik gelişme, büyüme, sanayileşme ve modernleşme kavramlarıyla iç içe olduğu düşünülerek hep karıştırılmıştır. Hatta 1940'lara kadar büyüme kavramıyla eş değer olarak kullanılmıştır. 1947'de Birleşmiş Milletler'in iktisadi kalkınmanın amacının nüfusunun refah seviyesini yükseltmek olduğunu anlatan ifadeyi kalkınma planlarında yer vermesi ile kalkınma kavramı diğer kavramlardan ayırmıştır (Erbay, 2013:6). Geniş anlamda ekonomik kalkınma ise; ekonomik gelişmeye ek olarak sosyal, siyasal, kültürel gelişmeleri de bir bütün olarak ele alan kavramdır (Sakal, Demirhan, 2014:183).

Kalkınma kavramı zaman içinde ülkelerin beklenti ve hedefleri doğrultusunda yeni bir nitelik eklenerek değişme uğramıştır. Bu değişim, 1970'lerdeki yeşil devrimin de etkisiyle artık ülkelerin sadece kalkınma değil, sürdürülebilir kalkınmayı hedefler hale gelmesiyle oluşmuştur. Ekonomik büyümeyi sağlarken, elimizde bulunan değerleri kaybetmemek adına, artık yeni düzeni içinde hedeflenen kalkınma sürdürülebilir kalkınma olmuştur. Brudtland komisyonu'nun raporunda (1987), sürdürülebilirlik; *"Günümüzün gereksinimlerini ve beklentilerini, geleceğin beklenti ve gereksinimlerini karşılama oranını azaltmaksızın gidermek anlamındadır ki; onun ana teması ekonomik ve ekolojik düşünceleri bütünleştirmesidir"* şeklinde tanımlanmıştır (Çiftçi Yeşiltuna, 2015:41).

Ekonomik kalkınmada tarım sektörünün rolü, tarımın dünyanın var oluşundan bu yana ekonomik bir faaliyet olarak var olmasından ve her ülkenin tarımsal faaliyet içinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Gelişen ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik görünümüleri incelendiğinde, eğer ki petrol, doğal gaz gibi herhangi bir doğal kaynağa sahip değil iseler ekonomilerinin başrolünde tarım sektörü vardır. Gelişmiş ülkelere baktığımızda ise tarımın bu ülkelerin kalkınma ve gelişme aşamalarında önemli bir role sahip olduğunu görürüz. Yapılan tarım reformları ile gelişmiş ülkelerin (ABD, AB),

tarımda oluşturdıkları büyük sermaye birikimlerini sanayi sektörüne aktarılmaları sonucunda büyüme ve kalkınma aşamalarına önemli oranda katkı sağladıklarını görebilmekteyiz (Doğan, 2009:365-367).

Türkiye’de kalkınma hamleleri incelendiğinde; ulusal, bölgesel ve kırsal kalkınma planlarının yapıldığını ve bu planların bazı noktalarda ayrışırken bazı noktalarda birleştiğini görebilmekteyiz. Tarım politikaları ülkemiz gibi gelişen ekonomiler için önemlidir. Bu önem ülkemizin bir zamanlar tarım ülkesi olarak atfedilmesinin yanı sıra tarımının ekonomimiz içindeki yerinden de kaynaklanmaktadır. TÜİK işgücü istatistiklerine bakıldığında, Ocak 2016 yılında toplam istihdam oranının %45 olduğunu ve %18,3’ünün tarım sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. Tabii ki bu rakamlar tarımda kayıt altına alınmış rakamlardır. Türkiye’de tarım sektöründe kayıt dışı ekonominin varlığını da unutmamak gerekmektedir. Tarım bakanlığının yayınlamış olduğu verilere göre ise 2016 yılında tarım sektörünün GSYİH içindeki payı %6,1’dir. Bu rakam Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana azalarak bu orana ulaşmıştır.

Kalkınmayı daha önce insanın refah seviyesindeki artış olarak tanımlamıştık. Türkiye ekonomisinde kırsal alanda yaşayan nüfus oranına ve tarımsal istihdam oranlarına baktığımızda rakamların küçümsenmeyeceğini görmekteyiz. Ayrıca kalkınan ülkeler incelendiğinde, kalkınmanın yapılan tarım reformları sayesinde önce tarımsal fazla oluşturularak, oluşan tarımsal fazlanın ticarete dönüşmesi ve sonrasında oluşan sermayenin farklı ekonomik faaliyet kollarına dağıtılması sonucunda gerçekleştiğini görebilmekteyiz. Bu oluşumun dışında tarım sektörünün diğer ekonomik faaliyetlerle iç içe olmasının getirdiği artı ile bu sektör ekonomide bir motor görevi üstlenebilir ve bu sektördeki iyileşme ekonominin genel havasına yayılarak genel bir gelişme de sağlayabilir. Yani ekonominin tarım ayağında yapılan politikalar, reformlar bütün ekonominin büyümesini ve akabinde kalkınmasını sağlayabilmektedir.

Türkiye’de tarım politikalarının kalkınmaya etkisi incelediğimizde, tarım politikalarını 1980 öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırarak genel görünüme bakabiliriz. 1980 öncesi dönemde, Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlıdan kalma kurumlar tasfiye edilerek, yeni kurumlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, tarım sektörü için finansman kaynağı Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri olmuştur. Tarım sektöründe KİT’ler ön planda olan kuruluşlar olarak faaliyet göstermiştir. Kırsal

kalkınma adına birçok çalışma yapılmış, ancak bu çalışmalardan istenilen verim alınamamıştır. Ayrıca bu dönem Türkiye'nin kendi kendine yetebildiği ve tarım ülkesi olarak anıldığı bir dönemdir. Tarım sektörünün makineleşme sürecinin başladığı bir dönem olmasına rağmen batıda yeşil devrimin etkisiyle yaşanan tarımsal gelişimin gerisinde kalınmıştır. Yine bu dönem içerisinde yapılan kalkınma planlarında hedefler tutturulamamış ve istenilen ekonomik gelişme sağlanamamıştır.

1980 sonrası süreçte ise ekonomik sistemde büyük bir değişim yaşanmış ve ekonomide liberal politikalar benimsenmeye başlanmıştır. 24 Ocak Kararları çerçevesinde tarım politikalarında da birçok köklü değişikliğe gidilmiştir. Özelleştirme hamleleri bunların başında gelmektedir. Özelleştirme hamleleri ile birçok tarımsal KİT özelleştirilmiştir. Bu da yeterli gelişme düzeyine ulaşmamış olan tarım sektörünü korunaksız bırakmıştır. Buna bir örnek verecek olursak; YEMSAN, EBK ve SEK'in özelleşmesi belki de hala hayvancılık alanında çözülemeyen sorunlarının nedenidir. 1980 öncesi tarım sektörü için uygulanan negatif reel faiz uygulaması, 1980 sonrası reel faizlerin serbest piyasa koşullarında pozitif düzeylere çekilmesi, tarım finansmanında yüksek reel faiz hadlerinin oluşmasına neden olmuştur (Kazgan, 2013:334).

1980 sonrası süreçte, dış ticaret serbestliği tarım sektöründe de diğer birçok sektörde olduğu gibi dış ticaret hadlerini aleyhimize çevirmiştir. Bu dönem IMF ve DB ile geçen bir süreç olmuş, onların dayattığı ekonomi ve tarım politikaları ekonomimizin gündemini oluşturmuştur. Yine bu dönem de AB'de tarım politikalarımızı belirlememizde etkili olmuştur. Yani 1980 sonrası süreç ekonomi politikaları adına dışarıdan etkilendiğimiz bir dönem olmuştur. Bütün bu etkileşimlerle birlikte 1999 yılında stand by anlaşmasıyla tarıma sağlanan birçok destek sona erdirilmiştir. Destekleme sisteminde köklü değişikliğe gidilmiş, DGD adında yeni bir destekleme sistemi oluşturulmuştur (Dernek, 2006:9).

DGD alan bazlı bir destekleme sistemi olup, arazi sahiplerine sahip oldukları arazi oranında yapılan bir destekleme sistemidir. Bu sistemin ülkemizde verimliliği artırması beklenirken, herhangi bir olumlu sonuç doğurmamıştır. Bu sistemin ülkemiz tarımına olumlu etkisi ise çiftçi kayıt sisteminin oluşturulmuş olmasıdır. ÇKS sayesinde ülkede ekilen tarım arazileri ve bu arazilerde ekilen ürün miktarı bir veri sisteminde

toparlanmıştır. Ayrıca ülkedeki hayvan varlığı da hayvan türleriyle birlikte kayıt altına alınmıştır (Gençler, Artukoğlu, 2002:33-46).

Bütün bunların yanı sıra 2000'lerden sonra yaşanan gelişmeler incelendiğinde; AB ile OTP' ye uyum kapsamında azalan destekleme ödemeleri yerine, proje bazlı hibe sistemleri getirilmiştir. Bu projeler sayesinde belirli kriterlere sahip daha gelişmiş tarımsal işletmelerinin oluşturulması sağlanmıştır. Bu projelerin kontrolü, verilecek desteklerin dağıtımı ve kontrolü için yeni bir kurum olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur. Bunun dışında Türkiye alt bölgelere bölünmüş ve kalkınma ajansları kurulmuştur.

Tarımsal hibelere ek olarak tarımın finansmanında da çeşitli değişiklikler de yine bu süreçte oluşmuştur. Kredilerde faiz oranları reel faizle eşitlenmesi, tarımın risk oluşumu ve sermaye devir hızı düşüklüğü negatif faiz oranları ile elimine edilirken bundan vazgeçilmesinden sonra tarım sigortaları devreye konulması devletin tarımın finansmanında yapmış olduğu değişiklikler içinde gösterilebilir. TARSİM'e yeteri kadar ilgi gösterilmese de tarımdaki risklerin yok edilmesi ve tarımsal finansın gelişmesi adına önemli bir adımdır. Tarımsal finans alanında diğer gelişmeler ise tarım borsalarının oluşturulması ve özel bankaların 2000'den sonra tarımsal kredi mekanizmasının içerisine dahil olması da tarımsal finans sektörünü hareketlendiren bir adım olmuştur. Bütün bu değişiklikler, tarım sektöründe istenen gelişmeyi ve kırsal alanda beklenen kalkınmayı hala gerçekleştirememiştir. Bunu en iyi tarımın GSYİH'ya katkılarından görebiliriz. Aşağıda tablo 1.1'de Türkiye'de tarımın GSYİH içindeki payı 2009-2016 yılları arasında verilerle inceleyebiliriz.

Tablo 1.1: Türkiye'de GSYİH, Tarımın GSYİH İçindeki Payı ve Gelişim Hızı:

YILLAR	TARIM (BİN TL)	GELİŞME HIZI (%)	TARIMIN PAYI (%)	GSYİH (BİN TL)	GELİŞME HIZI (%)
2009	81.234.274	4,1	8,1	999.191.848	-4,70
2010	87.464.906	7,7	8,1	1.083.996.979	8,49
2011	90.473.489	3,4	7,5	1.204.466.935	11,11

2012	92.459.744	2,2	7,3	1.262.160.182	4,79
2013	94.603.925	2,3	6,9	1.369.334.107	8,49
2014	95.164.941	0,6	6,6	1.440.083.365	5,17
2015	103.845.393	9,1	6,8	1.527.318.279	6,06
2016	99.555.807	-4,1	6,3	1.571.250.224	2,88

Kaynak:Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Araştırma verileri, <http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYIH.xlsx> , 22.05. 2017

*GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Tablo incelendiğinde, GSYİH'ya tarım sektörünün payının yıllar içerisinde giderek azaldığını görmekteyiz. Buradan anlaşılacağı üzere son yıllarda tarım sektöründeki gelişmeler tarımın büyümesi için yeterli gelmemiştir. Tarımın aşağıya doğru hareketinin giderilmesi amacıyla yeni bir proje daha gündeme gelmiştir. 2017 yılında uygulanmaya başlanan Milli Tarım Projesi tarımsal büyüme ve verimliliği arttırmayı hedeflemektedir.

Milli Tarım Projesi ile Türkiye havzalara bölünmüş, her havzanın yetiştireceği ürünler belirlenmiş desteklemelerin ise bu ürünler üzerinden yapılacağı söylenmiştir. Böylelikle üretimde arz fazlalığı ya da arz eksikliğinin önüne geçilmek istenmiştir. Tarımın bir numaralı maliyet unsuru olan mazot sorununun devlet tarafından yarısı karşılanarak çözüme kavuşturulması hedeflenmektedir. Hayvancılık alanında ise; yeni üretim merkezleri oluşturulacak, ESK süt fiyatlarına müdahale edebilecek, hastalıktan arındırılmış ari bölgeler çoğaltılacak gibi hedefleri bünyesinde barındırmaktadır. Proje henüz yeni uygulamaya konulmuş olması sebebiyle, sonuçlarını maalesef değerlendirememekteyiz.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında Türkiye'de uygulanan tarım politikalarının kırsal alanda istenen gelişmeyi sağlayamadığı dolayısıyla kırsal kalkınma, bölgesel kalkınma geniş pencereden bakıldığında ulusal kalkınmanın istenen düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir.

1.5. TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI

Türkiye’de tarım 1980 öncesi lokomotif sektör olarak önemli bir yere sahipken 1980 sonrası liberal ekonomiye geçişle birlikte tarımın ekonomideki payının oransal olarak azaldığını görebilmekteyiz. Bunun sebebi belki de tarım politikalarındaki yanlışlıklar ve artık kronik hale gelen sorunlardır.

Türk tarımının sorunlarını incelersek, plansız üretim bunlardan bir tanesidir. Ülkemizde plansız üretim en önemli sorunlardandır. Arz ve talep dengesinin oluşmaması ve ortaya çıkan arzın ne kadarının iç piyasaya ne kadarının dış piyasaya yöneldiğini bilememek bizim politika oluştururken hata yapmamıza neden olmuştur. Özellikle teşvik ve destekleme politikaları bu durumdan etkilenmiştir. Teşvik ve desteklemelerin nereye nasıl yönlendireceğini üretim yapısının plansız olmasından dolayı bilinmemiştir. Bu da uygulanan teşvik ve destekleme politikalarını etkin olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu sorunun çözümü adına Atatürk döneminde de çeşitli uygulamalar bulunmakla birlikte son olarak Milli Tarım Projesinde havza sistemine geçileceğinin ilan edilmesi de bu sorunu çözüm adına yapılan adımlardandır.

Ülkemizde tarım sektörünün en büyük eksiklerinden bir tanesi hala kamu-üniversite-özel sektörden oluşan bir akıl üçgeninden yoksun olunmasıdır. Tarımı gelişmiş olan ülkelerde bu üçlünün birleşerek tarıma birçok katkıda bulunduğunu görebilmekteyiz. Bu üçlünün bir araya gelerek geliştirecekleri inovasyon Türk tarımının katma değer yaratan ürünler oluşturmasına sebep olarak, tarım sektöründen beklenen sıçramayı oluşturabilir. Bu durumun dışında tarım sektöründe var olan sorunlar bu üçlünün entegre biçimde oluşturdukları projeler sayesinde çözümlenebilir.

Tarımsal girdilerde Türk tarımın başka bir sorunudur. Maalesef tarımsal girdi olarak kullanılan tarımsal mekanizasyonlar (traktör, biçerdöver vb.), tohum, yem, ilaç, gübre, mazot gibi ürünlerde dışa bağımlı durumdayız. Bu da girdi fiyatlarında oluşan değişikliklerin ya da Dolarda meydana gelen dalgalanmaların tarımsal ürünler fiyatlarında da değişikliğe neden olmaktadır. Bunun en iyi örnek olarak sanırım Dolardaki dalgalanmaların yem fiyatlarında artışa neden olmasıyla et fiyatlarında bundan etkilenerek artışa geçmesi verilebilir.

Türkiye’de üreticilerin/işletmelerin profil yapısı da çeşitli problemler doğurmaktadır. Türkiye’de tarım üreticileri/işletmeleri örgütlenmeden uzak küçük

ölçekli ve daha çok meta üretim yapan kişi ve kurumlardır. Ayrıca Türkiye’de üreticilerin yaş ortalamasının yüksek olması da göze çarpan durumlardandır. Çiftçi profilindeki bu oluşumlar üretim aşamasında çeşitli sorunlar doğurmaktadır. Örneğin Avrupa’da çiftçilerin yaş ortalamalarını yükseltmemek amacıyla erken emeklilik için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bunun başlıca sebepleri ise; yaşlıların çalışma verimliliğinin düşük olmasıyla birlikte yaşlı üreticilerin Türkiye’de olduğu gibi teknolojik gelişmelere ve sektörde oluşan yeniliklere takip etme ve uyum sağlama oranında düşük olmasıdır.

Türkiye’de çiftçi profilindeki bir diğer aksaklık olan küçük üreticilerin tarım sektöründe yoğun olması üreticilerin maliyet olarak dezavantaj yaşamasının en önemli sebeplerindendir. Üreticilerin küçük ve parçalı yapıda olması üreticilerin sektörde girdi ve çıktı fiyatları etkileme oranını azaltmaktadır. Bu da sektörde fiyatlarının üretici aleyhine oluştururken üreticinin kar marjını da azaltmaktadır. Bunun önüne geçmek adına Atatürk zamanında kooperatifleşme hareketleri adına adımlar atılmıştır. Bu atılan adımların sonuçları istenen etkiyi yaratmamıştır. Milli Tarım Projesinde de bu konu üzerinde çalışmalar yapılacağıın izlenimleri verilmiştir. Çiftçilerin yaş ortalamasını düşürmek adına 2016 yılında uygulanmaya konulan genç çiftçi projesi atılan önemli bir adımdır.

Türk tarımının hatta tarım sektörünün en önemli sorunu finansmandır. Bunun en önemli nedeni ise tarım sektörünün sermaye devir hızının düşük olmasıdır. Dünyada devletler üstü açık fabrika olarak nitelendirilen tarımı çeşitli yollarla finanse ederek koruma altına almışlardır. ABD ve AB gibi tarım konusunda dünya ticaretinin lideri olan ülkeler bile hala tarımı çeşitli teşvik ve desteklemelerle finanse etmektedirler. Tarımsal sigortacılığın en geliştiği ülke ABD’dir ve dünyada en büyük tarım sigortası mekanizması yine ABD de yer almaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin ise ana vatanı olarak Almanya gösterilmektedir. AB bütçesinin yaklaşık %46’sını OTP oluşturmaktadır. Türkiye de ise GSYİH’nın %1’i kadar tarıma pay ayrılmaktadır.

Türkiye’de finansal sistemdeki gelişmeler incelendiğinde ise 2005 yılında uygulamaya geçilen tarım sigorta sistemi ve hala tam anlamıyla etkin çalışmayan tarım borsaları yer almaktadır. Tabi ki burada atlanmaması gereken bir başka durum ise, bu

sistemleri tam anlamıyla benimseyemeyen bir üretici profilinin var olması, bu sistemlerin etkinliğini düşüren en önemli etkenlerdendir.

Kredi mekanizması içinde tarımın varlığına baktığımızda 2000’li yıllardan önce tarımsal kredi veren kuruluşlar Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleridir. Tarım sektörü özel bankaların ilgisini 2000’den sonraya çekmeye başlamıştır. Özellikle Denizbank tarımsal kredi veren özel bankalar içerisinde lider konumdadır. Özel bankaların sisteme girişiyle birlikte ürün yelpazesi gelişmiş, bankaların pazarlama etkinlikleriyle sisteme hareketlilik katılmıştır. Tarım sektörünün finansman sorunu hala çözülmemekle birlikte özel bankaların tarım kredisi vermeye başlamaları tarımsal finansmanın ileride daha büyük gelişmeler göstereceğine dair atılan ilk adımdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

2.1. TARIMSAL FİNANSMAN ve ÖZELLİKLERİ

Finansman kelimesinin farklı tanımları olmakla birlikte “ *Bir işletmenin ihtiyacı olan sermayenin temin edilmesi, temin edilen bu sermayenin işletme içerisinde etkin kullanılması*”(Oğuz, Bayramoğlu, 2014:214) şeklinde tanımlamak da mümkündür. İşletmeler için finansmanı kaynaklarına göre iç ve dış finansman olarak ikiye ayırabiliriz. İç finansman, işletmenin kendi öz kaynaklarında elde ettiği finansman kaynağı olarak tanımlanabilirken, dış finansman ise işletmenin borçlanma yoluyla elde ettikleri finansman kaynağı şeklinde tanımlanmaktadır.

Dünyada tarım sektörüne gösterilen ilgi yıllar itibariye dalgalanmalar yaşasa da tarım dünyanın beslenme ihtiyacını karşılayan tek sektör olarak her zaman önemini korumuştur. Bunun dışında tarım sektörü ileriye ve geriye bağlantıları olan yani diğer sektörleri besleyen ve diğer sektörlerden beslenen önemli bir sektördür. Bu yüzden sektörün gelişmesi için gerekli finansmanda önem arz etmektedir. Ancak tarımsal finansman, tarımın doğası gereği var olan tarım sektörünün ana sorunlarından biridir. Bunun en büyük nedenlerinden birisi ise, tarım sektörünün sermaye devir hızının düşük olmasıdır.

Tarım ve tarıma dayalı işletme/üreticiler için risk ve belirsizliklerin (doğa olayları sonucu hasat zamanı yeterli gelir elde edilememesi) olması, üretim aşamasında kayıpların (hastalığa karşı mücadele için zirai mücadele yapılmaması sonucu üretim kayıplarından doğan zararlar) oluşması, tarım işletmelerinin küçük ölçekli olması(küçük işletmelerin sermaye tasarrufunun kısıtlı olması), tarım işletmelerinin sermaye yapısı (sabit sermaye toplam sermaye içinde daha fazla yer kaplarken döner sermaye daha düşük oranda olması.), yeni teknolojilerin gelişimi, değişen pazar yapısı, tarımsal ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar, sermaye devir hızının düşük olması gibi nedenler tarımsal işletmelerde iç finansmanın yeterli gelmemesine neden olmakta ve dış finansmanı zorunlu hale getirmektedir (Oğuz, Bayramoğlu, 2014:21-219).

Tarımsal işletmelerde dış finansman çeşitli yöntemlerle sağlanmaktadır. Bunlar; devlet desteklemeleri, krediler, uluslararası kurum ve kuruluşların sağladığı finansmanlar ve bütün bunlara ek olarak alternatif finansman (factoring, leasing, vadeli işlem piyasaları, tarım sigortaları) yöntemleridir.

2.1.1. Tarımsal Finansmanda Devlet Desteklemeleri

Tarım sektörü diğer sektörlerle oranla genel ekonomi içerisinde daha hassas ve özel bir konuma sahiptir. Bu özel ve hassas konum tarım sektörünü devletler için değerli ve korunması gerekli bir sektör haline getirmektedir. Bu yüzden tarımsal finansmanda devlet desteklemeleri, devletin koruma güdüsünün tarım sektörüne eğilimi şeklinde de açıklanabilmektedir.

Tarımsal destekleme; *“tarımın korunması, tarımsal faaliyetlerin özendirilmesi ve sürdürülmesinin teşviki amacıyla alınan önlemlerin tümüdür.”* (Gaytancıoğlu, 2009: 17). Işın(2000)’e göre tarımsal destekleme politikalarının amaçları; tarımsal ürün fiyatlarında istikrarın sağlanması ve ürün arzları arasında denge oluşturmak, üreticilerin gelirlerinde kararlılık oluşturmak ve adil bir gelir dağılımı sağlamak, tarımda yapısal gelişmeler ile uyumlu işletme şekilleri oluşturmak, tarımsal üreticilerin teknoloji, maliyet ve fiyat açılarından dünyanın diğer ülkeleri ile rekabet edebilir hale gelmelerini sağlamak ve ayrıca tüketicilere de uygun fiyattan, istenilen zamanda, istenilen yerde ve miktarda tarımsal ürün sunulmasına katkıda bulunmak şeklinde sıralanabilir (Mumcu, 2009:16).

Devletin yapmış olduğu; taban ve tavan fiyat uygulamaları ve tarım ürünü alımları, tarım ürünleri dış ticaretine yönelik düzenlemeler, girdi desteği, kredi desteği, fark ödeme sistemi, üretim teşvik ödemeleri veya üretimi azaltmaya yönelik ödemeler, tarım için yapılan altyapı yatırımları, araştırma, yayım, eğitim, kontrol hizmetleri, pazarlama ve tanıtım çalışmaları gibi alanlarda devletin yapmış olduğu harcamaların tümü tarımsal destekleme sistemi içinde ele alınmaktadır.

Devletler tarım sektöründen istediği verim artışını ve üretimde istenilen kaliteyi yakalamak için çeşitli yöntemlerle tarım sektörünü geliştirme ve kalkındırmayı hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda izlenen yöntemler ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve içinde buldukları zaman dilimine göre farklılık göstermiştir. Ülkelerin tarım sektörünü destekleme süreçleri incelendiğinde, gelişmiş ülkeler zamanla tarımsal

destekleme politikalarını tarımsal üretimde artış hedefine ek olarak sürdürülebilir tarım politikalarıyla uyumlu hale getirilmişlerdir.

Tarımsal ticaretin dünya lideri olan ABD ve AB'nin tarımsal destekleme politikaları incelendiğinde, Uruguay Turu'na kadar tarım sektörünü korumacı yaklaşımlarla tıpkı bir bebek gibi büyüttükleri ve tarımda istedikleri gelişmişlik ve büyüme seviyesine ulaşıldıktan sonra Uruguay turu ile tarım sektöründe dünyaya liberal politikaları benimsettikleri görülmektedir (Acar, Bulut, 2009:8-12).

AB uyguladığı Ortak Tarım Politikası ile dünyada uygulanan en büyük ve karmaşık tarım politikası sistemine sahip olmasına rağmen uygulanan bu politika sonucu tarımsal üretimde önemli artışlar sağlamış ve tarım sektöründe katma değeri fazla ürünlerin üretiminde ve ticaretinde söz sahibi olmuştur. Dünya tarım ticaretinde en önemli iki ülkeden biri haline gelmiştir. Bu süreçte en önemli etkenlerden birisi tabii ki tarım sektörüne yapılan destekleme ve teşviklerdir. AB genel bütçesi incelendiğinde 2008 yılına kadar en büyük payın tarım sektörüne ayrıldığı görülmektedir. 2008 yılında ise en büyük payın son yılların gözde konusu olan sürdürülebilir kalkınmaya ayrıldığı ancak ikinci sırada ise tarım sektörünün yer aldığını görmek mümkündür (Gaytancıoğlu, 2009:172).

Türkiye'de tarımsal destekleme süreci incelendiğinde Atatürk döneminde tarıma verilen önemin ve tarımsal programların daha sonraki dönemlerde uygulanmadığı ve tarıma gereken önemin verilmediği görülmektedir. Atatürk döneminde tarım sektörünün gelişimi için kooperatiflerin gelişimi ve kuruluşuna önem verilmiş, aşar vergisi kaldırılmış, tarımda modernleşmeye önem verilmiştir. Atatürk'ün "köylü milletin efendisidir" sözü bu dönemde tarıma verilen önemi gösteren önemli bir slogandır

Atatürk döneminden sonraki süreçte tarım sektörü ikinci plana atılsa da Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) aracılığı ile çiftçiye finansman desteği verilmeye çalışılmıştır. Birçok tarımsal KİT kurulmuş ve bu KİT'ler yardımı ile tarıma ucuz tarımsal girdi sağlayabilme ve piyasada fiyat oluşumlarını etkileyebilme gücünü devlet elinde bulundurmaya istemiştir. 1980'ler ise Türk ekonomisinde olduğu gibi Türk tarımında da dönüm noktası olmuştur. Liberal politikaların etkinlik kazandığı bu dönemde tarımsal KİT'lerde özelleştirmelere gidilmiş, destekleme alımları azaltılmıştır. Ayrıca bu dönemde tek tarımsal finansman kuruluşu olan Ziraat Bankası'nın kaynakları

daraltılmış, yine bu dönemde tarımsal desteklemede Devlet Destekleme Fiyat İstikrar Fonu önem kazanmıştır.

Türkiye’de tarımsal ekonomi süreci incelendiğinde 2000 ve sonrası dönem tarımsal politikaların oluşturulmaya ve uygulanmaya başlandığı bir dönem olmuştur. 2000 sonrası dönem tarımsal desteklemede bütün tabuların yıkıldığı yeni bir sürecin başladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde IMF ile yapılan anlaşma gereği eskiden uygulanan tarımsal destekleme araçları terk edilmiş yerine DGD getirilmiştir. DGD sistemi ile tarımsal destekler sahip olunan arazi miktarına göre sahiplerini bulmuştur. Bu sistemin ülkemiz tarımına faydaları ve zararları hala tartışma konusudur. Sistemin ülkemiz tarımına en büyük katkısı ÇKS ile tarımsal bir veri ağı oluşturması olmuştur. Sistemin uygulanmasındaki en büyük eksiklik ise denetimlerin yeterli olmaması ve ödenen destekten üreticinin değil arazi sahibinin yararlanması ya da boş arazilere de ödeme yapılmasıdır. Sistem birçok gelişmiş ülkede uygulanmıştır ancak uygulama şekli her ülkede farklılık göstermektedir. Bunu aşağıda tablo 2.1’de görebiliriz.

Tablo 2.1: ABD, AB, Meksika ve Türkiye’de DGD Uygulamaları:

	ABD	Avrupa Birliği	Meksika	Türkiye
Amaç	Kaldırılan fark ödemelerini telafi etmek	Azaltılan fiyat desteklerini telafi etmek	Kaldırılan fiyat desteklerini telafi etmek	Destekleme alımları ve girdi yardımlarının azaltılarak ortadan kaldırılmasıyla birlikte çiftçilerin kayıt altına alınması
Ödeme Bazı	5 yıl süre zarfıyla fark ödemesi yapılmış araziler	1989-1993 yılları arasında desteklenen ürünlerin ekildiği araziler	1991-1993 yılları arasında desteklenen ürünlerin ekildiği araziler	Tapu sahibi, kira ve ortakçı olduğunu ispatlayan kişilerin işledikleri araziye

Desteklenen Ürünler	Buğday, mısır, sorgum, arpa, yulaf, pirinç ve pamuk	Buğday, mısır, arpa, çavdar, ayçiçeği, soya, baklagiller, tütün, dana eti ve koyun eti	Başlangıçta mısır, fasulye, pirinç, buğday, sorgum, arpa, soya, pamuk ve kakule daha sonra ürün sınırlaması yok	Hayvansal üretim dışında tüm bitkisel üretimi kapsamaktadır
Süre	7 yıl	Süre bitimi yok	15 yıl, 10 yıl boyunca sabit ödeme son 5 yılda azalma	Süre sonunu belirten bir tarih yok
Ödeme Limiti	\$40.000/işletme	Yok	\$6.700/işletme	2001 yılı için dekara 10 milyon TL (üst sınır 2 milyar TL)
Desteklenen Alanla İlgili Sınırlamalar	Arazi tarımsal amaç için kullanılmalı, sebze ve meyve ekimi yapılmamalı	Arazide desteklenen ürünler ekilmeli, büyük arazilerin belirli bir kısmı nadasa bırakılmalı	Arazi tarımsal amaçla kullanılmalı	Her işletmede 200 dekara kadar (200 de dahil) tüm arazi
Diğer Özellikler	Devlet garantili ürün kredileri devam etmektedir	Hububat için destekleme alımları devam etmektedir	Mısır ve fasulye için taban fiyatları devam etmektedir	2003 yılında diğer desteklemeler kaldırılarak sadece DGD uygulanmaya başlanmıştır

Kaynak: Gençler, Artukoğlu, 2002:59

Son olarak ise devlet destekleme sistemi yeniden güncellenerek yeni bir proje hazırlanmıştır. Milli Tarım Projesi olarak adlandırılan proje 2017 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu proje ile ülkemiz havzalara ayrılarak her havzanın üreteceği ürünler belirlenmiş ve bu ürünler dışında yapılan üretimin devletten destek alamayacağı duyurulmuştur. Bu proje ülkedeki tarımsal ürün arzın kontrol altına alınarak fiyatlardaki dalgalanmaların önüne geçilmesi ve girdi maliyetlerinin düşürülerek tarımsal üretimde artışları hedeflenmiştir.

2.1.2. Tarımsal Finansmanda Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar

Dünyada tarım sektörüne yön veren birçok kurum ve kuruluş vardır. Bazı uluslararası kurum ve kuruluşlar dünya üzerinde tarımsal kalkınmayı sağlama hedefi altında ülkelere teknik yardımların yanı sıra finansal destekte sağlamaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar ise; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ile Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'dur. Bu kuruluşlar dışında AB aday ülke statüsü kazanan ülkelere OTP'ye uyum sağlanması amacıyla mali yardımlarda bulunmaktadır (Gaytancıoğlu, 2009:66).

2.1.2.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

UNDP, dünyada yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması ve ortadan kaldırılması adına çalışmalar yapmaktadır. Buna ek olarak sürdürülebilir kalkınma alanında da çalışmaları vardır. 1966 yılında kurulmuş, merkezi New York'tur. UNDP hükümetler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası şirket ve örgütlerle kalkınma alanında ekonomik ve sosyal çalışmalar yapmaktadır. Tarımsal gelişmeyi sağlayan projelere de kaynak aktarımı yapmaktadır. 177 ülkede faaliyet göstermektedir (Gaytancıoğlu, 2009:66-67).

2.1.2.2. Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)

Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), 1977 yılında Birleşmiş Milletler örgütüne bağlı olarak kurulmuştur. Bu fonun amacı gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal ve kırsal kalkındırmayı hızlandırmaktır. Bu fonun özel olarak ilgilendiği alan ise, gıda üretim sistemleri geliştirmek ve yaygınlaştırmak üzere geliştirilmiş projeleri finanse etmektir. Bu fon ile desteklenecek kalkınma projeleri gıda maddesi üretimini arttıran, fakirliği önleyen ve beslenmeyi iyileştiren özelliklere sahip olmalıdır. Kurumun genel merkezi Roma'dadır. IFAD çalışmalarını çeşitli ülkelere sağlamış olduğu katkı paylarıyla devam etmektedir (Gaytancıoğlu, 2009:67).

2.1.2.3. Dünya Bankası

Dünya bankası üç bankadan oluşmaktadır. Bunlar; Uluslararası İmar Kalkınma ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finans Kurumu (IFC)'dur.

1. IBRD: Ekonomik gelişmeyi amaçlayan projelere uzun vadeli kredi açmaktadır. Düşük ve orta gelirli ülkeler hedef kitlesini oluşturmaktadır.
2. IDA: Daha çok az gelişmiş ülkelere kredi olanağı sağlar ve kredilere faiz uygulamamaktadır.
3. IFC: Az gelişmiş ülkelerde özel sektörü destekleyen krediler vermektedir.

Dünya Bankasının amaçları ise şu şekilde sıralayabiliriz (Gaytancıoğlu, 2009:68);

1. Üye ülkelerin, kalkınma ve yeniden yapılanmalarına sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak ve gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarının geliştirilmesini özendirmek.
2. Özel yabancı yatırımlara garanti vermek, özel sermaye yetersiz olduğunda kendi kaynakları aracılığıyla destek sağlamaktır.
3. Uluslar arası ticareti geliştirmek, ödemeler dengesini sağlamak için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek
4. Farklı kaynaklardan sağlanan kredileri yeniden düzenleyerek veya garanti ederek daha yararlı öncelikli alanlara yönlendirmek
5. Uluslar arası yatırımlara yön vermek.

Dünya Bankası, kredi desteklerinin yanı sıra teknik yardım ve danışmanlıkta yapan bir kuruluş olarak görev yapmaktadır. Ülkemizde de birçok faaliyet koluna destek sağlamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları yatırımları Dünya Bankasından en fazla destek alan konulardandır. Ülkemize de sağladığı kaynaklar çeşitli başlıklar altında toplanabilir. Tarım ve çevrede bunlardan biridir. Tarım reformuna 600 milyon \$, biyolojik çeşitlilik yönetimine 8 milyon \$ gibi destekleri Türkiye'ye sağlamaktadır.

2.1.2.4. Uluslararası Para Fonu (IMF)

1944 yılında kurulan IMF'nin amacı sabit olan döviz kuru standardını korumaktır. Ancak 1971 yılında altın standardının terk edilmesiyle IMF kendine yeni bir işlev kazandırdı ve artık ekonomik açıdan zor durumda olan ülkelere borç vermeye başlamıştır. Ekonomik olarak zor durumda olan bir ülke eğer Dünya Bankası ve uluslararası özel kuruluşlardan borç almak isterse öncelikle IMF ile kredi anlaşması yapması gerekmektedir. Yani ülkelerin dış borç alımının kapılarını IMF açmaktadır (Erdoğan, Aynur, 2013:7).

Bir çeşit banka görevi gören IMF tarım sektörüne doğrudan yardımlarda bulunmamaktadır. IMF'den destek alan ülkeler krediyi geri ödeyebilmek için kurumun istediği koşulları sağlamak zorundadır. IMF yaptığı anlaşmalar ile ülke ekonomilerinde istediği değişimleri sağlayabilmektedir. Tarım sektörü de IMF'den dolaylı olarak etkilenen sektörlerdendir. Özellikle 2000'li yıllarda ülke tarımımız, IMF ile yapılan stand by anlaşması gereği IMF dayatmalarıyla şekillenen bir politika izlemiştir.

2.1.2.5. Avrupa Birliği ve Katılım Öncesi Mali Yardımlar

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası AB'de tarım ürünlerinin üretilmesi, alınıp satılması ve işlenmesini kapsayan kurallar bütününden oluşmuştur. OTP AB'nin en önemli ve en kapsamlı ortak politikasıdır. Bunun sebebi ise; AB nüfusunun yaklaşık %60'ının kırsal alanda yaşaması ve bu bölgelerin AB topraklarının %90'ını oluşturması sonucu kırsal kalkınmanın AB için önemli bir amaç haline gelmesidir (Karataş, 2010:30).

AB OTP kapsamında çeşitli fonlar ile üye ülkelerin tarım sektörünü destekleme ve hibeler ile mali yardımlarda bulunmaktadır. Buna ek olarak AB'ye aday ülkeleri üyeliğe hazırlama amacıyla katılım öncesi mali yardımlarda da bulunmaktadır. Katılım öncesi mali yardımlar hibe niteliğinde olup, doğrudan nakdi yardım niteliğinde değildir. Bu yardımlar Avrupa Komisyonu ile yardım kapsamındaki ülkenin birlikte seçtikleri proje ve programlara mali destek sağlamak için kullanılmaktadır (Karataş, 2010:44-45)

AB katılım öncesi mali yardımları oluşturulduğu günden bu yana birçok kez revize edilmiş ve son olarak 2006 yılında yeni bir düzenleme yapılarak 2007 yılından itibaren katılım öncesi mali yardımları IPA olarak tek bir çatı altında toplamıştır. IPA beş bileşenden oluşmaktadır. Bunlar (Can, 2007:1);

1. Geçiş yardımları ve kurumsal çalışmalar
2. Bölgesel ve sınırlar ötesi işbirliği
3. Bölgesel kalkınma
4. İnsan kaynakları
5. Kırsal kalkınma (IPARD – katılım öncesi kırsal kalkınma yardım aracı).

IPARD yani kırsal kalkınma bileşeni eski aday ülkelere uygulanan SAPARD programının yöntem ve kurallarına büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. IPARD'ın temel amacı; aday ülkeleri AB'nin OTP'sinin uygulanması ve aday ülkelerde tarım sektörüyle birlikte kırsal alanlardaki bazı önceliklere ve sorunların çözümüne katkı

sağlayabilmektir. Bunu sağlamak için program, pazar verimliliği, kalite ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi ile kırsal alanlarda yeni istihdam imkanlarının oluşturulması konularına önem vermektedir (Can, 2007:63). IPARD'ın destek sağladığı faaliyet alanlarına aşağıda yer verilmiştir (Karataş, 2010:107-108);

1. Tarımsal işletmelere destek,
2. Tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması,
3. Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi,
4. Üretici birliklerine teknik destek

IPARD, IPA çatısındaki diğer bileşenlerden farklı olarak, fonların tüm mali kontrolünü aday ülkeye devretmiştir. Diğer bileşenlerde olduğu merkezîyetçi bir sistem uygulamamıştır. IPARD'ın fon yönetim sistemi; ulusal akreditasyon ve akredite kuruluşun izlenmesi, komisyon tarafından akredite olmuş IPARD ajansına fon yönetiminin devir edilmesi ve yapılan uygulamaların daha sonra denetlenmesi gibi uygulamalardan oluşmaktadır (Can, 2007:64).

Türkiye'de IPARD fonlarından destek alan ülkelerden bir tanesidir. Bu sebeple, IPARD'ın ön koşullarından olan fon yönetim ve dağıtımından sorumlu olacak olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurularak faaliyete geçirilmiştir. TKDK'nın görevi sadece AB fonlarını yönetmek değildir. Temel olarak görevleri; başvuru çağrı ilanlarına çıkılması, proje seçimi, sözleşme, ödeme ve raporlama işlemlerinin yürütülmesidir (Karataş, 2010:137)

2.1.3. Tarımda Alternatif Finansman Yöntemleri

Finansman denilince, akla ilk olarak işletmenin kuruluşu ve faaliyet aşamasında kullanılacak nakit para gelmektedir. Literatürde de finansman kavramıyla ilgili birçok tanım yapılmıştır. Lieffmann'a göre finansman, yatırımlar için para temini olup sermaye tedariki ise hisse senedi ve tahvil çıkarılmasını kapsamaktadır. Köhler ise parasal finansmanı teşebbüsteki ödeme akımları olarak tanımlamıştır. Diğer birçok ekonomist ise finansman kavramını sermayenin tedarikini ve kullanımını da içine alan geniş bir tanımlama yapmışlardır (Yılmaz, 2008:16).

Tarımsal üretimin büyük ölçüde doğa koşullarına bağlı olmasının getirdiği risk ortamı, bu sektörde sermaye devir hızının düşük olması ve küreselleşen finansal sistemlerin gelişim ve değişiminin getirdiği yenilikler ve gereklilikler sebebiyle tarımsal

finansmanda da farklı yöntemler gelişmekte ve kullanılmaktadır. Leasing, faktoring, vadeli işlemler ve tarım sigortaları geliştirilen finansal yöntemlerdendir.

2.1.3.1. Tarımsal Finansmanda Finansal Kiralama Sistemi (Leasing)

Leasing kelimesi artık evrenselleşmiş durumda bunun nedeni ise kelimenin karşılığı olan kiralama ile leasing sisteminin birbiriyle örtüşmemekte ve uygulama aşamasında farklılıklar göstermekte olmasıdır. Bu farklılıklar aşağıda verilmiştir (Ersoy, 2006:27);

1. Adi kiralama sisteminde, kiralanacak mal kiralayan tarafından seçilerek kiracıya sunulurken, leasing de ise kiracı kullanmak istediği mal için kredi talebinde bulunur ve kiralayana beyan eder.
2. Adi kiralamada sözleşmesinin süresi, malın ömrünün yani amortisman süresinin altında kalmakta iken, leasing için bu durum söz konusu değildir.
3. Adi kiralama ile leasing arasındaki belki de en önemli fark ise kira bedellerinin hesap yöntemlerindedir. Leasingde kiralar toplamı, tüm masraflar ve kâr marjı dahil edildiğinde mal bedelinden fazla iken, adi kiralamada bu durum söz konusu değildir.

Yukarıda saymış olduğumuz farklılıklar yüzünden birçok ülke, leasing'i bir terim olarak görmekte ve kendi dilinde bir karşılık kullanmayı tercih etmemektedir. Ülkemizde finansal kiralama olarak da adlandırılan leasing sistemi artık tarım sektörü içinde önemli bir alternatif finansman kaynağı olmuştur. Türk tarımının en önemli finansman kaynağı olan Ziraat Bankası leasing sisteminin ülkemizin tarım sektörüne giriş yapmasında öncülük yapmıştır. Tarımsal leasing özel bankalarında sektöre ilgi göstermesini sağlayan bir yöntem olmuştur. Ülkemizde tarım sektöründe leasing makine ve ekipman alımında kullanılmıştır (Yılmaz, 2008:27-28).

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı 17.07.2001 tarihli ve 59254 sayılı genelesin de leasing işlemine konu edilebilecek olan tarım makinelerini belirlemiş ve bunları kamuoyuna duyurmuştur. Bu duyuruya göre; *“kulaklı ve diskli pulluk döner diskli ve döner kulaklı pulluk, kıyruk milinden hareketli toprak isleme makinesi ve motorlu çapa, diskli tırmık, kültivatör, tesviye küreği, panomatik ve kombine ekim makinesi, gübre atma düzeni olmayan ekim makinesi, mekanik tek dane eken ekim makinesi, dikim makinesi, mineral gübre dağıtım makinesi, organik gübre dağıtım makinesi, sapdöver harman makinesi, çayır biçme makinesi, ot tırmığı, balya makinesi, toplamalı saman yapma makinesi, silaj makinesi, orak makinesi biçerbağlar, biçerdöver, pancar ve patates sökme makinesi, kombine pancar ve patates hasar makinesi, pamuk toplama makinesi, sap parçalama makinesi, santrifüjve dalgıç pompa*

ve ağaç silkeleme makinesi tarım makineleri olarak kabul edilmekte ve finansal kiralamaya konu edilmelerinde bir sakınca bulunmamaktadır.”

Tarımsal leasing sisteminin işleyişi ise aşağıdaki gibidir (Ziraat Leasing, http://www.ziraatleasing.com.tr/duran_varliklarimiz.html, 02.03.2018);

- 1) Kiracı kiralanan ekipmanı seçer ve fiyat anlaşmasını yapar. Kiracı istediği vade ve para biriminde (USD, TL, EURO) leasing şirketlerinden fiyatlama alır ve fiyat kabulünü yapar.
- 2) Kiracı veya satıcı leasing şirketine başvuru yapar.
- 3) Kredi onaylandıktan sonra finansal kiralama sözleşmesi imzalanır
- 4) Kiralanan ekipman, satıcı tarafından kiracıya teslim edilir.
- 5) Leasing şirketi, satıcıya mal bedelini öder.
- 6) Kira bedelleri kiracı tarafından leasing şirketine ödenir.
- 7) Bakım ve satış sonrası hizmetler satıcı tarafından yapılır ve bedelini kiracı öder.
- 8) Sözleşme süresi sonunda, leasing şirketi tüm alacağını tahsil ettiğinde, ekipman sembolik bir bedelle kiracıya devredilir.

2.1.3.2. Tarımsal Finansmanda Factoring

Factoring, işletmelerin mal ve hizmet satışlarından doğmuş/doğacak ve fatura veya fatura yerine geçen bir belge ile belgelendirilebilen vadeli alacaklarının, faktöring şirketi tarafından temellük edilmesi esasına dayanan bir tür finansman yöntemidir. Factoring, kısa vadeli alacaklar için kullanılan bir yöntem olup, bu yöntemde vadeler genellikle 180 günden daha azdır. Factoringin en önemli özelliği ise, satıcının alacaklarını factoring şirketine satarken alacakların tahsil edilmeme riskini de factoring devretmesidir (Ertürk,2006:81). Faktöring işleminin sağlamış olduğu çeşitli avantajlar vardır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır (Başak, 200:61):

1. Factoring firması müşterisinin, vadeli alacaklarını takip ederek işletmelerin tahsilat işlemleri için ayıracağı zaman ve elemandan tasarruf etmelerini sağlamaktadır.
2. Satıcıdan kaynaklanan bir hata olmaması şartıyla, ihracat factoringi işlemlerinde ihracat bedelinin tahsil edilmeme riski factoring şirketine garanti altına alınmaktadır.
3. İşletmeler vadeli alacaklarını factoring şirketine devrederek alacaklarının belirli bir yüzdesini vadesinden önce nakit olarak kullanma imkanı elde edebilmektedirler.
4. İşletmeler factoring firmalarınca yapılan istihbarat sonuçlarına göre yurtiçi ve yurtdışındaki müşterilerinin mali durumlarından haberdar olabilmektedirler.
5. Factoring yapan işletmelerin bilançolarında görülen alacakları ve ticari borçları azalır, yaratacağı işletme sermayesi ise artış gösterir. Böylelikle, işletmenin bilançosu daha likit bir hale alarak işletmenin kredibilitesi artmaktadır.

Bütün bu avantajlarının yanı sıra tarım işletmelerinin factoringi tercih etme sebebi, kredi sisteminin kısa vadeli fon ihtiyacını karşılamada gecikmesi ve fon tahsisinde sürenin uzun olmasıdır. Ayrıca factoring sisteminin tarım işletmelerinde

gelirlerin kayıt altına alınması ve muhasebe standartlarının yakalanması açısından önemli katkıları olabilmektedir (Yılmaz, 2008:30). Factoring sistemi tarım sektöründe daha çok ihracata dayalı tarımsal finansmanda kullanılmaktadır.

2.1.3.3. Tarımsal Finansmanda Vadeli İşlemler

Tarım sektörünün doğası gereği doğaya bağımlı oluşu ve bundan kaynaklı olarak ürünlerde verim kaybının yaşanması onu daha riskli bir sektör haline getirmektedir. Bu riskin yanı sıra bu sektörde doğaya bağımlılık üretim planlamasının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Üretim planlamasının olmadığı bu sektörde oluşan arz ve talep dengesizlikleri piyasada fiyat dalgalanmalarının oluşmasına sebep olmuştur. Bu dalgalanmalar king kanunu ve örümcek ağı kanunu ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Üreticiler fiyat dalgalanmaları sonucunda karşılaşacakları riski minimize etmek amacıyla vadeli işlem ve opsiyon borsalarında işlem yapmak gibi bir finansman yöntemini tercih edebilmektedirler. Bu organize borsalar günümüzde fiyat riskini yönetmek için yaygın olarak kullanılan bir finans aracı haline almıştır. Vadeli işlem ve opsiyon borsalarından alınan sözleşmelerle önceden belirlenmiş fiyatlar üzerinden alım satım yapılarak piyasada oluşacak aksaklık veya istikrarsızlık karşısında üreticiler kendisini garantiye almış olmaktadır. Ayrıca bu borsalar sayesinde aylar sonrasının fiyatlarının önceden belirlenmesi nedeniyle, hayvancılık ve bitkisel üretim yapan üreticilerin oluşacak fiyatlar hakkında ön bilgileri olmakta ve oluşacak piyasa koşullarına göre konum alabilme imkanı sağlanmış olmaktadır (Adanacıoğlu, Gökkaya, 2016:78).

Vadeli piyasalar sayesinde üretim planlaması ve arz talep dengesini sağlamak amacıyla tarım ürünlerine devlet müdahalesinin azalmasıyla devlet planlamasının yerini piyasa dengesi almış olacaktır. Böylelikle devletin üretim planlaması adına müdahale alımları yapmasına gerek kalmayacak tarıma aktarılan kaynaklarda da azalma meydana gelecektir (Nadirgil, 2015:46).

Vadeli işlemlerin ilk olarak XVI. yüzyılda Hollanda'da Antwerp Borsasında tahıllar üzerinde yapılan sözleşmelerle başladığı kabul edilmekle birlikte organize olarak ilk vadeli işlem borsası 1730 yılında Japonya'nın bir liman kenti olan Osaka'da "Dojima Rice Market" (Dojima Pirinç Piyasası) olarak kurulmuştur. Ancak 1848 yılında ABD'nin Chicago kentinde tahıl tüccarları tarafından kurulan Chicago Board of

Trade (CBOT) günümüz vadeli işlem piyasalarına öncülük edecek yapıdaki organizasyon şekli olmuştur. Vadeli işlem piyasalarının atalarına baktığımızda hepsinin tarım ürünleri ile kurulduklarını görebiliriz. Bunun sebebi tabii ki tarımsal ürün fiyatlarında oluşan dalgalanmaların önüne geçebilmektir (Tunalı, 2009:23-24).

NYCE (New York Stock Exchange), dünyada vadeli pamuk piyasasının merkezi konumundadır. 1870 yılında kurulmuş olup hala 450 üye borsada işlem yapmaktadır (Nadirgil, 2015:67). 1874 yılında ise yumurta ve çiftlik ürünlerinin alınıp satıldığı Chicago Produce Exchange kurulmuş ve ilk finansal vadeli işlem ürünlerini piyasaya süren Chicago Mercantile Exchange (CME) ise 1919 yılında kurulmuştur. 1972 yılında da Chicago Mercantile Exchange’de ilk kez finansal vadeli işlem piyasası ürünü olan dövize dayalı vadeli işlem sözleşmelerini piyasaya sürülmüştür (Tunalı, 2009:24).

Dünyada yapılan işlem sayısı bakımından en çok sözleşmeye sahip vadeli işlem ve opsiyon borsaları sıralamasında dünyada önde gelen ABD'deki Chicago Ticaret Borsası (Chicago Mercantile Exchange-CME) ve Breziya'daki Sao Paulo Menkul Kıymetler, Emtia ve Vadeli İşlemler Borsası (Bolsa de Valores, Mercadorias&Futuros de SãoPaulo-BM&FBOVESPA), tarımın hayvancılık kolunun vadeli işlem ve opsiyon piyasalarında da işlem hacmi, işlem sayısı, açık pozisyon sayısı bakımından önemli ve önde gelen borsalardır (Gökkaya, Adanacıoğlu, 2016:80).

Aşağıdaki iki tabloda incelendiğinde; 2015 yılı verilerine göre dünyada yapılan vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri içinde yaklaşık olarak %7’lik bir paya sahip olan tarımsal vadeli işlem ve sözleşmeleri, 2005 yılında yaklaşık 379 milyon adet sözleşmeye sahipken 2015 yılına gelindiğinden bu rakam %300’den fazla artarak 1 milyar 639 milyon adete ulaşmıştır. Bu da gösteriyor ki tarımsal vadeli işlemler ve opsiyon sözleşmeleri, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin kuruluşundan günümüze kadar birçok gelişme yaşamış ve büyümeye ve gelişmeye devam etmektedir.

Tablo 2.2: Dünya Borsalarında İşlem Gören Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinin Sayıları (milyon adet) (2015):

Kategori	Sözleşme sayısı	%
Hisse senedi endeksi	8.342,86	32,67
Bireysel hisse senedi endeksi	4.927,94	19,89
Faiz oranları	3.251,26	13,12
Döviz	2.784,88	11,24
Tarım	1.639,67	6,62
Enerji	1.407,24	5,68
Kıymetli olmayan madenler	1.280,94	5,17
Diğer	819,71	3,31
Kıymetli metaller	321,27	1,30
Toplam	24.775,77	100,00

Kaynak: Gökkaya, Adanacıoğlu, 2016:79

Tablo 2.3: Dünya Borsalarında Tarım ve Diğer Emtialar Üzerine Yapılan Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinin Sayıları (Milyon adet) (2015):

Yıllar	Tarım	İndeks (2005-100)	Enerji	Değerli olmayan metaller	Değerli metaller
2005	378,90	100	280,13	98,49	72,53
2006	486,90	129	384,72	115,00	102,28
2007	640,68	169	496,77	150,98	106,82
2008	894,62	236	582,12	198,72	157,40

2009	927,74	245	657,04	462,82	151,45
2010	1.305,53	345	723,62	643,65	174,95
2011	996,79	263	814,83	435,12	342,13
2012	1.254,43	331	901,92	554,25	319,43
2013	1.211,40	320	1.315,40	646,35	433,71
2014	1.387,99	366	1.160,87	872,63	371,06
2015	1.639,67	433	1.407,24	1.280,94	321,27

Kaynak: Gökkaya Adanacıoğlu, 2016:80

Türkiye’de Cumhuriyet tarihinde vadeli işlem piyasası olma özelliği taşıyan İstanbul Altın Borsası 1995 yılında faaliyete geçmiştir. Vadeli işlemler piyasasına işlevsel hale getirmek adına ikinci hamle ise 2001 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) bünyesinde kurulan vadeli işlemler piyasası olmuştur. Vadeli işlemlere yönelik olarak ilk özel borsa 2005’de faaliyete geçen ve İzmir de bulunan Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOB) A.Ş olmuştur (Tunalı, 2009:25-26).

İzmir Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nda işlem gören sözleşmeler döviz, faiz, endeks ve emtiadan oluşmaktadır. Tarımsal emtialar, pamuk ve buğdaydan oluşurken 2011 yılından itibaren fiziki teslimatlı canlı hayvan sözleşmeleri de VOB da işlem görmeye başlamıştır (Gökkaya, Adanacıoğlu, 2016:83). Fiziki teslimatlı canlı hayvan sözleşmelerinin VOB’a dahil edilmesinde amaç kırmızı et piyasasında yıllardır süre gelen istikrarsızlıkların önüne geçmektir.

Yaklaşık 6 yıldır faaliyet gösteren fiziki teslimatlı canlı hayvan sözleşmelerinin piyasadaki et fiyatlarındaki dalgalanmalara işlem gördüğü dönemde etki ettiği söylenememektedir. Devlet bu alanda oluşan yüksek fiyatların önüne geçebilmek adına canlı hayvan ithalatı yapmış ve hala yapmaya da devam etmektedir ancak ithalattan da istenilen sonuç alınamamıştır. Devlet son olarak ise bazı marketlerle anlaşarak ithal ettiği etleri ucuz et adı altında piyasaya sürmüştür. Piyasanın buna tepkisini şu an için

görememekle birlikte, yerli üretici cephesinden bakıldığında ise ucuz ithal etin yerli üretimi sekteye uğratacağı düşünülmektedir.

2.1.3.4. Tarımsal Finansmanda Tarım Sigortaları

Üstü açık fabrika olarak tanımlanan tarım sektöründe; doğal afetler, bulaşıcı hastalıklar gibi oluşumlardan dolayı üretici/çiftçi üretimde verim ya da ürün kaybı yaşamaktadır. Yaşanan bu kayıplar üreticiye maliyet artışı olarak yansımaktadır. Üreticinin katlanacağı bu ek maliyeti düşürmek amacıyla bir risk yönetim sistemi olan tarım sigorta sistemi her ülkede farklı uygulama şekilleriyle çiftçiye finansman desteği sağlamaktadır.

Dünyada tarım sigortalarının uygulanmaya başlanması Hammurabi kanunlarına kadar uzansa da modern anlamda tarımsal sigorta uygulamaları 1770-1800 yılları arasında Avrupa'da başlamıştır. İlk kez İrlanda'da sigorta kooperatiflerince hayvan sigortaları ve Almanya'da ise dolu ve yangın sigortaları, ABD'de ise yetiştirilen ürüne hasar sigortası 1880 yılında yapılmıştır. Ancak bu ilk uygulamalar; deneyimin yetersizliği, sigortalı sayısının arttırılamaması, prim oranlarının düşüklüğü, devlet desteğinin yetersizliği gibi nedenlerden dolayı büyük ölçüde başarısız olmuştur (Çetin, Turhan, 2013:6).

Dünyada tarım sigortalarının en gelişmiş şekilde ABD'de uygulanmaktadır. ABD'de tarım sigortaları 1938'de çıkarılan ürün sigortası yasası ile başlamış olup, 1980 yılında yeni yasal düzenlemeler yapılarak federal tarım sigortaları kurumu (FCIC) ve özel sigorta şirketleri arasındaki anlaşmalar iyileştirilerek çok yönlü tarım sigortasının yürütülmesini düzenleyen Federal Sigorta Tarım Kanunu çıkarılmıştır. Sigorta şirketleri ile FCIC'nin beraber çalışmaları sonucunda özel sigorta şirketlerini temsilen Amerikan Tarım Sigortaları Birliği (AACI) doğmuştur.

ABD ve AB tarım sigortalarının en yaygın olarak kullanıldığı ve en gelişmiş sistemlerin yer aldığı ülkelerdir. Bunun sebebi tarım sistemleri ve beraberinde tarımın finans ayağının da büyük gelişmeler göstermesidir. Ancak tarım sigortaları sadece bu ülkelerin tekelinde olan bir uygulama değildir. Her ülkede farklı uygulama şekilleri ve yöntemleri ile karşımıza çıkmaktadır. Bunu tablo 2.4'de görebiliriz.

Tablo 2.4: Farklı Ülkelerde Tarım Sigorta Sistemlerinin Uygulamaları (2007):

Ülkeler	Tek ürün sigortası	Kombine sigorta	Verim sigortası	İşletme verim sigortası	Alan-indeks sigortası	Pazar payı (%)	Sigortalanan alan (1000 ha)	Prim üretimi (milyon tl)	Hasar oranı (%)
Brezilya	-	PS	PS	-	PS	55	1100	255.5	-
Kanada	P	-	GS	-	GS	-	-	900.0	-
Japonya	-	GC+GS	GS	GS	-	46	1800	995.1	85
Fas	P	PS	-	-	PS	-	-	-	-
ABD	-	-	PS	PS	PS	-	-	3300	58
Fransa	P	P	PS	PS	-	-	3507	211.0	-
Almanya	P	-	-	-	-	43	7.265	129.2	83
Yunanistan	P	GC+GS+ G	-	-	-	100	-	-	-
İtalya	PS	PS	PS	-	-	8	976	271.2	63
Portekiz	PS	PS	-	-	-	22	298	46.9	60
İspanya	PS	PS	PS	-	-	26	5.850	564.7	69
Türkiye	PS	PS	PS	-	-	1.8	439	20	67

*Kaynak; Çetin, Turhan, 2013:36

*P: Desteksiz Özel Sigorta

*PS: Destekli Özel Sigorta

*GC: Kamu-isteğe bağlı destekli

*GS: Kamu –belirli oranda destekli

*G: Kamu-desteksiz

*(-): Veri temin edilememiştir.

Yukarıdaki tabloda incelendiğinde her ülkenin tarım sigorta yönteminin farklı olduğu görülmektedir. Ulusal sigorta birlikleri tarafından oluşturulan kuruluşlar, özel şirketler, uzmanlaşmış tarım sigorta kurumları, özel sigorta şirketlerinin bir araya gelmesiyle oluşturulan üretim havuzları ve konsorsiyumlar tarım sigorta sistemlerinde kullanılan farklı yöntemlerden bazılarıdır. Örneğin ABD’de tarım sigortaları özel şirketlerce yürütülmektedir. Yunanistan’da ise kamu destekli devlet işletmeleri sistemi mevcuttur.

Türkiye’de 2005 yılında tarım sigorta kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte tarım sigorta hizmetlerinde yeni bir oluşum meydana gelmiştir. Bu oluşum, Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi kısa adıyla TARSİM olarak adlandırılmıştır. TARSİM 16 sigorta şirketin bir araya gelmesiyle oluşmuş, yönetim kurulu ise Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve meslek örgütlerinin temsilcilerinden oluşmuştur. Devlet ise sistemin işleyişini denetleyerek aynı zamanda sisteme prim katkısı sağlamakla sorumlu olmuştur. Yani TARSİM’le birlikte Türk tarım sigorta sisteminde 3’lü bir yapı oluşturulmuştur.

2.1.4. Tarımsal Finansmanda Banka Kredileri

Kredi kelimesinin anlamı inanmak ve güvenmek olmakla birlikte uygulamada kredi, belirli bir zaman sonunda kullanma bedeli karşılığıyla beraber geri verme koşulu ile başkasına ait bulunan bir malı veya parayı kullanmaktır (İnci, 2010:94).

Tarım sektöründe, sermaye devir hızının düşük olması bunun yanında tarımının doğal koşullara bağlı olması gibi sebeplerle tarımsal finansmanda dış kaynaklara her zaman ihtiyaç duyulmuştur. Tarımın finansmanında kullanılan dış kaynakların başrolünde ise krediler yer almıştır. Gelişmiş, gelişmekte olan ya da az gelişmiş bütün ülkeler tarımsal finansmanda farklı tip ve tarzlarda kredi mekanizması geliştirmiştir. Tarımsal kredi ve bankaların bu sistemdeki rolü 3. bölümde daha detaylı incelenecektir.

2.2. TÜRKİYE’DE TARIMSAL FİNANSMANIN GELİŞİM SÜRECİ

Tarım sektörü bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de çeşitli gelişmeler yaşamıştır. Bu gelişim sürecinde tarım sektörü Türkiye’de ve diğer ülkelerde kendi kendini finanse etmekte yetersiz kalmış ve dış kaynaklara yönelmiştir. Tarım sektörünün gelişimi ve büyümesi dış kaynak ihtiyacının artışı da beslemektedir. Bu etkileşim tarımsal finansman sisteminin gelişmesi, çeşitlenmesi ve yeni yöntemler

üretmesine olanak sağlayarak ihtiyaç duymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan buyana tarımsal politika oluşturma ve bunun altında tarımı desteklemek için birçok yöntem ve sistem denenmiş ancak birçoğu başarısız olarak rafa kaldırılmıştır.

Türkiye'de tarımsal finansmanın gelişim süreci incelenecek olursa bu süreci başlangıç ve en büyük hamlesini görebilmek adına Cumhuriyet öncesine gitmek gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyetinde tarımsal finansmanın kalbi olan Ziraat Bankası'nın kurulması Osmanlı dönemine dayanmaktadır. 1863 yılında Memleket Sandıkları'nın kurulmasıyla o günlerde tarımın finansmanı adına bir tohum atılmış ve 1888 yılında ise tarımsal finans için Memleket Sandıkları adı ile atılan bu tohum Ziraat Bankası adıyla filizlenmiştir.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda Ziraat Bankası tarımın gelişmesi adına bir motor görevi üstlenmiş ve bu amaçla, tarımda makineleşmeyi artırma adına mekanizasyon kredilerini çiftçi ile buluşturulmaya çalışılmıştır. Tarımsal kredilerde karşılaşılan çeşitli sorunlar nedeniyle Ziraat Bankası 2000'li yıllara kadar tarımsal finansman mekanizması içinde tarıma kredi sağlayan tek banka olma niteliğini korumuştur. 2000'li yıllardan sonra çeşitli sebeplerle tarımsal kredi sağlamanın cazip olduğunu gören özel bankalar bu sistem için yeni ürünler üretilip pastadan pay alma çabasına girmişlerdir. Bu süreçte Ziraat Bankasının en önemli rakibi tarımsal kredilerde adından söz ettiren Denizbank olmuştur. Tarımsal finansmanda banka kredileri alanında pastanın en büyük payı hala Ziraat Bankasının olsa da Denizbank da bu pastanın ikinci en büyük payını alarak rakiplerinden ayrılmaktadır. Denizbank'ın Ziraat Bankasının ikamesi olabilme ihtimalini 3. Bölümde daha detaylı inceleyeceğiz.

Tarımsal finansmanın en önemli ayaklarından biride tarım sigortalarıdır. Türkiye'de ise tarım sigortaları, ilk defa 1957 yılında Şeker Sigorta AŞ'nin dolu sigortası yapmasıyla başlamış, 1959 yılında Başak Sigorta AŞ'de tarım sigortaları sektörüne dahil olmasıyla birlikte dolu ve hayvan hayat sigortaları yapmaya başlamıştır. Şeker ve Başak sigortaların tarım sigortasına başlamalarındaki en önemli amaç, faaliyet alanlarında bulunan çiftçilerin bitkisel ve hayvansal üretimlerini güvence altına almaktır. Tarım ürünlerini taşıma sigortası ülkemizde nakliye sigortalarınca ele alındığından, tarım sigortalarını başlıca üç ana grup ayırabiliriz;

1. Bitkisel ürün sigortaları
2. Hayvansal ürün sigortaları
3. Tarımsal varlıklarla ilgili sigortalar

Türkiye’de 14.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren tarım sigortaları kanunuyla tarım sigorta sistemi Türkiye’ye tam anlamıyla giriş yapmıştır. Tarım Sigortaları Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte sigorta sisteminin organizasyon yapısı üçlü bir yapı olarak yürütülmeye başlanmıştır. Buna göre işleyiş başlangıçta 16 sigorta şirketinin kurduğu üst şirket olan Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi (TARSİM) vasıtasıyla olmuştur. TARSİM’e bağlı olarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Meslek Örgütleri temsilcilerinden oluşan yönetim kurulu ise sistemin işleyişine dair bütün kararları alan kurumlar olmuştur. Devlet ise prim katkısının yanı sıra denetleme ve yasal çerçeveden sorumlu olmuştur.

TARSİM sisteminin işleyişi, bir havuz oluşturulmasıyla başlamıştır. Oluşturulan havuz ile yapılacak sözleşmelerde bir standart sağlanacak, oluşan hasarın tanzimi tek merkezden ödenecek ve bunun yanında havuza katılan sigorta şirketleri eşit hisselerle sahip olmuştur. Sigorta şirketleri poliçeleri kendi adlarına düzenlemekte, ancak riskin ve primin %100’ünü zorunlu olarak havuza devretmektedir, ihtiyari olarak da havuzda oluşan riskten retrosesyon yoluyla pay alma hakkı vardır. Bu kanun kapsamında devlet yapılacak sigorta sözleşmelerine münhasır olarak çiftçi adına sigorta primine destek sağlamaktadır (Çetin, Turhan, 2013;7-43).

Tarımsal finansmanda borsalar ise ülkemizde var olmakla birlikte çiftçi ile entegre olamamış yapılardır. Ülkemizin birçok şehrinde tarım borsaları var olmakla birlikte etkinliğinden söz etmek pek mümkün olmamaktadır. Vadeli işlem piyasalarına tarım ürünlerinin girişi ve ülkemizde VOB’un kuruluşu ise 2005 yılına denk gelmektedir. VOB’da elde edilen varantlarla kredi kullanabilme imkanı finansman sorunlarının yaşanmasını önlemede önemli bir araç olarak birçok ülkede kullanılmaktadır. 2005’den bu yana VOB da birçok tarım ürününün alınıp satılmasının yanı sıra buradaki en önemli adım sanırım et piyasalarını düzenleme adına yapılan fiziki teslimatlı canlı hayvan ürün senetleri olmuştur. Ülkemizdeki çiftçi profili farklı bir yapıda olsaydı belki bu sistemlerin tarımsal finansmana entegre oluş hızı daha hızlı olacak ve piyasayı etkileyebilme gücüne sahip olabilirdi.

Türkiye’de tarımsal finansmanın en önemli ayağından biride devlet desteklemeleridir. Türkiye’de Cumhuriyetten bu yana birçok destekleme aracı kullanılmış ve tarım politikası oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu destekleme sistemleri; fark ödemeleri (pirim sistemi), girdi destekleri, devlet ürün alımları gibi araçları kullanmış ve hala kullanmaya devam etmektedir.

Devletin destekleme politikalarını Cumhuriyetten günümüze kısaca irdelersek; Atatürk döneminde, ziraat bankası aracılığıyla çiftçinin sermaye ihtiyacı giderilmeye çalışırken, kooperatifleşme desteklenerek kıt olan kaynakların etkin biçimde kullanılması hedeflenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından sonraki dönemlerde daha çok TSKB ve TMO aracılığı ile yapılan devlet ürün alımları, girdi destekleri ve pirim destekleri destekleme politikasının araçları olarak kullanılmıştır.

1980’li yıllarda liberal ekonomiye geçişle tarımda devlet desteklemeleri azalmış ve birçok tarımsal KİT özelleştirilmiştir. 2000’li yıllar ise IMF’li dönem olarak atfedilmiştir. IMF dayatmaları sonucu bütün tarımsal destekleme sistemi yeniden yapılandırılmış ve tek araç olarak DGD sistemi seçilmiştir. DGD sistemi şuan uygulamadan kaldırılmış olup istenilen başarı elde edilememiştir.

Son zamanlarda devlet tarımsal üretimin yetersiz gelmesi sonucu oluşan gıda fiyatlarındaki yükselişi engellemede adına birçok adım atmıştır. Örneğin, birçok kez et ve canlı hayvan ithalatı yoluyla et fiyatlarındaki yükselişi durdurmak istese de bunu başaramamış ve son olarak ‘ucuz et’ sloganıyla ithal ettiği etleri iki tane perakende market aracılığıyla piyasa fiyatının altında tüketime sunmuştur. Bu yapmış olduğu hamle tüketiciyi ucuz etle buluşturmuştur ama yerli besi üreticisini yok edeceği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bir başka örnek ise Genç Çiftçi Projesi’dir. Bu proje ile devlet tarafından 40 yaşa kadar olan üretici/üretici adayına 30.000 lira değerinde üretim tesisi, hayvan veya tavukta üretim tesisi ve hayvan birlikte hibe edilmiştir. Bu proje ile üretim yapmak isteyen ve gerekli başlangıç sermayesini bulamayan üreticiler desteklenerek, kırsal alanda genç kesimin üretime katılması desteklenmiştir.

2017 yılı sonlarına doğru küçük aile işletmeleri için hazırlanan proje de son dönemlerde dikkat çeken projelerden olmuştur. Bu proje ile 20.000 aileye saf ırk gebe düve temin edileceği, düve temini için gerekli krediyi Ziraat Bankası’nın sağlayacağı, bu düvelerinin tüketecekleri yemin TKK’den uzun vadeli kullanılacağı, yine bu

hayvanlardan olan besi hayvanın Et ve Süt kurumu (ESK) tarafından kesileceği belirtilmiştir. Sözleşmeli üretim modeli ile örtüşen bu proje henüz uygulamaya geçmemiştir. 2016 yılında tanıtılan Milli Tarım Projesi ise en kapsamlı projedir. Milli Tarım Projesi'nde en dikkat çeken başlıklar ise; yıllardır süregelen tarım ürünlerindeki fiyat dalgalanmalarının önüne geçebilmek adına havza sistemine geçilmesi ve sanırım en önemli başlık, üreticinin kullandığı mazotun yarısını devletin karşılayacak olmasıdır. Proje 2017 yılında uygulamaya geçmiştir. Bu saydığımız projeler kırsal alanda verimlilik artırma adına yapılan güncel çalışmalardır. Fakat sonuçlarını görmek için biraz zamana ihtiyaç vardır.

Yukarıdaki finansman yöntemleri dışında üreticiler tarafından en popüler finansman yöntemi Avrupa Birliği'nin katılım öncesi mali yardımlarıdır. Türkiye'nin aday ülke statüsüne yükselmesiyle katılım öncesi mali yardımları almaya hak kazanmıştır. AB'de yapılan değişikliklerle katılım öncesi yardımlar tek başlık altında toparlanmış ve IPA olarak adlandırılmıştır. IPA'nın alt bileşenlerinden olan Kırsal Kalkınma alanında verilen yardımlar IPARD olarak adlandırılmıştır. IPARD yardımlarını alabilmek için Türkiye'de yeni bir kurum kurulmuştur. Bu kurum Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) adıyla kurulmuş ve görevleri; IPARD için çağrı çıkarmak, gelen projeleri değerlendirmek ve destekleri dağıtmaktır. IPARD hibeleri kriterlere göre hazırlanan projenin %70'ine kadar olan kısmını karşılamaktadır. Hazırlanan projelerin modern yapıda işletmeler kurmayı amaçlaması beklenmektedir.

2.3. TÜRKİYE'DE TARIMSAL FİNANSMAN KURULUŞLARININ TARIMA KATKILARI

Tarım sektörü dünyanın var olduğundan beri etkinliğini sürdüren bir sektör olup hala da insanoğlunun beslenme ihtiyacını karşılamada alternatifi bulunamayan bir sektördür. Ancak bu sektörün sermaye devir hızı diğer sektörlerle oranla düşüktür. Bu da sektörde yer alan kişi ve kurumları dış kaynaklara yöneltmektedir.

Dünyada olduğu gibi bir zamanlar tarım ülkesi olarak anılan Türkiye için tarım sektörü önemli bir sektördür. Ancak Türk tarım sektörünün taşıdığı bazı özellikler (sermaye devir hızı düşüklüğü, doğa koşullarına bağlı olması, Türkiye'de üreticinin daha çok küçük ölçekli yapması vb.) bu sektörü dış kaynaklara bağımlı kılmaktadır. Türkiye'de tarıma kaynak aktarımı ve finans desteği sağlayan birçok kurum ve kuruluş vardır. Bunlardan en önemlileri ise, bakanlık, TKDK, Tarım Kredi Kooperatifleri ve

tabii ki bankalardır. Bu kurum ve kuruluşların tarıma katkılarını aşağıda alt başlıklar halinde inceleyebiliriz.

2.3.1. Tarımsal Finansman Aracı Olarak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Tarıma Katkısı

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının görevi 08/06/2010 tarihli resmi gazetede; “bitkisel ve hayvansal üretim ile su ürünleri üretiminin geliştirilmesi, tarım sektörünün geliştirilmesine ve tarım politikalarının oluşturulmasına yönelik araştırmalar yapılması, gıda üretimi, güvenliği ve güvenilirliği, kırsal kalkınma, toprak, su kaynakları ve biyo çeşitliliğin korunması, verimli kullanılmasının sağlanması, çiftçinin örgütlenmesi ve bilinçlendirilmesi, tarımsal desteklerin etkin bir şekilde yönetilmesi, tarımsal piyasaların düzenlenmesi gibi ana faaliyet konularının gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak; gıda tarım e hayvancılığa yönelik genel politikaları belirlemek, uygulanmasını izlemek ve denetlemektir” şeklinde anlatılmıştır

Bakanlık tarımsal kalkınmayı sağlayabilmek için tarımsal destekleme politikaları oluşturmaktadır. Tarımsal destekleme politikaları ile tarım kesiminde ürün fiyatlarındaki dalgalanmayı önlemeyi, üretici gelirlerinde karlılık ve adil bir gelir dağılımı sağlamak, ülke tarım sektörünü her anlamda dünyadaki diğer tarım sektörleri ile rekabet edebilir düzineye ulaştırmak gibi amaçlara göre hazırlanan sistemlerdir. Destekleme politikaları ile bu amaçlara uyum sağlayacak destekleme araçları belirlenip bu araçlar aracılığıyla tarım kesimine gerekli kaynak aktarımı bakanlık aracılığıyla yapılmaktadır. Ülkemizde tarımsal destekleme politikası denilince ilk akla gelen, gübre desteği, tohum ve diğer girdi destekleri, destekleme alımları, fark ödemeleridir. Ancak birçok tarımsal destekleme yöntemi mevcuttur. Bunlardan bazıları; tarımsal yatırım teşvikleri, dış ticaret teşvikleri, kırsal kalkınma teşvikleri, süt teşvik primleri, dış korumalar, düşük faizli kredi uygulamalarıdır.

Ülkemizde 2000’li yıllar tarımsal alanda dönüşüm yılları olarak görülebilir. 2000’den önce destekleme kapsamı, ürün alımları, düşük faizli kredi, fark ödemeleri ve girdi teşvikleri ile sınırlı iken 2000 den sonra destekleme yöntemi ülkemizde değişmiş ve ülkemiz farklı kırsal ve tarımsal gelişme sağlayacak projeler oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bakanlık 2000’li yıllardan itibaren tarımsal destekleme sistemini değiştirmiş ve DGD sistemi tarım sektöründe ana destekleme aracı olarak kullanılmıştır. DGD alan bazlı bir destekleme sistemi olup sahip olunan arazi miktarına göre destekleme ödemeleri yapılmıştır. 2000-2008 yılları arasında uygulanan sistemde dönüm başına 10-

15 lira arası çiftçiye ödeme yapılmıştır. Ödemeler üretimden bağımsız olarak yapılmış ve desteklemeden faydalanan kişiler çiftçiler olmamış arazi sahipleri olmuştur. Yani üretim DGD üretim artışına neden olamamıştır. Bu olumsuzluğunun yanı sıra DGD'nin Türk tarımına en büyük katkısı hiç kuşkusuz ÇKS'dir. ÇKS ülkemizde tarımsal üretimin kayıt altına alınmasını sağlayan bir veri ağıdır. Aşağıdaki tablolarda 2001-2008 yılları arasında tarımsal destekleme bütçesinin dağılımı ve bu yıllarda üretim miktarları verilmiştir

Tablo 2.5: Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı (Cari Fiyatlarla, Milyon TL):

Tarımsal Destek Ödemeleri	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Alan Bazlı Tarımsal Destekler	621	1.877	2.530	2.480	2.409	2.759	2.607	2.124
-doğrudan gelir desteği	500	1.877	2.530	2.125	1.673	2.653	1.640	1.140
-alan bazlı ek ödeme (organik tarım, iyi tarım)	0	0	0	0	0	0	0	0
-mazot desteği	0	0	0	355	410	0	480	492
-gübre desteği	121	0	0	0	270	0	345	352
-sertifikalı tohum ve fidan kullanımı	0	0	0	0	0	37	50	56
-ÇATAK (çevre amaçlı tarımsal alanların korunması)	0	0	0	0	0	2	3	5
-fındık	0	0	0	0	0	0	0	0
-alternatif ürün ödemeleri	0	0	0	0	0	0	0	0
-telafi edici ödemeler	0	0	0	0	56	67	79	79
Yüzde(%)	60	82	83	80	65	58	46	36
Fark Ödeme Destekleme Hizmetleri	362	240	395	334	897	1.292	1.797	1.848
Yüzde (%)	35	11	13	11	24	27	32	32
Hayvancılık	49	75	126	209	345	660	741	1.095

Destekleri								
Yüzde(%)	5	3	4	7	9	14	13	19
Kırsal Kalkınma Destekleri	0	0	0	0	0	0	80	109
Yüzde (%)	0	0	0	0	0	0	1	2
Tarım Sigorta Destekleri	0	0	0	0	0	2	40	47
Yüzde (%)	0	0	0	0	0	0	1	1
Diğer Tarımsal Destekler	0	84	0	61	57	33	23	39
Yüzde (%)	0	4	0	2	2	1	0	1
Afetten Zarar Gören Çiftçilere Yardım Ödemeleri	0	0	0	0	1	46	355	577
Yüzde (%)	0	0	0	0	0	1	6	10
GAP Eylem Planı Kırsal Kalkınma ve Hayvancılık Destekleri	0	0	0	0	0	0	0	25
Yüzde (%)	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	1.032	2.276	3.051	3.084	3.708	4.793	5.643	5.864
Yüzde (%)	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Hatunoğlu, Eldeniz, 2012:45

Tablo 2.6: Buğday – Arpa Üretim Miktarı ve Ekilen Arazi Miktarı:

Yıllar	Buğday			Arpa		
	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim Miktarı (Ton)	Ton/Dekar	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim Miktarı (Ton)	Ton/Dekar
2001	93.500.000	19.000.000	0.203	36.400.000	7.500.000	0.206
2002	93.000.000	19.500.000	0.209	36.000.000	8.300.000	0.230
2003	91.000.000	19.000.000	0.208	34.000.000	8.100.000	0.238
2004	93.000.000	21.000.000	0.225	36.000.000	9.000.000	0.250
2005	92.500.000	21.500.000	0.232	36.500.000	9.500.000	0.260
2006	84.900.000	20.010.000	0.235	36.498.000	9.551.000	0.261
2007	80.977.000	17.234.000	0.212	34.280.165	7.306.800	0.213
2008	80.900.000	17.782.000	0.219	29.500.000	5.923.000	0.200

Kaynak: TÜİK , tarım istatistikleri, www.tuik.gov.tr , 28.05.2018

Tablo 2.5'i incelersek bütün desteklemeler içinde en büyük payı 2001-2008 yılları arasında DGD'nin aldığını görüyoruz. Tablo 2.6 incelenirse bu dönemlerde birim alandan alınan ürünün yıllar içinde buğday üretiminde sadece 2004 yılında gözle görülür bir artış yakaladığı görülür. Ancak bu dönemden sonrada tablo 2.5'de DGD ödemelerinde azalma yaşadığını görürüz. Arpa üretiminin ise yıllar itibariyle düzenli olarak arttığını destekleme içinde DGD ödemelerinin ise 2004'e kadar artış sonra ise azalış yakalamıştır. İki tablo beraber incelenirse DGD ödemelerinin Türkiye'de üretim artışı üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştır. DGD dışında verilen desteklemelerde incelenecek olursa;

1. *Fark ödeme yöntemi; uygulamada hedef bir fiyat belirlenir, piyasada oluşan fiyat hedef fiyatın altına düşerse, devlet bu iki fiyat arasındaki farkı birim başına üreticiye öder (Taşkın, 2009:10). Bu destekleme sisteminin temel amacı arz açığı olan ürünlerin desteklenmesidir (Mumcu, 2009:21). Fark ödeme sisteminin uygulanması 1932 yılına dayanır. Günümüzde de uygulanan yöntem tarımsal destekleme bütçesinden en büyük payı olan ikinci yöntemdir. Tablo 1.5 incelendiğinde 2001 yılında %35'lik bir paya sahipken aşağıdaki tablo 1.7 incelendiğinde bütçedeki payının 2017 yılında %26'ya düştüğü görülse de hala tarımsal destekleme bütçesinde ikinci sırada yer alır.*
2. *Hayvancılık destekleri; hayvancılık faaliyetlerinde ırk ıslahı, kaba yem üretimin artırılması, verimliliğin artırılması, işletmelerin uzmanlaştırılması, işletmelerde hijyen koşullarının sağlanması, hayvan sağlığı ve refahının sağlanması, hayvan kimlik sisteminin kullanımının teşviki, hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile bunlarla ilgili kontrol, takip ve standartların iyileştirilmesi amacıyla mevcut destekleme araçlarına artı olarak et primleri, hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu destekleri, pazarlama destekleri ile çevresel önlemlere yönelik tedbirlerin uygulanmaya konmasıdır. Su ürünleri ile uygulanacak desteklemelerin su ürünleri üretimini arttıracak yönde; iç su ve deniz balıkçılığının geliştirilmesi, avcılığın kontrol edilmesi ve desteklenmesi, bu alanda işletmelerin kurulması ve modernizasyonunu sağlamaya yönelik desteklemelerdir (Hatunoğlu, Eldeniz, 2012:47). Hayvancılık ürünlerinin üretiminde arz azalmaları 2001 de %5 olan hayvancılık desteklerinin 2017 de %29'a çıkmasına neden olmuştur. Bu alanda yapılan yatırımlar ve destekler günümüzde de yeterli gelmemekle birlikte denetimden yoksun olan destekler etkin kullanılmamaktadır da bu da hayvancılık üretiminin istenilen düzeyde gerçekleşmemesine neden olmaktadır.*
3. *Kırsal Kalkınma Destekleri: Daldal'a göre (2016); kırsal kesimdeki düşük gelir düzeyinin yükseltilmesi, kırsal altyapı, toplulaştırma, tarla içi geliştirme hizmetleri ve kırsal alandaki sosyal yapının iyileştirilmesi ile doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi amacıyla, yatırım projelerindeki maliyetlerin bir kısmının, gider paylaşım usulüne göre kamu tarafından karşılandığı destekleme sistemidir (Noyan, 2016:59). Kırsal kalkınma destekleri, Genç Çiftçi Projesi (Genç çiftçilere proje karşılığı 30.000 TL değerinde devletten karşılıksız destektir), Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) (Tarımsal ürünlerin işlenmesi depolanması ve paketlenmesine yönelik projelere, makine ve ekipman alımlarına ve yeni teknolojilerin üreticiler tarafından kullanılmasına yönelik projelerin %50si devlet tarafından desteklenmiştir), kırmızı et üretimi ve işlenmesinde işbirliği süreçlerinin analizi projesi (2017-2018), Tarımsal Amaçlı Kooperatif Projeleri, Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi, Diyarbakır Batman Siirt Kalkınma Projesi, Sivas Erzincan Kalkınma Projesi gibi projeleri ve programları bünyesinde barındırır (www.tarim.gov.tr).*
4. *Telaflı Edici Ödemeler; alan bazlı destekleme sisteminin alt kolu olan telaflı edici ödemeler, fındık ve tütün üretiminden vazgeçip alternatif ürün üretimine yönelen çiftçilere yapılan desteklemedir. Yani üreticilerin arz fazlası olan ürünleri üretmekten vazgeçerek yeni ürünlere yönelmesi sonucu oluşacak gelir kayıplarını önleyerek piyasada oluşacak arz fazlasını önlemeye yönelik olma bir destekleme sistemidir (Mumcu, 2009:23).*
5. *Ürün Sigorta Destek Programı: Üreticilerin tarım ürünleri ve hayvancılık faaliyetlerinde oluşacak olan doğal afetlere ve hastalıklara karşı korumayı amaçlayan bir risk yönetim sistemidir. Bu sistemle ülkemiz ilk olarak 1957 yılında tanışsa da sisteme devletin organize etmesi ve sistemi desteklemesi 2005 yılında başlamıştır. Devlet tarım sigorta sistemine azami olarak %50 oranında bir prim desteği sağlamaktadır. Yani üreticinin ödeyeceği primin belirli bir oranı devlet tarafından karşılanıyor.*

6. *ÇATAK: Alan bazlı bir destekleme sistemi lup DGD uygulamalarının dışında tutulmuştur. Erozyon gibi olumsuz koşullara maruz kalan tarım arazilerinde tarım yapan üreticilerin, arazilerinde doğal bitki örtüleri, çok yıllık yem bitkisi, organik tarım ve ağaçlandırma gibi faaliyetleri uygulamalarını teşvik etmek için, talep etmeleri halinde tarım tüzel kişileri/üreticiler ile devlet arasında minimum beş yıl süreyle ve biri alan başına yıllık ödemelere dayalı olan bir sözleşme ile yem ve örtü bitkileri ile ağaçlandırma çalışmaları yapılacaktır (Mumcu, 2009:23).*

2009'dan itibaren DGD ödemeleri son bulmuştur. DGD ödemelerinin etkinsizliği anlaşılmiş ve artık alan bazlı değil üretim bazlı destekleme ödemeleri gündeme gelmiştir. 2011 yılında yapılacak tarımsal desteklemelere ilişkin karara göre tarım havzalarında destekleme ürün bazlı olarak kg başına ödeme yapılacaktır kararı ilan edilmiştir (Eldeniz, Hatunoğlu, 2012:46) .

Destekleme sisteminin değişimi 2017 yılında uygulamaya konulan Milli Tarım Projesiyle olmuştur. Milli Tarım Projesinin uygulanmaya başladığı tarih her ne kadar 2017 olsa da desteklerin çiftçinin eline geçmesi 2018 yılına denk gelmektedir. Milli Tarım Projesinin diğer desteklerden farkı destekleme ödemelerinin havza bazlı olmasıdır. Diğer taraftan Milli Tarım Projesi ile devlet çiftçinin en büyük sorunu olan yakıt problemini çözüme adına çiftçiye dönümde yakacağı yakıtın yarısının ödemesini yapacağını taahhüt etmiştir. Milli Tarım Projesi ile ilgili veriler henüz yayınlanmamış olmakla birlikte en güncel destekleme bütçesi tablo 2.7'de gösterilmiştir.

Tablo 2.7: Tarım Destekleme Bütçesinin Dağılımı (2015-2017):

Destekleme Konusu	Destekleme Bütçesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL)			Artış Oranı (%)		Destekleme Bütçesindeki Payı(%)		
	2015	2016	2017	2016	2017	2015	2016	2017
Alan Bazlı Tarımsal Destek Ödemeleri	3005	3244	3183	8,0	-1,9	30,1	27,9	24,8
-alan bazlı ek ödeme (organik tarım, iyi tarım, toprak analizi)	230	285	247	23,9	-13,3	2,3	2,4	1,9
-mazot desteği	700	740	723	5,7	-2,3	7,0	6,4	5,6
-gübre desteği	830	880	877	6,0	-0,3	8,3	7,6	6,8
-sertifikalı tohum ve fidan kullanım desteği	180	196	204	8,9	4,1	1,8	1,7	1,6
- ÇATAK desteği	82	70	75	-14,6	7,1	0,8	0,6	0,6
- Fındık desteği	850	850	835	0,0	-1,8	8,5	7,3	6,5
- Telafi edici	133	178	174	33,8	-2,2	1,3	1,5	1,4

ödemeler								
- Patates sığılı desteği	-	15	-	-	-	-	0,1	-
- Çay budama tazminat ve desteği	133	163	174	22,6	6,7	1,3	1,4	1,4
- Küçük işletme desteği	-	45	48	-	6,7	-	-	0,4
Fark Ödemesi Desteği	2728	3304	3335	21,1	0,9	27,4	28,4	26,0
- Hububat ve bakliyat desteği	890	1155	1082	29,8	-6,3	8,9	9,9	8,4
- Çay desteği	152	170	165	11,8	-2,9	1,5	1,5	1,3
- Arz açığı olan ürünlere destek	1686	1979	2088	17,4	5,5	16,9	17,0	16,3
Hayvancılık Destek Ödemeleri	2973	3013	3793	1,3	25,9	29,8	25,9	29,5
- Diğer hayvancılık destek ödemeleri	-	-	400	-	-	-	-	3,1
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekleme	627	998	1053	59,2	5,5	6,3	8,6	8,2
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	529	550	900	4,0	63,6	5,3	4,7	7,0
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	109	535	574	390,8	7,3	1,1	4,6	4,5
Toplam	9971	11644	12838	16,8	10,2	100	100	100

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı strateji ve Bütçe Başkanlığı Sektörler ve Kamu Yatırımları Genel Müdürlüğü Tarım Daire Başkanlığı, Tarım ve Gıda, www.tarim.kalkinma.gov.tr/tarim, 30.06.2018

Yukarıdaki tablo 2.7’de son üç yıl içinde destekleme bütçesinin destekleme araçları arasındaki dağılımı verilmiştir. Bu dönemler incelendiğinde DGD’nin artık kullanılmadığını ve alan bazlı diğer destekleme yöntemlerinin bütçedeki oranının giderek azaldığını görebiliriz. Tablo 2.5 ve tablo 2.7 bir arada incelenirse alan bazlı

desteklerin bütçeden %60 pay ile 2001 yılında başlayıp %80'lere kadar yükselip, 2017 yılına geldiğinde %24'lere kadar düştüğünü görebiliriz. Destekleme bütçesindeki payı azalan bir diğer destekleme sistemi ise Fark Ödeme Desteğidir. Kırsal Kalkınma Destekleri, Hayvancılık Destekleri, Tarım Sigortaları Desteği gibi diğer desteklerin destekleme bütçesindeki payının ise giderek arttığını görebiliriz.

Yukarıdaki tablolarda verilen desteklerin uygulamada etkin ve yeterli olup olmadığını ancak tarımsal üretimin GSYİH içindeki payının yıllara göre olan dağılımını inceleyerek cevap verebiliriz. Aşağıdaki tablo 2.8' de GSYİH oranları ve tarımın aynı yıllar içinde GSYİH içindeki payı ve yıllar içindeki yüzdesel değişimi verilmiştir.

Tablo 2.8: Tarım ve GSYİH:

Yıllar	Tarım (Bin TL)	Tarımın Gelişme Hızı (%)	GSYİH (Bin TL)	GSYİH'nın Gelişme Hızı (%)
1998	70.538.635	-	710.091.469	-
1999	67.321.179	-4,6	686.024.304	-3,4
2000	71.635.947	6,4	731.576.737	6,6
2001	65.268.477	-8,9	687.957.859	-6,0
2002	70.933.969	8,7	732.195.466	6,4
2003	69.851.232	-1,5	773.258.855	5,6
2004	72.612.426	4,0	847.834.434	9,6
2005	78.370.970	7,9	924.223.073	9,0
2006	79.585.310	1,5	989.932.592	7,1
2007	74.636.413	-6,2	1.039.730.731	5,0
2008	78.013.732	4,5	1.048.519.070	0,8
2009	81.234.274	4,1	999.191.848	-4,7
2010	87.464.906	7,7	1.083.996.979	8,5
2011	90.473.489	3,4	1.204.466.935	11,1
2012	92.459.744	2,2	1.262.160.182	4,8
2013	94.603.925	2,3	1.369.334.107	8,5
2014	95.164.941	0,6	1.440.083.365	5,2
2015	104.084.510	9,4	1.527.725.206	6,1
2016	101.399.804	-2,6	1.576.365.403	3,2

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, makro ekonomik göstergeler, www.tarim.gov.tr , 27.05.2018

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, tarımın GSYİH içindeki payının yıllar içinde sürekli dalgalanmalar gösterdiğini görürüz. Zaman serisi içinde ne büyük artışı 2015 yılında yakalamış olmakla birlikte bunun sürekliliği gelmemiş 2016 yılında yine azalma eğilimine girmiştir. Yapılan desteklemeler zaman içinde tarımda istenilen istikrarlı büyümenin sağlanmasını başaramamıştır. Tarımda istenilen bu büyüme ve istikrar tabii ki sadece destekleme ile elde edilemez. Tarımın destekleme ve akabinde denetleme istenilen büyümeyi yakalama da yardımcı olabilecek bir etkidir. Bunun dışında pek çok etkeninde birleşmesi gerekir bütün etkenlerin bir araya gelmesi sonucu istenilen büyüme ve istikrar yakalanabilir.

2.3.2. Tarımsal Finansman Aracı Olarak TKDK

Türkiye'nin AB aday ülke statüsüne yükselmesiyle birlikte AB'de birliği girişe uyum sağlaması için verilen hibelerden faydalanma hakkı kazanmıştır. Ancak bu dönemde uygulanan PHERA, SPARD, ISPA gibi programlarının bütçesinin kesinleşmesi sebebiyle bu yardımlardan faydalanamamıştır. Bunun yerine birlik Türkiye'ye farklı yöntemlerle desteklemiş ve 2001 Aralık ayında Türkiye'ye yapılan yardımlar tek bir başlık altında toparlanmıştır (Karataş, 2010:73-75).

17 Temmuz 2006'da AB bütün katılım öncesi araçlarını birleştirerek IPA başlığı altında toplamış ve 2007-2013 arası dönem için bütçe ayarlamıştır. Daha sonra yardımlar 2014-2020 yılları arasını da kapsayan ikinci bir güncelleme yaşamıştır. IPA beş bileşenden oluşmaktadır. Bunlar (Can, 2007:1);

1. Geçiş yardımları ve kurumsal çalışmalar
2. Bölgesel ve sınır ötesi işbirliği
3. Bölgesel kalkınma
4. İnsan kaynakları
5. Kırsal kalkınma (IPARD- katılım öncesi kırsal kalkınma yardım aracı)

Beşinci bileşendeki kırsal kalkınma bileşeni aday ülkelerde yeni tarım politikaları oluşturmanın yanı sıra AB Ortak Tarım Politikasına uyum sağlamaya yönelik destek sağlamaktadır. IPARD kapsamında aşağıdaki faaliyet kolları desteklenmektedir (Karataş, 2010:107-108);

1. Tarımsal işletmelere
2. Tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına
3. Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine

4. Üretici birliklerine teknik destek

IPARD, IPA içerisindeki diğer bileşenlerden farklı bir programlama ve uygulama sistemine sahiptir. Buna göre (Yıldız, 2006:22);

1. Fonları hangi faaliyetlere yönelik projeler için ve hangi koşullarda kullanılacağını gösteren bir kırsal kalkınma planının hazırlanması ve bu planın AB komisyonu ile müzakere edilerek onaylanması gerekmektedir.
2. Uygulama işlevinde öngörülen faaliyetlerin her biri için ayrı ayrı akredite edilen bir IPARD Ajansının (Kırsal Kalkınma Uygulama ve Ödeme Ajansının) kurulması gerekmektedir.
3. Kırsal kalkınma planındaki önceliklerin ve bu öncelikler altında desteklenecek faaliyetlerin belirlenmesinde sektör analizi önemli bir yere sahiptir. Sektör analizinde, sektördeki üretici/çiftçi, işleme sanayi, pazar, ticaret ve hükümet politikalarındaki mevcut durumun tanımı, bunların AB standartlarına ulaşma düzeyin analizi, geçmişteki eğilimler ve geleceğe yönelik muhtemel gelişmeler ile sektör düzeyinde güçlü ve zayıf yanlarının tanımlanması ve sektör için tavsiyelerin yer aldığı sonuçlar yer almalıdır. Swot analizinde yapılmış olması mutlak suretle tavsiye edilir.

IPARD diğer bileşenlerden farklı olarak, geliştirilmiş merkezi olmayan bir uygulama sistemiyle bu bileşene ayırdığı fonların tüm yönetimini aday ülkeye devretmiştir. Bu sistem ile ulusal akreditasyon ve akredite olmuş kuruluşun izlenmesi, AB komisyonu tarafından akredite olmuş IPARD Ajansına fon yönetiminin devri ve uygulamaların daha sonra denetlenmesi gibi ilave unsurlar ön görülmüştür (Can, 2007:64). IPARD'ın merkezi olmayan yönetim sistemi konuya ilişkin bir kurum kurulmasını gerekli kılmıştır. Ülkemizde bu kurum 2005 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) adıyla kurulmuştur.

TKDK'nın kuruluş amacı 5648 sayılı kanunda; *ulusal kalkınma plan, program ve stratejilerinde ön görülen ilke ve hedefler çerçevesinde, AB ve uluslar arası kuruluşlardan sağlanan kaynakları da kapsayacak şekilde, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetleri gerçekleştirmek* olarak tanımlanmıştır. TKDK'nın görev ve yetkileri 5648 sayılı kanunda;

1. *Faydalanıcıların desteklerden azami ölçüde yararlanabilmeleri amacıyla tanıtım, bilgilendirme, eğitim ve yönlendirme faaliyetlerini yürütmek*
2. *Proje ve faaliyet başvurularını almak, bunların ön incelemeleri ile yerinde kontrollerini yapmak, proje ve faaliyetleri başvuru şartları, değerlendirme ve seçim kriterlerine göre değerlendirmek.*
3. *Desteklenecek proje ve faaliyetleri belirlemek, uygulama sözleşmelerini hazırlamak ve başvurusu uygun görülen faydalanıcılarla sözleşme imzalamak, uygun bulunmayan başvurularla ilgili işlemleri yapmak.*
4. *Proje ve faaliyetlere yönelik tahakkuk, ödeme ve muhasebe işlemleri ile bunlarla ilgili her türlü kontrolü gerçekleştirmek.*
5. *Proje ve faaliyetlerin uygulanmasını izlemek, yararlanıcıların sözleşme şartlarını ve yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini takip etmek, bu amaçlarla gerekli kontrolleri yapmak.*

6. İlerleme ve gelişmeleri raporlamak, AB mevzuatını da dikkate alarak ihtiyaç duyulan bilgi, belge ve raporları hazırlamak, yetkili kurum ve makamlara sunmak.
7. Program ve destekleri etkinleştirilmesi görüş ve değişiklik önerilerini ilgili makamlara bildirmek.
8. Kurumun görevleri ve faaliyetleri ile ilgili güvenli bir veritabanı ve bilgi işlem sistemi kurmak.
9. Kurumun faaliyetleri ile ilgili idari düzenlemeleri yapmak.

Yukarıdaki kanunda açıkladığı gibi TKDK ülkemizde Avrupa Birliği'nin katılım öncesi mali yardım aracı olan IPA'nın kırsal kalkınma bileşeni olan IPARD yardımlarından faydalanmak için kurulan bir kurumdur. TKDK IPARD yardımları için çağrı yayınlayıp, gelen başvuruları değerlendiren ve yardımları dağıtan sonrasında ise denetimi yapan kuruluştur. IPA kapsamında ülkemize AB fonlarından ayrılan kaynaklar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.9: IPA I Çerçevesinde 2007-2013 Döneminde Türkiye Mali Yardım Miktarı (Milyon Avro):

Bileşen	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Toplam
Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma	256,7	250,12	239,55	217,8	231,26	227,49	246,28	1675,2
Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği	2,09	2,87	3,04	3,09	5,13	2,17	2,21	20,6
Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,4	356,8	378,0	1790,3
İnsan Kaynaklarının Gelişimi	50,2	52,9	55,6	63,4	77,6	83,93	96,0	479,6
Kırsal Kalkınma	20,7	53,0	85,5	131,3	172,5	189,78	213,0	865,8
Toplam	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	860,2	935,5	48331,6

Kaynak: Avrupa Birliği Başkanlığı, TR-AB Mali İşbirliği, www.ab.gov.tr/5.html, 30.07.2018

Tablo 2.10: IPA II Çerçevesinde 2014-2020 Döneminde Türkiye Mali Yardım Miktarı (Milyon Avro):

Bileşen	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam
Geçiş Yardımları ve Kurumsal yapılanma	323	213	255	43	227	192	240	1,492
Sosyo-Ekonomik ve Bölgesel Kalkınma	195	264	250	346	189	184	184	1,613
İstihdam, Sosyal Politika ve İnsan Kaynaklarının Gelişimi	42	75	74	77	73	73	73	488
Tarım ve Kırsal Kalkınma	70	83	62	179	178	178	178	929
Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	630	635	641	646	667	627	675	4,522

Kaynak: Dinç, 2014:63

Yukarıdaki tablolar 2.9 ve 2.10 IPA I ve IPA II için Türkiye'ye ayrılan fonları beş bileşen içinde dağılımını göstermektedir. Bu bileşenlerden kırsal kalkınma bileşeni I.dönemde 865 milyon € II. dönemde ise 929 milyon € pay almıştır. İlk dönem 20 milyon ile başlayıp 213 milyona kadar yükselirken ikinci dönemde aldığı pay 70 milyon ile başlayıp 178 milyona kadar yükselmiştir.

AB'den gelen bu kırsal kalkınma fonları IPARD programı ile proje bazlı olarak ülkemizde TKDK tarafından kullanılmaktadır. IPARD I dönemde ilk olarak 2007-2009 arasında 20 ilde, 2010-2013 döneminde 22 il daha ilave edilerek toplamda 42 ilde uygulanmıştır (Uzunpınar, 2008:48). AB IPA I ardına IPA II ile 2014-2020 arasında yeniden yardımlarını güncellemiştir. Bu dönemde IPARD alt tedbirleri ve bu tedbirlerin AB katkısından alacağı pay aşağıda verilmiştir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018:74);

1. Tarım işletmelerinin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar, %42
2. Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması konusunda fiziki varlıklara yönelik yatırımlar,%22
3. Tarım çevre iklim değişikliği ve organik tarım,%2
4. Yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması-LEADER Yaklaşımı, %3
5. Kırsal altyapı yatırımları, %10
6. Çiftlik faaliyetlerini çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme, %19
7. Teknik destek, %2

IPARD II tarım işletmelerinin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar tedbiri kapsamında(Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018:91),

1. Yapılan her bir projenin yatırımlarının toplam değerinin minimum veya maksimum limitleri 5.000 Avro ve 1.000.000 Avro'dur (kanatlı hayvanlar için üst limit 500.000 Avro, kaz çiftlikleri için üst limit 250.000 Avro'dur.).
2. Yine bu dönemde her yatırımcının 4 adet uygun yatırımına izin verilmektedir. Yatırımcı bir önceki yatırımı tamamlanınca yeni yatırıma başvuru yapabilir.
3. Bu tedbir kapsamında baz kamu katkısı, toplam yatırımın %40'ı tutarında olacaktır. Hibe desteği alınan tarihte başvurunun sahibi eğer 40 yaşın altında ya da yatırım dağlık bir alanda yapılıyor ise ek %5 kamu desteği verilmektedir. Eğer hibe desteği kararı alınan tarihte başvuru sahibi hem 40 yaşın altında hem de yatırım dağlık bir alanda gerçekleşiyor ise ek %10 kamu desteği verilmektedir.
4. Mevcut işletmelerin modernizasyonu için baz kamu katkısı toplam yatırımın %50'si tutarındadır. Ancak, kapasitesi 10-50 inek, ya da 50-250 koyun/keçi, ya da 5-25 manda olan ve süt satışı yapan mevcut süt üreten tarımsal işletmeler için baz kamu katkısı toplam harcama tutarının %60'ıdır. Atık madde depolama ve atık yönetimi konularında yapılan yatırımlar için ilave bir %10 katkı verilmektedir.

IPARD II tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yönelik yatırımlar tedbiri kapsamında (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018:103-102);

1. Kamu katkısı toplam yatırım miktarının %50'sidir. Atık su ve atık yönetimi ile ilgili yapılacak yatırımlarla birlikte maksimum %60 olacaktır.
2. Bu tedbir kapsamında yapılacak yatırımların toplam değerinin üst ve alt limitler; süt ve et sektörleri için 30.000 Avro ve 3.000.000 Avro, süt toplama merkezleri için 30.000 Avro ve 1.000.000 Avro, meyve ve sebze sektörü için 30.000 Avro ve 1.250.000 Avro, su ürünleri işleme için 30.000 Avro ve 1.500.000 Avro'dur.
3. 2014-2020 döneminde bir yararlanıcı en fazla 4 defa yatırım için hibe desteği alabilir. Sadece süt toplama merkezleri için bir başvuru sahibi toplam kapasitenin 70 ton/gün toplam kapasiteyi aşması ve toplam uygun yatırımların değerinin 1.000.000 Avroyu aşması şartıyla aynı ilde 5 adet'e kadar süt toplama merkezi kurmak üzere tek bir çağrı kapsamında başvuru yapabilir.

IPARD II tarım çevre ve organik tarım tedbiri kapsamında; destek oranı toplam uygun harcamaları %100 seviyesindedir. Bunun %85'i AB katkısı geriye kalan %15'i ulusal bütçeden karşılanacaktır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018:109). IPARD II yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması – LEADER yaklaşımı kapsamında; uygun harcama miktarının %100'e kadar kısmı kamu tarafından desteklenmektedir. Bunun %90'ını AB finanse etmektedir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018:127).

IPARD II kırsal alanda kamu altyapı yatırımları kapsamında; kamu desteğinin maksimum tutarı, önemli düzeyde net gelir oluşturan nitelikte olmayan yatırımlar için, toplam maliyetin %100'üne kadar (%75 AB, %25 ulusal fonlardan karşılanır); kırsal

altyapı ile ilgili diğer yatırımlar için bu oran %50'dir. Yatırım başına maksimum harcama miktarı ise 1.2 milyon Avro'dur (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018:133).

IPARD II çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme tedbiri kapsamında (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018:145);

1. Karaman, Hatay, Erzincan, Diyarbakır, Ardahan, Çankırı, mersin, Yozgat, Muş, Ağrı, Isparta, Tokat, Erzurum, Balıkesir, Kars illerinde kamu katkısı toplam yatırım harcamalarının %65'İ kadar olacak,
2. Kalan 27 IPARD ilinde kamu katkısı toplam yatırım harcamalarının %55'i kadar olacaktır,
3. AB eş finansman oranı kamu desteğinin %75'i kadardır,
4. Yatırım yapılacak projelerin minimum ve maksimum yatırım harcama değerleri 5.000 Avro ile 500.000 Avro'dur.
5. 2014-2020 arasında yatırımcıların maksimum 4 proje desteklenir ve bir önceki yatırımını tamamladığı yeni bir başvuru yapabilir.

IPARD II teknik destek tedbiri kapsamında; toplam harcamalar için kamu desteği %100'e kadar olmakla birlikte, bunun içinde AB katkısı %85'dir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018:152). Yukarıdaki desteklerin oranları açıklanan tedbirler dışındaki tedbirler henüz uygulanmaya konulmamıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz faaliyet kollarında yapılan yatırımlara %40 ile %100 varan oranlarda hibe destek verilmektedir. IPARD son yılların en popüler hibelerindendir. Bu hibelerden yararlanmak için yatırımcılar proje hazırlamaktadır. Ancak proje hazırlama konusunda bilgili ve deneyimli yatırımcı az olduğu için ülkemizde danışmanlık hizmeti veren kurumlar ortaya çıkmıştır. IPARD projeleri ile ülkemizde büyük çapta modern yatırımlar yapılmaya başlamıştır tarım ve kırsal kalkınma alanında.

2.2.3. Tarımsal Finansman Aracı Olarak Tarım Kredi Kooperatiflerinin Tarıma Katkısı

Kooperatifler tekeli ve spekülasyon kar güden kesimlere karşı toplumun zayıf ve güçsüz kesimlerini birleştirerek onların ekonomik yönden savunmasını yapmaya çalışan evrensel kuruluşlardır. Kooperatifler, bireylerin bireysel kalkınma haklarını toplumun toplumsal kalkınma hakkına çeviren ve rekabetin işlenmesini sağlayarak sosyal adalet,

sosyal gelişme ve sosyal dengenin oluşmasını sağlayan önemli kuruluşlardır (Güven, 1997:6).

Kooperatifler sadece üyelerine değil toplumun geneline yayılan bir kalkınma sağlayan araçlar olarak ilk kooperatifleşme hareketlerinden başlayarak dünyada önemli yapılardır. İlk kooperatifleşme hareketi İngiltere'nin Rochdal kasabasında bir grup işçi hareketiyle başlamıştır. İngiltere'de tüketim alanında başlayan kooperatifçilik tarımsal alanda ilk defa F. Raiffeisen'nin önderliğinde Almanya'da oluşmuştur (Ürper, 1985:7). Günümüzde ise kooperatifler tarımsal anlamda her alanda faaliyet gösterebilmektedir. Tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatiflerde faaliyet gösterdikleri alanlara göre birbirinden ayrılmaktadırlar. Kooperatiflerin türleri (Ürper, 1985:15-21);

1. Tarımsal alım kooperatifleri
2. Tarımsal pazarlama kooperatifleri
3. Tarımsal sigorta kooperatifleri
4. Tarım kredi kooperatifleri
5. Tarımsal amaçlı diğer kooperatifler

Tarım kredi kooperatifleri; ortaklarının tarımsal üretimlerini geliştirir, ihtiyaçlarını karşılar, değerlendirme faaliyetlerinde bulunur, ortaklarının ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olur, ortaklarının ekonomik gücünü arttırmayı amaçlar ve ortaklarına ucuz ve maliyet fiyatına kredi sağlar (Taşkiran, Özüdoğru, 2010:155).

Ülkemizde imece usulü kooperatifçilik anlayışıyla örtüşse de ilk tarımsal kooperatifçilik hareketi Mithat Paşa'nın Memleket Sandıkları olarak görülmektedir. Memleket Sandıkları tarım kredi kooperatiflerinin ülkemizdeki atası olarak faaliyet göstermiştir. Atatürk dönemine gelindiğinde Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ile ilk kez bir yasada kooperatif sözcüğünden bahsedilmiştir (Güven, 1997:38-39).

Ülkemizde çiftçiye kredi sağlayan Ziraat Bankasından sonra en eski kuruluş Tarım Kredi Kooperatifleridir (TKK). TKK'larda amaç Ziraat Bankası'nın ulaşamadığı köy ve bucaklarda küçük çiftçilere ulaşarak onların şahıslardan aldıkları yüksek faizli borç/kredilerin önüne geçmektir.

Ülkemizin üretim ayağında küçük çiftçiler yoğunluk göstermektedir. Ülkemizdeki küçük çiftçilerin sermaye devir hızı düşük olan tarım sektöründe küçük

olmalarından dolayı maliyetleri artarak katlanmakta kredi ihtiyaçları daha da artmaktadır. Ancak çiftçinin gerekli ipotek miktarına sahip olamaması onu banka dışında yüksek faiz ile borç veren kurumlara yöneltmektedir. Bunun önüne geçebilmek adına TKK taşrada görev almaya başlamıştır. Son yıllarda TKK ülkemizde çiftçiye sadece kredi değil yem, mazot, gübre, tohum, ilaç gibi pek çok girdiyi kredi yoluyla sağlamaya yönünde faaliyet göstermektedir.

Ülkemizde Tarım Kredi Kooperatifleri üç aşamalı bir yapı ile teşkilatlanmıştır. Ankara'da bulunan bir merkez birlik, 17 tane bölge birlik ve taşra teşkilatlanması olarak yapılanmıştır. Yaklaşık olarak ortak sayısı 1.082.978'dir (Tarım Kredi Kooperatifleri, <http://www.tarimkredi.org.tr>, 12.06.2018). Ülkemizde TKK'nin ortaklarına sağlamış oldukları krediler; işletme kredileri (kısa vadeli krediler), yatırım kredileri (orta vadeli krediler), belge karşılığı krediler, tüketim kredileri, vadeli faizsiz krediler, Genç Çiftçi Projesi kredisidir. Aşağıda bu kredilerin özellikleri daha detaylı verilmiştir

(Tarım Kredi Kooperatifleri, <http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/krediler/tueketim-krediler>, 14.06.2018).

1. İşletme kredileri (kısa vadeli krediler); bu kredi türü nakit kredi, aynı kredi, sigorta prim kredisi, toprak analiz kredisi ve hizmet bedeli kredileri olarak ayrılmıştır.
  - 1.1. Nakit kredi; bu kredi TKK'nin ortaklarına nakit kredi desteği gibidir. Ortakların üretim girdileri dışındaki finansman ihtiyaçlarının karşılanması için 1 yıl vadeli nakit kredi seçeneğidir.
  - 1.2. Aynı kredi; TKK'ların ortaklarına tohum, sıvı ve katı gübre, yem, tarımsal ilaç, fide, fidan, motorin, kömür ve benzeri tarımsal ihtiyaçları işletme kredisi kapsamında 1 yıl vadeli olarak sunduğu kredi seçeneğidir. Yine bu kredi başlığı altında TKK ortaklarının su ürünleri yetiştiriciliği ile büyük baş hayvan besiciliği konusunda kullanacakları kredilerde 18 aya kadar vade ile sağlanmaktadır.
  - 1.3. Sigorta prim kredisi; TKK ortaklarının tarımsal üretim ile hayvansal varlıklarının teminat altına alınması için yapılan tarımsal sigortalar ile merkez birliğince belirlenecek diğer sigorta konularındaki sigorta prim bedelleri için kullanılan kredilerdir. Ortakların ürünlerini sigorta yaptırmaları halinde her yıl çıkan Bakanlar Kurulu Kararı ile %0 ile %7,5 faiz aralığında değişen tarımsal kredi kullanılır.
  - 1.4. Toprak analiz kredileri; ortakların gereğinden az veya fazla gübre kullanmalarını önlemek, ürünlerin verim kalitesinin artırılarak gelir seviyelerinin yükseltilmesini ve doğru gübre kullanılmasının yaygınlaştırılması amacıyla yapılan toprak analiz bedelleri ve masrafları için kullanılan kredilerdir.

- 1.5. Hizmet bedeli kredileri; kooperatifin sahip olduğu, kiralama veya hizmet alım yoluyla temin ettiği taşıt, makine, zirai alet vb. araçların ortakların tarımsal ihtiyacı doğrultusunda kullanımına sunulması amacıyla kullanılan kredilerdir.
2. Yatırım kredileri (orta vadeli krediler); hayvancılık yatırım kredileri ve tarımsal araç-gereç kredileri olarak ikiye ayrılmıştır.
  - 2.1. Hayvancılık yatırım kredileri; ortakların ihtiyacı olan büyükbaş ve küçükbaş irat hayvanı (yurtiçi ve yurtdışında tedarik edilmesi), arı kovanı ve kolonisi, su ürünleri ekipmanları, ipek böcekçiliği ve kümes hayvancılığında kullanılan canlı ve cansız donatma malzemelerinin karşılanması amacıyla 4 yıla kadar vade ile kullanılan aynı kredilerdir. TKK ortakları kullanma koşulları ve üretim yapılan konu uygun olursa, her yıl yayınlanan bakanlar kurulundaki kriterler sağlanıyorsa, indirimli kredi uygulamaları kapsamında düşük faizli imkanından yararlanılabilir.
  - 2.2. Tarımsal araç-gereç kredileri; işletmenin faaliyetini sürdürmesinde ihtiyacı olan traktör, biçer-döver ve ihtiyacı olan her çeşit tarım araç-gereci, tarımsal araç lastikleri, sergi ve örtü malzemesi vb. konularda ortaklara 4 yıla kadar vadeli kullanılan kredilerdir. Deney raporu zirai kredilendirme belgesi olmayan tarım araç-gereçleri kredilendirilmemektedir.
3. Belge karşılığı krediler; 2. El traktör yanında ihtiyaç duyabilecekleri diğer araç ve gereçlerin tedarikine ilişkin kullanılan 4 yıla kadar vadeli kredilerdir. Bu kapsamada; traktör, kamyon, kamyonet, panelvan, pat-pat, biçerdöver, süt sağım ve soğutma sistemi alet ve ekipmanları, yem karma ve silaj yapma makineleri, gübreleme ve ilaçlama makinelerine kredi sağlanmaktadır.
4. Tüketim kredileri; ortakların tarımsal kredi kapsamına girmeyen tüm bireysel ihtiyaçlarının karşılanması için aynı ve belge karşılığı olarak kullanılan işletme ve yatırım kredileridir.
5. Vadeli faizsiz krediler; faizsiz kredi kullanmak isteyen ortakların finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla vadeli faizsiz kredilerdir.
6. Genç çiftçi kredisi; genç çiftçi projesi kapsamında hibe almaya hak kazanan genç çiftçilere projelerinin hibe kapsamından (30.000 TL) fazla gelen masraflarını karşılamak için işletme ve yatırım kredisi olarak kredi kullanılmaktadır.

TKK'leri kırsal alanda çiftçiye finansman sağlama adına kurulmuş bir kuruluştur. Gerek kendi öz kaynaklarından gerekse Ziraat Bankası'ndan ayrılan fonlarla Türk çiftçisine finansman desteği sağlamaktadır. Birçok köye hizmet vermiş olmasına rağmen ülkenin tüm taşraları ile bağlantı hala tam olarak sağlanamamıştır. Kendi bünyesinde yem ve süt fabrikaları da olan bu kuruluş yeterli düzeyde üretim ve tüketim sağlayamamaktadır. Ülkemizde çiftçi yapısının daha çok küçük olması onun finansman ihtiyacını artıran bir etkidir. Kırsal alandaki küçük çiftçilere finansman sağlama adına kurulan TKK'lari bu alandaki finansman ihtiyacını karşılamada yeterli gelmemektedir.

2.3.4. Tarımsal Finansman Aracı Olarak Bankaların Tarıma Katkısı

Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze kadar tarımsal finansman için önemli kuruluşlardan biri de bankadır. Ziraat Bankası 2000'li yıllara kadar tarıma finansman sağlayan en önemli kuruluş olmanın yanı sıra tek banka olma özelliğini de taşımaktadır.

2000'li yıllara kadar tarım sektörüne kredi vermek; teminat sağlanamaması, verilen kredinin aktarıldığı alanının tam olarak bilinmemesi, çiftçilerin kredibilitesini ölçmenin zor olması, vade süresinin uygun olmaması, tarımın doğal afetlere karşı risk taşıması gibi nedenlerle tarım yıllarca bankaların gözünde riskli olarak görülmüş ve bu alana kredi sağlamaya soğuk bakılmıştır (Tarkan, Boyacıoğlu, 2010:12).

Son yıllara kadar kamu bankaları ve TKK'lar çiftçiye kredi sağlayan kuruluşlar olmuştur. Örneğin 2000 yılında Türkiye Bankalar Birliği (TBB) verilerine göre 43 tane bankadan sadece 3 tane bankanın tarıma kredi sağladığı görülmektedir. Bu bankalardan biri tarımda kredinin kalbi olan Ziraat Bankası, diğerleri ise Şekerbank ve Milli Aydın Bankasından (Tarişbank) oluşmaktadır. Ziraat bankasının verdiği toplam kredilerden %35.45'inin, Şekerbank'ın verdiği kredilerin %1.75'inin, Milli Aydın Bankası'nın verdiği kredilerin ise %16'sının tarımsal kredi olduğu görülmektedir (Özçelik, Güneş ve Artukoğlu, 2005:6). Milli Aydın Bankası ve Şekerbank'da verilen tarımsal krediler hissedarı oldukları birlik ve kooperatif (TARİŞ, PANKO-BİRLİK) ortaklarına sağladıkları kredilerdir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun 13.10.2002 tarih ve 681 sayılı kararı ile; Milli Aydın Bankası T.A.Ş.'nin (Tarişbank) hisselerinin %99.99'unun Denizbank A.Ş.'ye devredilmesine izin verilmesi, Türk tarım bankacılığında bir dönüm noktası olmuştur. Denizbank bünyesine kattığı Tarişbank ve onun müşteri portföyü ile yeni bir müşteri portföyü ile tanışmış ve bu avantajı çok iyi kullanarak tarım sektörünü özel bankaların kapsamına çekmiştir. Tabii ki bu oluşumda Denizbank dışında tarım sektörü için oluşan ılımlı hava ve bankalar için diğer sektörlerde oluşan aşırı rekabetin bankaları yeni pazar arayışına itmesi de etkili aktörlere dendir.

2004 yılından sonra özel bankalar tarım sektörü için yeni ürünler üretmeye ve sistemin ihtiyaçlarını bulmaya yönelmiştir. Her banka yeni stratejiler geliştirerek bu yeni pazardan pay alma çabası içine girmiştir. Her banka kendine özgü üretici kartları,

traktör ve makine-ekipman kredileri, hayvancılık kredileri, meyve-sebze kredileri, sera yapım kredileri vb. kredileri çiftçinin hizmetine sunmuşlardır. Aşağıdaki tablolarda tarımsal kredi kullanımı ve bankaların tarımsal kredi sisteminde aldıkları paylar verilmiştir.

Tablo 2.11: Bankacılık Sektöründe Kredi Hacmi ve Tarımsal Krediler:

Yıllar	Tarım kredileri (TL)	Toplam krediler (TL)	Toplam krediler içinde tarım kredilerinin payı (%)
2002	5.268.918.817	39.751.813.353	13,25
2003	3.979.632.309	60.012.155.131	6,63
2004	5.037.929.145	98.270.783.303	5,13
2005	7.027.977.315	144.914.621.306	4,85
2006	8.013.080.053	179.817.548.464	4,46
2007	11.483.325.354	276.120.979.820	4,16
2008	13.385.854.343	360.850.265.331	3,71
2009	15.587.153.045	369.519.844.968	4,22
2010	22.990.284.309	512.220.047.488	4,49

Kaynak: Tük, Sektörlere Göre Veriler, www.tuik.gov.tr, 15.07. 2018

Tablo 2.12: Bankaların Tarımsal Kredi İstatistikleri (2017):

Sıra No	Banka Adı	Toplam Krediler (Milyon TL)	Tarım Kredileri (Milyon TL)	Pazar Payı (%)
1	Ziraat Bankası	54.425	54.425	79.75
2	Denizbank	11.363	11.363	16.65
3	Şekerbank	2.132	2.132	3.12
4	Halkbankası	30.847	175	0.25
5	Anadolubank	10.796	140	0.20
6	Türkish bank	1.200	6	0.008
7	Toplam	110.763	68.241	61.60

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, 2018:298-299

Yukarıdaki tablo 2.12’de ihtisaslaşmış kredilerde bankaların 2017 yılı için tarım kredisi payları ve tarım sektörüne aktardıkları kredi miktarları verilmiştir. Bütün sektörler içinde tarım sektörünün aldığı kredi miktarının %61.60 olduğunu

göstermektedir. Bankalar içinde tarıma kredi aktarmada lider konumda olan Ziraat Bankası, bunu yıllardır sektörün tek finansörü olmasına ve devletin sağlamış olduğu teşvik ve sübvansiyonlu kredilerin bu banka üzerinden çiftçiyle buluşmasına borçludur. İkinci sırada yer alan Denizbank ise bu sektörünün en önemli ve etkin özel bankasıdır. Denizbank'ın sektöre girişi ve sektörde yapmış olduğu yenilikler tarımsal bankacılığın doğmasına ve özel bankaların bu alana yönelmesine sebep olmuştur.

2.4. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TARIMSAL FİNANSMAN KURULUŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

ABD ve AB dünyada tarımsal ticaretin lideri iki ülkedir. Bu iki ülke ileri düzey tarım teknolojileri ile birim alanda daha az emek ve kapital ile daha fazla verim elde etmektedirler. Tarımsal teşviklerde devlet politikaları ve gelişmiş finans ayağı tarımın gelişme göstermesine yardımcı olan temel kuruluşlardır.

Devletler oluşturdukları tarım politikaları ile tarımsal üretimlerini yönetme ve yönlendirme faaliyetleri yürütmüşlerdir. Ülkemiz yıllardır kendi tarımsal sistemimize uygun bir politika üretmemiş ve sistem yap-boz şeklinde ilerlemiştir. Şimdilerde ise tarımsal ithalatın artış göstermesinin sebebi bu tarım politikalarındaki yanlışlıklar olabilir. Örneğin ABD ve AB tarımsal politikalar konusunda en gelişmiş iki ülkedir. Bu ülkeler takip ettikleri tarımsal politikalar sayesinde tarımsal üretimlerini arttırarak dünyada tarımsal ticarete lider konumuna yükselmiştir.

ABD ve AB yıllarca korumacı tarım politikaları izleyerek tarımsal üretimlerini arttırmış ve tarım sektörlerinde istedikleri büyüklüğe ulaşmışlar akabinde ise Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Uruguay turu ile tarımda serbest ticaretin oluşmasını sağlayarak dünyada tarımsal ticaretin en önemli iki aktörü olmuşlardır. AB için tarım her zaman çok önemli hatta AB'nin ilk ortak politikası OTP'dir. OTP dünyada uygulanan en büyük tarım politikasıdır. Sistem AB'ye üye olan tüm ülkelerde tek pazar, topluluk tercihi ve mali dayanışma ilkeleriyle ülkeleri birbirine bağlamıştır. Ademi merkezîyetçi bir yönetim şekli ile ülkelerin tarım politikalarının tek merkezden kontrolünü sağlamıştır.

OTP tek pazar ilkesi ile bütün ülkelerde fiyatları eşitlenmiş, topluluk tercihi ilkesi ile üye ülkelerin topluluk dışı ülkelere karşı korunmasını sağlanmış, son olarak

mali dayanışma ilkesi ile, OTP'nin finansmanı için topluluğun ortak bütçesinin kullanımı ve üye ülkelerin bütçeye katılmaları öngörülmüştür (Gaytancıoğlu, 2009:153-154). Mali dayanışma ilkesi gereği olarak OTP'nin finansmanı için birlik bütçesinin bir bölümü olan FEOGA kurulmuştur. Tarımsal desteklemeler bu bütçeye ayrılan fonlarla karşılanmıştır. Son dönemde ise AB'de yardımların yönü kırsal kalkınmaya kaydırılmıştır. Kırsal kalkınma ile tarım işletmelerine yatırımlar, insan kaynakları ile ilgili önlemler (erken emeklilik, genç çiftçiler ve eğitim), az gelişmiş ve çevre kısıtı olan alanlar, orman alanları, tarım ürünlerinin işlenmesi, pazarlanması, tarımsal çevre önlemlerine yönelik yatırımlar yapılması planlanmıştır (Can, 2007:25).

ABD tarımsal destekleme politikaları tarım bakanlığına bağlı bir kuruluş olan Ürün Kredi Şirketi (CCC) tarafından yürütülmektedir. Sistem 1996 yılına kadar genelde fiyat yoluyla yapılan desteklemeler, telafi edici ödemeler, ekiliş alanını azaltmaya yönelik programlar şeklinde uygulanmıştır. DTÖ'nün tarım ürünleri ticaretini serbest bırakmasıyla gelir destek programlarına son verilmiş ve çiftçiler istedikleri ürünleri üretmede serbest bırakılmıştır. Bu tarihten sonra esnek üretim sözleşmeleri adı altında yeni bir program uygulamaya koymuştur.

Aslında yukarıda bahsedilen tarımsal destek programlarının pek çoğu ülkemizde de uygulanmıştır. Fakat ülkemiz hala tarımsal üretimde istenilen seviyeye gelememiştir. Oluşan bu durumda tabii ki sadece tarım politikalarında yapılan yanlışlıklar dışında birçok etken de vardır. Yine de tarımda istenilen seviyenin yakalanamamasının temelinde tarım politikalarının çiftçi kesiminde eksik ya da yanlış yönlendirmeler yapmış olması yatmaktadır.

Türkiye'de tarımın en büyük sorunlarından biri işletme ölçeğinin küçük olmasıdır. Yıllardır süregelen arazi toplulaştırma süreçlerine hala bir çözüm bulunamamıştır. İşletmelerin küçük ölçekli olması beraberinde işletme giderlerinde yüksek maliyeti oluşturmakta ve üretimde teknoloji kullanımını azaltmaktadır. Ülkemizde çiftçilerin yaş ortalaması da gelişmiş ülkelere göre yüksektir. Bu da tarım sektöründe teknoloji uyumunu düşürmektedir ve yaş ortalamasının yüksek olması tarımın emekliler için ek gelir kaynağı olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu durum ise tarımda uzmanlaşmış çiftçilerin oluşmasını önlemektedir. Devlet geçmişte bu konuyla ilgili çalışma yapmamış olmamasına rağmen son yıllarda sadece genç çiftçilere

yönelik olarak başlatılan genç çiftçi projesi, uzmanlaşmış çiftçilerin oluşmasını sağlamak için atılmış bir adımdır.

Türkiye’de çiftçiler için tarımsal eğitim alanında yapılmış çalışmalarda maalesef yeterli düzeyde değildir. Türkiye’de çiftçiler üretimlerini büyüklerinden gördükleri şekilde yapmaktadır. Bu da üretim aşamasında teknolojik gelişmelere uyum sağlanmasını geciktirmektedir. Eğitimli ve profesyonel üretim yapan işletmelerin yoksunluğu tarımı ticaret için değil sadece kendi geçimini sağlamak için yapılan bir uğraş haline getirmektedir.

Türkiye’de tarım sektörünün en önemli sorunlarından biride girdi maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Gübre, mazot tarımsal üretim için, hayvancılık için yem ve kaba yem yüksek maliyet taşımaktadır. Maliyet yüksekliği beraberinde tarımsal üretimde arz düşüklüğünün ana sebepleridir. Gübre destekleri, mazot destekleri gibi destekler kullanılsa da bu desteklerin bir yıl sonra ödenmesi de belki tarımsal desteklerin etkin olmamasının sebeplerinden olabilir. Türkiye tarımının sorunlarının açık bir şekilde bilinmesine rağmen sorunlara çözüm bulunamamasının nedeni belki de kullanılan tedavi yöntemlerinin eksik ya da yanlış yöntemlerle uygulanıyor olmasıdır.

Tarımsal finansman gelişmiş ülkelerde devlet tekelinde olan bir olgu değildir. Sadece destekleme sistemlerinden oluşmaz. Destekleme sistemleri dışında tarım sigortaları, üretici örgütleri ve kredi kooperatifleri, borsalar, leasing sistemleri gibi birçok finansman aracı tarıma hizmet vermektedir. Örneğin kooperatifçilik AB ülkelerinde en fazla kullanılan ve gelişmiş sistemlerdir. AB kooperatifler, üretici birlikleri ve ziraat odaları şeklinde birbirini tamamlayan 3 ayaklı bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistem her ülke de farklı yönetim sistemleri uygulanmasına rağmen üretimden tüketimde son müşteriye ulaşıncaya kadar ürünler kooperatifler tarafından organize edilmektedir. AB’de kooperatifler tarımın gelişiminde, sanayileşmesinde, yönlendirilmesinde ve finansmanında kooperatifler itici bir güç olarak hareket eder (Can, Sakarya, 2012:31).

Almanya tarım kredi kooperatiflerinin ilk kurulduğu ülkedir. Almanya’da kooperatifler özerk kuruluşlar olup devlet müdahalesi olmayan ve devletten yardım almayan kuruluşlardır. Bu ülke kooperatif bankacılığı sisteminin de geliştiği bir ülkedir.

Kooperatif yapıları birbiriyle koordineli olarak faaliyet göstermekte ve tarım sektörünün her alanında yer almaktadır (Köroğlu, 2003:6-7). Türkiye’de kooperatifleşme hareketleri Avrupa’ya kıyasla farklı bir yapıdadır. Ülkemizde kooperatifler birbirleriyle iletişim içinde olmayıp koordineli olarak hareket etmemektedir. Birbirini tamamlar nitelikte de oluşmadıkları gibi birbirlerinin ikamesi niteliği taşımaktadırlar.

ABD’de tarımsal kredi başvuran üreticiler 4 gruba ayrılmıştır. Bunlar; sürekli tarımla uğraşan çiftçiler, yarı ya da belirli zamanda çalışan çiftçiler, tarımla ilgilenen iş sahipleri ya da tarıma dayalı ticarethaneler, kırsalda yaşayanlar olarak ayrılmıştır (Güneş, Movassaghi, 2016:1715). Bu gruplandırma olayı ülkemizde de tarımsal destek sisteminde ve kredi sisteminde uygulanabilir bir yapıdır. Bu sayede ülkemizde çiftçi grupları oluşturularak her gruba tarıma katkı sağladıkları oranda destek verilerek tarımda uzmanlaşan ya da tam zamanlı olarak faaliyet gösteren kişilerin ve kurumların tarımsal destekleme sisteminden daha fazla faydalanmaları sağlanarak tarımsal verimlik artabilir.

Tarım sigortaları ve borsalar ülkemizde yeni gelişen ve daha tam oturmamış yapılardır. Avrupa’da ve ABD’de sistemler gelişmiş organizasyonlardır. ABD tarım borsalarının en fazla geliştiği ülkedir ve tarımsal ürün sözleşmelerinin en fazla işlem gördüğü, canlı hayvan alım satımının belirli kriterler üzerinden yapıldığı yanı tarımsal ürün ticaretinin borsada en fazla yapıldığı ülkedir. Ülkemizde VOB (vadeli opsiyon borsaları) var olmasına rağmen hala istenilen düzeyde işlem yapmamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIMIN FİNANSMANINDA BANKALAR

3.1. TARIMSAL FİNANSMAN ARACI OLARAK KREDİ

Tarım sektöründe işletmeler diğer sektörlerde olduğu gibi sermaye ihtiyaçlarını öz kaynakları ya da dış kaynaklar yoluyla finanse etmektedir. Öz kaynaklar; işletmenin kendi içinde sağlamış olduğu, uzun süreli kullanım olanağı olan ve işletmeye maliyet getirmeyen finansman kaynağıdır. Dış kaynaklar ise; krediler ve diğer finansman teknikleridir. Akgüç (1991) ve Gülçubuk (2000)'e göre tarımsal işletmeleri kredi gereksinim ve sermaye yapılarına göre gruplandırabiliriz (Özçelik, Güneş ve Artukoğlu, 2005:3);

1. Birinci grup; tamamen kendi öz kaynakları ile çalışan ve normal koşullarda hiçbir şekilde yabancı sermayeye ihtiyaç duymayan tarımsal işletmelerden oluşur.
2. İkinci grup; kendi öz sermayesinin yetersiz kaldığı durumlarda geçici bir süre için yabancı kaynağa yönelen tarımsal işletmelerden oluşur.
3. Üçüncü grup; yabancı sermaye sağlayamadığı için basit ve ilkel yöntemlerle üretim yapan tarımsal işletmelerden oluşur.

Yukarıdaki gruplandırmada birinci grup sermaye yapısı bakımından en ideal durumda olan işletme yapısıdır. Bu grupta yer alan işletmeler bütün ihtiyaçlarını kendi sermayeleri ile karşılayabildikleri için sermaye biriktirdikleri sürece üretim ve pazar risklerinden daha az etkilenirler ve bu da onlara faaliyet alanlarında daha rahat hareket etme imkanı sunar. Tarımsal işletmelerde istenilen durum bu grupta yer alınmasıdır ancak ülkemizde ve diğer gelişmekte olan ülkelerde tarımsal işletmeler iki ve üçüncü grup içinde yer almaktadır. Yani tarımsal işletmeler dış kaynağa/yabancı sermayeye bağımlı olarak üretim yapmaktadırlar. Dış kaynak/yabancı sermayenin en önemli kalemi ise kredilerdir.

Aksöz (1972)'e atfen, Berberoğlu (1981:47)'e göre; *"kredi; biçimi ve ödeme durumu göze alınarak, belirli bir süre sonunda kullanma bedeli ile birlikte geri ödeme koşulu kabul edilerek, başkasına ait bir mal ya da parayı kullanmak"* biçiminde tanımlanmıştır.

Tarımsal krediler, işletmelerin finansal açıdan zor durumda olduğu, likidite eksikliğine düştüğü zamanlarda işletmenin devamlılığını sağlamaya yardımcı olur. Aslında krediler ile tarımsal işletmeler gelecekte oluşacak sermayelerini bedel karşılığı olarak şimdi kullanmaktadır. Tarımsal krediler likidite akışını sağlayarak sektördeki nakit akışı oluşturarak sektörün gelişmesini ve akabinde tarımın iletişim içinde olduğu

diğer sektörlerin de gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu da tarımsal kredilerin ekonomik gelişmeler üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Berberoğlu (1981:48)'e göre; tarımsal krediler tarım sektörünün gelişmesinin yanında tüm ekonominin gelişmesine katkı sağlayan araçlardır. Tarım sektörünün kredi ihtiyacının karşılandığı ülkelerde tarım kolaylıkla ve hızla gelişim gösterirken, kredi ihtiyacının karşılanamadığı ülkelerde tarım sektörü geri kalmıştır. Bu nedenle tarımsal krediler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için tarım sektöründeki üretimi arttırmaya ve bu sektördeki yaşama düzeyini yükseltmeye yardımcı olan en önemli faktörlerdendir. Tarımsal krediler ülkemiz gibi tarım sektöründe tasarruf olanakları sınırlı, bunun sonucu olarak sermaye birikim olanakları kısıtlı olan gelişmekte olan ülkelerde daha büyük önem taşımaktadır.

Tarımsal işletmeler gerekli sermaye birikimini sağlayamadıkları için krediye ihtiyaç duyarlar. Tarım işletmelerinde kredi gereksinimi ekonomik ve sosyal nedenler ile doğal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Kredi gereksinimini daha alt başlıklara indirsek;

1. Türkiye'de ve çoğu gelişmekte olan ülkelerde tarım işletmeleri küçük ölçekli ve sermaye birikimi sağlayabilecek yapıda olmamaları işletmelerin devamlılığını sağlayabilmek adına krediye yönelmelerine neden olur.
2. Tarım sektöründe çoğu üründe yılda bir defa hasat yapılması buna karşın üretim için dönem boyunca masraf yapılması, tarımda sermaye devir hızının düşük olması ve tasarruf oranının az olması üreticini üretimin devam ettirmek adına krediye ihtiyaç duymasına neden olur.
3. Tarımsal üretimde doğa koşullarına bağlılığın yüksek olması, tarımda ve hayvancılıkta hastalık ve zararlılardan etkilenme oranının yüksek olması bu karşın tarım sigorta sistemlerinin gelişmemiş olması üretim süreci sonunda üreticinin gelir kaybı yaşamasına neden olur. Buda bir sonraki üretim için krediye ihtiyaç duyulmasına neden olur.
4. Teknolojik gelişmelere uyum sağlamak, hızlı makineleşme, tüketici tercihlerindeki değişim ve girdi kullanımındaki artışlar üreticinin ek gelire ihtiyacını artırarak krediye yönelmesine sebep olur.
5. Türkiye'de sıkça yaşanan bir durum olan ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar üretici gelirine direkt etki eden durumlardandır. Üretici beklediği geliri elde etmeyebilir bu durumda üretim faaliyetlerine devam etmek adına krediye ihtiyaç duymaktadır.

Yukarıda sayılan sebeplerden dolayı tarımsal üretim için gerekli olan krediler tarımsal üretimin gelişmesi ve büyümesi için temel faktörlerden biridir. Tarımsal kredi kullanmaktaki amaçlar ise;

1. Tarımsal işletmelerinin donanımlarının modernizasyonun sağlanması,
2. Tarımsal ürünlerin üretim ve verimliliklerinin artırılması,
3. Küçük üreticilerin toprak edinmelerini sağlamak ve desteklemek,
4. Tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlarda pazarlanmasını sağlamak ve pazarlamayı geliştirmek,
5. Tarımsal sanayi ile ilgili her türlü girişim

Yukarıda saydığımız nedenler ve amaçlar doğrultusundan tarım sektörü için kredi, üretim faaliyetlerini sürdürme, büyüme ve gelişmeyi sağlayan en önemli faktördür.

3.2. TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE İŞLETMLERİN GENEL YAPISI ve KREDİ GEREKSİNİMİ

Üretim; emek, sermaye, toprak ve girişimci olarak sıralanan üretim faktörleri ile gerçekleşir. Bu üretim faktörleri içinde zamanla sermayenin önemi giderek artmaktadır. Sermaye, bir işletmenin kurulması ve faaliyetlerini sürdürmesi için gerekli olan mal ve paradır. Tarımsal işletmeler; sermaye devir hızının düşük olması, doğal faktörler, hastalık ve zararlılar, teknolojik gelişmelere uyum, küçük işletme yapılarından oluşması gibi birçok nedenden dolayı sermayeye ihtiyaç duymaktadırlar ve bunu kendi öz sermayeleri ile karşılayamadıkları için yabancı sermayeye (genellikle krediye) yönelmektedirler.

Türkiye'de tarım işletmelerinin %3'ü yalnızca hayvancılık yapar, %24'ü yalnız bitkisel üretim yapan, %73'ü ise hem hayvancılık hem bitkisel üretim yapmaktadır. Ülkemizde üretim yapısı ise genellikle küçük ölçekli olarak tanımlanan üretim yapısıdır. Bu durum ise ülkemizde sermaye gereksinimini arttırmaktadır. Ülkemizde tarımsal işletmelerin genel yapıları ise aşağıdaki tablo 3.1de verilmektedir.

Tablo:3.1: Türkiye'de Tarımsal İşletmelerin Genel Yapısı:

Ekonomik Büyüklük Sınıfı	Toplam İşletme (%)
Toplam	100
< 6 600	21.7
6 600-26 640	36.3
26 640- 83 250	27.5
83 250- 333 000	12.7
333 000- 832 500	1.4
832 500 +	0.3

Kaynak: Tüik, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, www.tuik.gov.tr, 28.05.2018

Ülkemizde tarımsal işletmelerin genel yapısı küçük aile işletmeleridir. Küçük üretici yapıları girdi temin etmede küçük ölçekli bir görünüm sergilerler buda girdilerde maliyet artışına neden olur. Küçük üreticinin pazarı etkileme kapasitesi düşük olduğundan elindeki ürünü daha düşük fiyata aracıya devretmek zorundadır. Üretime devam etmek ve oluşan teknolojik yenilikleri uygulamak için gerekli öz sermaye küçük üreticilerde bulunmamaktadır. Ayrıca tarım sektörünün de makine-ekipmanların büyük çoğunluğu yurt dışından ithal edilmektedir. Bu gibi sebeplerden dolayı Türk tarım sektöründe finansman ihtiyacı en önemli sorunlardan biridir. Ülkemizde tarımsal finansman ihtiyacı çeşitli yollarla karşılanmaktadır. Bir önceki bölümde de bahsettiğimiz bu yollar; devlet desteklemeleri, uluslar arası kuruluşların sağladığı yardımlar ve bankaların vermiş olduğu kredilerdir. Ülkemizde tarımsal kredi sistemi tam olarak gelişmiş olamasa da tarımın finansmanın en önemli kolunu oluşturmaktadır.

3.3. TÜRKİYE’DE TARIMSAL KREDİ ORGANİZASYONLARI ve UYGULAMA YÖNTEMLERİ

Ülkemizde tarımsal kredi kaynaklarını 2’ye ayırmak mümkündür. Bunlar; özel kişiler ve organize olmuş kredi kuruluşlarıdır. Özel kişiler; akrabalar, aynı bölgede yaşayan üreticiler, büyük toprak sahipleri, tüccar ve esnaflar ve tefeciler/faizciler tarımsal kredi sağlayan özel kişiler içine girmektedir. Tefeci yüksek faizle kredi hizmeti sunan kişidir. Çiftçinin bu krediye kullanması onu ağır bir borç yükü altına sokar.

Organize olmuş kredi kaynakları; tarım sektöründe faaliyette bulunmak tarımsal kredi ihtiyacını karşılamak için kanun ve yönetmelikle kurulmuş, kredi işlemlerini belirli standartlar içinde yürüten kamu ve özel kuruluşlardır. Organize olmuş kredi kaynakları, şahıslardan sağlanan kredi faiz oranlarına göre daha düşük faizlerle kredi sağlayarak ve faiz oranlarını istedikleri şekilde değiştirememektedirler (Taşkiran, Özudoğru, 2010:153).

Türkiye’de organize olmuş kredi kuruluşlarının başında TKK ve Ziraat Bankası gelmektedir. TKK ve Ziraat Bankası, uzun yıllardır sisteme hizmet vermelerinin yanı sıra devlet sübvansiyonlu kredileri de bu kurumlar üzerinden sağlandığı için tarımsal kredi mekanizması içinde ağırlıklarını korumaya devam etmektedirler. Özel bankalarında tarımsal kredi sistemine yeni giriş yapmaları ile tarımsal kredi sisteminde de azda olsa rekabetten söz etmeye başlanmıştır.

Ülkemizde tarıma finansman sağlayan bankaları BDDK'nın 2016 verilerine göre sermaye yapılarına göre aşağıdaki gibi ayırabiliriz;

1. Kamu sermayeli bankalar; TC Ziraat Bankası A.Ş. ve Türkiye Halk Bankası A.Ş.
2. Özel sermayeli bankalar; Şekerbank T.A.Ş., Turkish bank A.Ş., Anadolubank A.Ş.
3. Yabancı sermayeli bankalar; Denizbank A.Ş., ICBC Turkey Bank A.Ş.,

Yukarıda saydığımız bankalar sadece 2016 yılında ihtisaslaşmış kredilerde tarımsal kredi veren bankalardır. Bu bankalar dışında İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Vakıflar Bankası, QNB Finansbank, TEB gibi birçok banka tarım sektörüne hizmet vermekte ve yeni ürünlerini piyasaya sürmektedir. Bankalar tarımsal kredileri vadelerine ve amaçlarına göre olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. Bu durum tablo 3.2 de verilmektedir.

Tablo 3.2: Tarımsal Kredileri Çeşitleri:

Vadelerine Göre Krediler	Amaçlarına Göre Krediler
Kısa Vadeli Krediler, 1 yıla kadar vadeli krediler	Üretim Kredileri
Orta Vadeli Krediler, 1-5 yıl arası vadeye sahip krediler	İşletme Kredileri
Uzun Vadeli Krediler, 5-20 yıl arası vadeye sahip krediler	Yatırım Kredileri (donanım- yapı ve tesis kredileri)
	Pazarlama Kredileri
	Tarımsal Sanayi Kredileri

Vade yapılarına göre kredileri yukarıdaki tabloda da gösterildiği gibi üçe ayırabiliriz. Kısa vadeli krediler, 1 yıla kadar vadesi olan kredilerdir. Orta vadeli krediler, 1 ve 5 yıl arası vadeye sahip olan kredilerdir. Uzun vadeli krediler ise, 5 ve 20 yıl arası vadeye sahip kredilerdir. Amaçlarına göre krediler ise 5'e ayrılmaktadır.

1. Üretim kredileri, tarımsal üretimin artırılması için bitkisel ve hayvansal üretime verilen kredilerdir (Erdaş, 2012:55).
2. İşletme kredileri, üreticilerin tarımsal faaliyetleri ile ilgili olarak tarımsal girdi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verilen kredilerdir (Yılmaz, 2008:25).
3. Yatırım kredileri, tarımsal işletmelerin kurulması, satın alınması veya var olan işletmenin yeni yatırımları ya da modernizasyonu amacı ile verilen, traktör kredileri, ekipman kredileri, tarla/arazi alım kredileri, sera kredileri, meyvecilik kredileri, tarımsal ihtiyaç kredileri ve hayvancılık kredileri gibi kredileri kapsamaktadır.
4. Pazarlama kredileri, tarımsal ürünlerin pazarlama zincirinin kurulması ve yönetiminin sağlanması amacıyla verilen kredilerdir.

5. Tarımsal sanayi kredileri, tarımsal ürünlerin hammadde olarak kullanılması ve yeni bir ürün oluşturulması anlamına gelen tarımsal sanayi işletmelerine sunulan işletme ve yatırım kredileridir (Yılmaz, 2008:25).

Tarım bankacılığı ya da tarımsal kredi sisteminde hizmet veren her banka kredileri değerlendirme süreçlerinde farklı yöntemler ve usuller kullanmaktadır. Bazı bankalar tarım kredilerini ticari kredi değerlendirme yöntem ve usullerine göre değerlendirirken, bazı bankalar ise tarım sektörü ile özdeşleşmiş yöntemler kullanmaktadır. Tarım kredi tespit süreçleri, şube-bölge müdürlüğü-genel müdürlük yetkisi şeklinde üç kademedен oluşmaktadır. Tarım kredilerinin tespit süreci alanında uzmanlaşmış ekipler tarafından yapılmaktadır. Ayrıca tarım sektörünü etkileyen çok fazla değişken olması sebebiyle tarım kredileri ticari, KOBİ ve bireysel kredilerden ayrılmaktadır.

Tarım kredi tespiti yaparken bazı bankalar kıymet takdiri yöntemi uygularken bazı bankalar ise tarım ürün matrisi yöntemi uygulamakta hatta iki yöntemi aynı anda uygulayan bankalar bile vardır. Kıymet takdiri yöntemi ile çiftçi/üreticinin sahip olduğu arazi teknik olarak değerlendirilmektedir. Tarım ürün matrisinde ise çeşitli kategorilere ayrılmış ürün cinsleri (bitkisel üretim, endüstri bitkileri, yağlı tohumlar gibi) harcama dönemleri, hasat dönemi, dekar başına elde edilen tahmini net gelir bilgileri göz önüne alınarak yapılan değerlendirme biçimidir. Yani tarım kredilendirme yöntemini bankaların tarımsal kredilendirmeye bakış açısı belirlemektedir (Uzlu, 2012:8-12).

Tarımsal kredileri yukarıdaki tabloda belirtildiği üzere vade yapılarına ve amaçlarına göre sınıflandırmak mümkündür. Yukarıda saydığımız bankalar kendilerine özgü sistemlerle ve ürünlerle tarımsal kredi sistemine yeni ürünler sunmaya başlamıştır. Çoğu bu sektöre yeni adım atmış bankalardır. Bu alanda yapılanmaya başlamış ve sektördeki rekabet oranını da arttırmaya başlamışlardır. Ayrıca bu rekabetten kaynaklı olarak bankalar çiftçiye/üreticiye yeni ürünler sunarak onların finansman portföyünü de geliştirmektedirler.

3.4. TARIMSAL FİNANSMANDA KAMU SERMAYELİ BANKALAR

Bankaları kamu ve özel sermayeli bankalar olarak ikiye ayırabiliriz. Sermaye kaynaklarına göre ise yerli sermayeli ve yabancı sermayeli bankalar olarak ayırmak mümkündür. Kamu sermayeli bankalar; sermaye paylarının çoğunluğunun doğrudan veya dolaylı olarak devletin elinde bulundurduğu bankalardır. Ülkemizde, Ziraat

Bankası, Halk Bankası, Vakıfbank, İller Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası kamu bankası özelliğini taşıyan bankalardır (Güney, 2008:3).

Tarım son yılların en gözde sektörlerinden biridir. Türkiye’de ve dünyada onu bu derece önemli yapan unsur ise insanoğlunun besin ihtiyacını karşılayan tek sektör olmasıdır. Ülkeler için bu sektörde dışa bağımlı olmak hem stratejik açıdan hem de getirdiği maddi külfet açısından büyük bir yükümlülüktür. Bu yüzden başta AB ve ABD’de olduğu gibi ülkeler tarımlarının gelişmesi için devlet eliyle tarıma bir tür koruma kalkını oluşturmaktadırlar.

Türkiye’de tarım çeşitli yollarla yıllardır korunmaktadır. Ancak 1980’lere kadar kendi kendine yetebilen Türkiye artık tarımsal ürünleri ithal eder bir konuma gelmiştir. Bu durumun birçok sebebi vardır. En önemli sebeplerinden biride Türkiye’de tarımının finansman kaynağı bulmada yeterli olmamasıdır. Devlet bu konuda birçok destek ve ödenek sağlasa da tarımda finansman eksikliği hala devam eden bir olgudur.

Türkiye’de tarımın finansmanında en eski ve köklü iki kredi kuruluşu vardır. Bunlardan biri TTK diğeri ise Ziraat Bankası’dır. Kamu sermayeli bankalar içinde Ziraat Bankası Türk tarımının en önemli ve eski finansörü olma özelliği taşımaktadır. Tabii ki zamanla tarım sektöründeki gelişmeler ve diğer sektörlerde artan rekabet bankaların tarım sektörüne olan ilgisini arttırmış artık Türkiye’de çoğu banka tarımsal finansman için piyasaya ürünler sunar hale gelmiştir. Bu bankaları ve her bankanın sunduğu hizmetleri aşağıdaki başlıklarda daha detaylı bir şekilde görebiliriz.

3.4.1. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.

Türkiye’de tarıma finansman sağlama çabaları Cumhuriyet öncesine dayanmaktadır. İlk kez tarıma kredi sağlamak adına 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Memleket Sandıkları kurulmuştur. Daha sonra bu kuruluşlar Menafi sandıkları ardından da Ziraat Bankası adını almışlardır (Berberoğlu, 1981:86).

Memleket Sandıklarının sermayesi başlangıçta imece usulü sağlanmıştır. Daha sonraki süreçte bu yöntemden vazgeçilmiş ve köylünün mal varlığı ile orantılı olarak kuruma buğday vermesiyle sağlanmıştır. Zamanla kuruluş için gerekli sermayenin toplanmasında yaşanan zorluklar ve kredi vermede yapılan yolsuzluklar sonucu Memleket Sandıkları yeniden düzenlenmiş ve adı Menafi sandıkları olarak

değiştirilmiştir. Menafi Sandıklarının sermayesi aşar vergisine menafi hissesi eklenerek oluşturulmuştur. Daha sonraki süreçte sandıklarda toplanan paraların kullanımı ile ilgili olarak şüphelerin uyanması üzerine 1888 yılında tarımsal finansman devlet kontrolüne alınarak ilk devlet bankası olan Ziraat Bankası kurulmuştur. Menafi Sandıklarının alacaklarını bu bankaya devretmesiyle Ziraat Bankasının sermayesi oluşturulmuştur (Sezgin, Şendoğdu, 2008:21).

Günümüzde anonim şirket özelliği taşıyan Ziraat Bankası kurulduğu günden bu yana Türk tarımının en önemli hatta bir dönem tek kredi kaynağı olarak faaliyet gösteren bir kurum olmuştur. Ziraat Bankasının yıllarca tek banka olarak bu alanda faaliyet göstermesinin nedeni ise, Türk tarımının yapısal sorunlarının yanı sıra tarım sektörünün risk ve belirsizlikleri ve tarıma aktarılan kaynağın ne amaçla kullanıldığının bilinmemesi gibi sebeplere dayanmaktadır. Ziraat Bankasının kuruluş amacı her ne kadar tarımsal finansman sağlamak olsa da diğer bütün bankacılık işlemlerini de yapmaktadır. Türkiye'nin en eski ve en büyük bankalarından olan Ziraat Bankası ülke geneline yayılmış birçok şube ve yıllarca bu alanda çalışmış olmanın verdiği uzmanlaşma ile Türk Tarım sektörüne en çok kaynak aktaran banka rolünü henüz diğer bankalara devretmemiştir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri de devletin çiftçiye kullandırdığı sübvansiyonlu tarım kredilerinin de bu banka aracılığıyla dağıtılmasıdır.

Ziraat Bankası tarımsal kredilerde belirli şartları ve belgeleri sağlayan tüzel ya da gerçek kişilere kredi sağlamaktadır (Arıcı, 2007:17). Ziraat Bankasınca istenilen şartlar;

1. Ergin ve ayırt etme gücüne sahip olunması,
2. T.C. vatandaşı olması ve nüfus kütüğünde kayıtlı olunması,
3. Tarımsal işletmesi bulunması,
4. Bankaya vadesi geçen borcunun bulunmaması,
5. Tefecilik yapmaması,
6. Çek kullanım yasağı bulunmaması gibi şartlar aranmaktadır.

Ziraat Bankasınca tüzel kişilerden istenilen belgeler;

1. Şirket ana sözleşmesinin yayımlandığı Ticaret Sicili Gazetesi,
2. Oda kayıt belgesi,
3. Vergi numarası,
4. Şirketi temsile yetkili kişilerin imza sirküleri,
5. Yeni kurulan şirketler için kuruluş veya son yıla ait, diğerlerinde ise son üç yıla ait bilanço, gelir tablosu ve mizanlar.

Ziraat Bankasınca gerçek kişilerden istenilen belgeler;

1. Tarımsal kredi başvuru formu,
2. Çiftçilik belgesi,
3. Nüfus cüzdanı fotokopisi,
4. Vergi numarası,
5. İkametgah ilmühaberi,
6. Bilanço esasına göre faaliyet gösteriyorsa son üç yıla ait bilanço tablosu ve mizanlar.

Ziraat Bankası tarımsal kredileri diğer bankalardan farklı olarak girimci KOBİ başlığı altında toplamıştır. Ziraat Bankası'nın çiftçi/üreticilerimize sunmuş olduğu krediler; hayvancılık ve su ürünleri kredileri, bitkisel üretim kredileri, mekanizasyon kredileri ve kartlar olarak sınıflandırmak mümkündür. Ayrıca Ziraat Bankasının sunduğu diğer krediler başlığı altında, işletme edindirme kredileri, hasat ve pazarlama kredileri, taksitli tarım kredisi, TMO makbuz senedi karşılığı krediler, lisanslı depoculuk yatırımları, genç çiftçi kredisi, organik tarım kredileri, yapılandırma uygulamaları, arazi alım kredileri, üretim destek kredileri, nakliye aracı kredileri, elektronik ürün senedi karşılığı krediler, sözleşmeli üretim kredileri, iyi tarım uygulamaları kredileri, IPARD programı kapsamında kullanılacak krediler de bulunmaktadır (Ziraat Bankası, www.ziraatbank.com.tr/tr/girisimci/tarim, 05.06.2018).

Hayvancılık ve su ürünleri kredileri, havyasal üretim ve su ürünleri kredileri olarak alt başlıklara ayrılmıştır. Hayvansal üretim kredileri, büyükbaş küçükbaş hayvancılık (besi, süt hayvancılığı, damızlık hayvancılık vb.), kanatlı hayvancılık (kaz, ördek, tavuk, hindi, bıldırcın, deve kuşu vb. yumurta, et, damızlık hayvancılık vb.), arıcılık vb. havyacılık konularında yatırım ve üretim faaliyetlerinde ihtiyaç duyulacak finansman desteğine yönelik sunulan kredi türüdür. Hayvancılık kredileri yatırım ve işletme kredileri olarak ayrılmaktadır. Yatırım kredileri, ahır/ağıl yapımı; süt soğutma tankı, çeşitli ekipman alımı; arıcılığa ilişkin çeşitli harcamalar, işletme ihtiyacı ile orantılı güneş, biogaz, rüzgar yatırımları, yatırımın yapılacağı tarla/arsanın alımı dahil yatırım harcamaları ile birlikte belirli üretim konularında özellikler büyükbaş ve küçükbaş alımı konusunda kullanılan kredilerdir. İşletme kredileri ise yem, ilaç, yakıt, makine bakım-onarım, sigorta, kira vb. giderler ile belirli üretim konularında özellikle büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan alımıyla ilgili giderleri finanse etmek için kullanılan kredilerdir. Bu kredilerde kullanacak kişinin şartları ve üretim

konuları uygunsa ilgili yılda yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararında yer alan kriterler sağlanıyorsa sübvansiyonlu krediler kapsamında üretici düşük faizli kredilerden faydalanabilmektedir (Ziraat Bankası, www.ziraatbank.com.tr/tr/girisimci/tarim, 05.06.2018).

Ziraat Bankası'nda su ürünleri kredileri, denizlerde, iç sularda ve beton/toprak havuzlarda her türlü balık avcılığı, balık yetiştiriciliği ile kerevit, istiridye, karides, kurbağa, midye vb. su ürünlerinin yetiştirilmesine yönelik yatırım ve üretim faaliyetlerinin finansmanına yönelik olarak üreticilere sunulan kredidir. Bu kredi türü de işletme ve yatırım kredileri olarak ikiye ayrılmaktadır. İşletme kredileri, bu faaliyet türü ile ilgili olarak alet-ekipman bakım-onarım giderleri ile sigorta, buz, kasa vb. alımı ile yetiştiricilikte yavru, balık, yem, ilaç vb. ayrıca işçilik giderlerinin finansmanına yönelik sunulan kredilerdir. Yatırım kredileri ise; her türlü avlanma ve yetiştiricilik araç gereçlerinin alımı, üretme havuzu, soğuk hava deposu gibi binaların yapımı, motor, tekne, balıkçı gemisi, balık bulucu sistemleri ve balık ağı alımı, açık deniz balıkçılığına dalyan, kafes vb. alımları finanse etmek için kullanılan kredilerdir (Ziraat Bankası, www.ziraatbank.com.tr/tr/girisimci/tarim, 05.06.2018).

Ziraat Bankası'nın bitkisel üretim kredileri; hayvancılık kredilerinde olduğu gibi işletme ve yatırım kredileri olarak ikiye ayrılmaktadır. İşletme kredileri, bu alanda çiftçinin ihtiyacı olan tohum, gübre, ilaç, yakıt, nakliye, pazarlanma, çeşitli demirbaş alımı, bakım-onarım, sigorta kira vb. giderlerin karşılanmasına yönelik kredilerdir. Bitkisel yatırım kredileri ise sera, soğuk hava deposu, bağ ve meyve bahçesi gibi tesislerin kurulması veya satın alınması, proje bütünlüğü içerisinde yatırımla birlikte değerlendirilen derin kuyu açılması, sulama sistemlerinin kurulması, yatırımın yapılacağı tarlanın alımı dahil diğer yatırım harcamaları ile işletme ihtiyaçları ile orantılı güneş, rüzgar, biogaz yatırım harcamalarına yönelik olarak sunulan kredilerdir (Ziraat Bankası, www.ziraatbank.com.tr/tr/girisimci/tarim, 05.06.2018).

Ziraat Bankası'nda mekanizasyon kredileri; tarımsal mekanizasyon kredileri, küçük ekipman kredileri, modern basınçlı sulama kredileri şeklinde üçe ayrılmaktadır. Tarımsal mekanizasyon kredileri, tarımsal üretim için kullanılmak üzere sıfır veya ikinci el traktör ve kendi yürür tarım makineleri için kullanılan kredileridir. Bu kredi için bakanlığın tarımsal mekanizasyon araçlarının kredili satışlarına esas deney ve

denetimlerle ilgili 2000/37 sayılı tebliğ gereğince, tarımsal mücadele araçları hariç, Ziraat Bankası'nca kredi ile alınacak araçların zirai kredilendirme belgesi olmak zorundadır. Ayrıca mekanizasyon kredilerinde banka ile anlaşmalı firmalardan alınan mekanizasyonlarda vade sonuna kadar sabit faiz uygulanmaktadır. Bu alanda Bakanlar Kurulu Kararına uygun üretim ve şartlar sağlanıyorsa Ziraat Bankasında sübvansiyonlu krediler kapsamında düşük faizli kredilerden çiftçi ve üreticiler faydalanabilir (Ziraat Bankası, www.ziraatbank.com.tr/tr/girisimci/tarim, 05.06.2018).

Mekanizasyon kredilerinden küçük ekipman kredileri, satış değeri 25 000 TL'ye kadar olan traktör, biçerdöver, kendi yürür hasat makineleri dışında kalan tarımsal mekanizasyon araçları için KDV dahil satış bedelinin tamamını finanse eden kredilerdir. Sübvansiyonlu kredi uygulamaları yine bu kredi türünde de geçerli olmaktadır. Bu kredinin vade yapısı kredi kullanan kişinin tercih veya hasat dönemine göre değişiklik göstermektedir. Modern basınçlı sulama kredilerinde bu sistemlerin kurulumu, sisteme bağlı derin kuyu açımı, elektrik temini, derin kuyu teçhizatı ve su kaynağının tarlaya taşınmasına yönelik yatırımların giderleri için ihtiyaç duyulacak finansman desteğine yönelik kredilerdir. Yine bu kredi türünde de uygun şartlar ve koşullar sağlanırsa sübvansiyonlu krediler de mevcuttur (Ziraat Bankası, www.ziraatbank.com.tr/tr/girisimci/tarim, 05.06.2018).

Ziraat bankasında yukarıda saydığımız krediler dışında birçok alanda krediyi çiftçi/üreticilerin hizmetine sunmaktadır. Bu krediler ve kullanım alanları ise (Ziraat Bankası, www.ziraatbank.com.tr/tr/girisimci/tarim, 05.06.2018);

- 1. İşletme edindirme kredisi; bitkisel üretim, hayvansal üretim, su ürünleri yetiştiriciliği/avcılığı konularında mevcut kurulu bir işletmenin satın alınması amacıyla gerçek ve tüzel kişilere sunulan kredi türüdür. Bu kredi farklı ödeme periyotları ve vade seçenekleri ile yatırım kredilerinin imkanlarından faydalanabilir. Ayrıca gerekli koşul ve şartlar sağlanırsa sübvansiyonlu kredilerden faydalanmakta mümkündür.*
- 2. Arazi alım kredisi; hisseli tarım arazilerinde hisse paylarını satın almak isteyen diğer hissedarlara, hisseli olup olmamasına bakmaksızın bitişik araziye satın almak isteyenlere, hisselsi veya bitişik parsel olmayan arazilerin satın alınmasına yönelik olarak sunulan kredilerdir. Bu kredi türünde de sübvansiyonlu kredi olanakları Ziraat Bankasında mevcuttur.*

3. *Hasat ve pazarlama kredileri; işletmelerin hasat ve pazarlama döneminde ortaya çıkabilecek kısa süreli nakit ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kredilerdir.*
4. *Üretim destek kredileri; üreticilerin tarımsal üretim dışındaki kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamaya yönelik kredilerdir. Harcama türü ayrımı olmadan kredili mevduat hesabı şeklinde kredi kullanılmaktadır.*
5. *Taksitli tarım kredisi; sabit faiz imkanı sunulan bu kredide farklı ödeme periyotları ve çiftçinin hasat dönemine uygun vade seçenekleri bulunmaktadır.*
6. *Nakliye aracı kredisi; tarımsal üretim yapan gerçek ya da tüzel kişilerin tarımsal girdileri, ürünleri, canlı hayvanları, makine ve ekipmanların nakliyesi amacıyla ihtiyaç duyacakları taşıtların alınmasında kullanılan kredi türüdür.*
7. *TMO makbuz senedi karşılığı krediler; ürünlerini TMO'ya satan gerçek/tüzel kişilerin TMO'dan aldıkları makbuz senetleri karşılığında sunulan kredidir.*
8. *Elektronik ürün senedi karşılığı krediler; Ziraat Bankası'nın anlaşmalı olduğu lisanslı depolara ürünlerini teslim eden üreticilere ürünlerinin karşılığı olarak verilen elektronik ürün senetlerinin %75'i oranında kredi kullanma olanağını banka sağlamıştır.*
9. *Lisanslı depoculuk yatırımları; tarım havzaları üretim ve destekleme modelinde öngörülen havzalarda yetiştirilen ürünler ile uyumlu depolama yatırımları yapacak olan lisanslı depo işletmelerine sunulan kredidir.*
10. *Sözleşmeli üretim kredileri; sözleşmeli üretim modeliyle tarımsal üretim yapan ve ya yaptıran işletme/üreticilere yönelik olarak sunulan kredi türüdür.*
11. *Genç çiftçi kredisi; bakanlık tarafından hibe kazanan genç üreticilere bakanlık tarafından onaylanan hibe tutarının 3 katına kadar proje kredisi ile hibe tutarı ve proje kredisi toplamıyla oluşturulan kapasiteye göre belirlenecek tutarda işletme kredisi olarak sunulan kredi türüdür. Bu kredi türünde de gerekli şartlar sağlanıyorsa sübvansiyonlu kredilerden de üretici faydalanabilmektedir.*
12. *İyi tarım uygulamaları kredisi; iyi tarım uygulamaları ile ilgili yönetmelik esasları dahilinde bireysel (gerçek/tüzel kişilik) ve ya grup (üretici örgütü veya müteşebbis) sertifikasyonu kapsamında iyi tarım uygulamaları kapsamında tarımsal faaliyette bulunan yada bulunacak olan üreticilerin finansman ihtiyacına yönelik sunulan kredilerdir.*
13. *Organik tarım kredileri; organik tarım kanunu ve yönetmeliklere uygun olarak organik tarımsal ürün üretimi yapan veya organik tarımsal girdi üretimi yapan bunun yanında ürünü toplayan, işleyen, ambalajlayan, pazarlayan veya bu faaliyetleri yapacak olan gerçek/tüzel kişi veya üreticilere sadece kendi faaliyetleri ile ilgili olarak sunulan kredilerdir. Koşullar ve şartlar sağlanıyorsa bu konuda uygulanan sübvansiyonlu kredilerden faydalanabilir.*

14. *IPARD programı kapsamında kullanılan krediler; IPARD programı kapsamında hibe kazanan üreticilere yönelik olarak sunulan kredilerdir.*
15. *Yapılandırma uygulamaları; Bakanlar Kurulu kararı ile yalnızca faiz indirimli olarak kullandıkları krediler erteleme kapsamına alınmıştır. Bu uygulama ile erteletilen kredilerde 1. yıl sübvansiyonlu olarak faiz indirimi uygulanmakta olup diğer yıllar ise bankanın belirlediği faiz oranı uygulanmaktadır. Yine kredi borçlarına ertelenen yıl ile birlikte 5 yıla kadar taksitlendirme imkanı da sunulmaktadır.*

Ziraat bankası tüm bu kredilerin yanı sıra tarım sektörüne devlet destekleme ödemeleri, devlet destekli tarım sigortaları, geleneksel tarım sigortaları, diğer sigortalar ve aracılık hizmetleri alanlarında da faaliyette bulunmaktadır. Tüm bu uygulamalar onu diğer bankalardan bu alanda ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Sektörde lider konumda olmasının en büyük sebeplerinden biride yıllardır bu alanda faaliyet göstermesinin yanı sıra sübvansiyonlu kredi uygulamalarıdır.

3.4.2. Türkiye Halk Bankası A.Ş.

Halk bankası küçük esnaf ve sanatkarlar ile küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Halkbank ile KOBİ'lerin ve esnaf-sanatkarların kısa vadeli çalışma sermayesi ile orta vadeli makine, tesis kredisi sağlanarak işlerinin gelişmesi, üretiminin artırılması ile değerlendirilmesine olanak sağlamak istenmiştir (Takan, Acar Boyacıoğlu, 2010:12).

Halk Bankası esnaf bankası olma özelliği taşısa da son yıllarda tarımsal kredilere olan ilginin artması sebebiyle tarım sektörüne yönelik ürünler sunmaya başlamıştır. Halkbank'ın tarımsal bankacılık alanındaki amacı, mevcut ve potansiyel müşterilerine tarımsal kredilerle birlikte diğer bankacılık ürünlerini sunmaktır. Halkbank'ın tarımsal müşterilere sunduğu krediler Tarım Destek Paketi adı altında toparlanmıştır. Tarım destek paketi içinde yer alan ürünler (Halkbank, <https://www.halkbankkobi.com.tr/channels/KOBI-LER-OZEL/KOBI-DESTEK.../Tarim.../270>, 20.04.2018);

1. Tarım destek kredisi,
2. Tarımsal arazi alım kredisi,
3. TMO makbuz senedi karşılığı kredi,
4. Traktör ve tarım makineleri ile ekipman kredisi,
5. Topraksız tarım faaliyet kredisi,
6. İpard ve kırsal kalkınma kredisi,

7. Sera işletme ve sera yapım kredisi,
8. Çeltik kredisi paketi,
9. Tarımsal sulama sistemleri iyileştirme ve kurulum kredisi

Tarım destek kredisi; üretici/işletmelerin tohum, dikimi, gübreleme ve sulama gibi ekim öncesi ve sonrası tarımsal faaliyetlerine finanse etmek ya da hasat toplama dönemindeki nakit ihtiyaçlarına karşılamak amacıyla 12 aya varan vadelerle kullanılan kredilerdir.

Tarımsal arazi alım kredisi; tarımsal üretim yapılan mevcut arazinin büyütülmesi veya yeni tarımsal arazi (tarla, sera, bahçe vb.) alımlarına yönelik olarak bankanın sunmuş olduğu kredidir. Ürün desenine/ hasat dönemine uygun olarak banka 60 aya kadar vade imkanı sunmaktadır.

TMO makbuz senedi karşılığı kredi, TMO'ya ürününü teslim etmiş üretici ve işletmelere TMO tarafından verilen makbuz senedi karşılığında verilen kredilerdir. Bu kredi arpa, yulaf, buğday, mısır ve çeltik ürünlerine verilen senetlere uygulanmaktadır. TMO kredisinin faiz oranları sunulan vadeye göre değişiklik göstermekte ve kredinin azami limit tutarı, makbuz senedi üzerinden TMO kesintileri düştükten sonra kalan net tutar üzerinden hesaplanmaktadır.

Traktör, tarım makineleri ve ekipman alım kredisi; sıfır kilometre ya da ikinci el traktör, biçerdöver ve benzeri tarımsal ekipmanların alımında kullanılan bu kredi 60 aya varan vade imkanları sunmaktadır.

Topraksız tarım faaliyet kredisi, topraksız tarım yapmak isteyen üretici/işletmelerin üretim yapacakları arazi, sera iskeleti, sera örtüsü, havalandırma, ısıtma sistemleri, sulama, gübreleme, iklimlendirme sistemleri, fog sistemi, ısı ve gölgelendirme perdesi, jeneratör, trafo gibi her türlü ana yatırımları için kullanılan üst limitinin hazırlanan projeye göre belirlendiği kredisi sistemidir. Yatırım ve işletme kredisi olarak iki şekilde verilmektedir. Yatırım kredileri; vadesi 2 yıldan az olmamak koşuluyla maksimum 5 yıl vadeli olarak sunulan kredidir. İşletme kredisi, maksimum 2 yıl vadeli olan kredilerdir.

IPARD ve kırsal kalkınma kredileri, IPARD ve kırsal kalkınma hibeleri kapsamında kredi almaya hak kazanan üretici/işletmelere proje yatırım tutarının %75'ine kadar ön finansman kredisi ile destek sağlanmaktadır. Krediler 2 yıl ödemesiz

olmak üzere maksimum 5 yıl vadeli olarak sunulmaktadır. Ödeme şekli 3/6 aylık periyotlar şeklinde uygulanmaktadır.

Sera işletme ve sera yapım kredisi; mevcut seraların büyütülmesi ya da modernizasyonu için veya tohum, ilaç, ısıtma gibi işletme giderlerinin karşılanması için kullanılan kredilerdir. İşletme kredisi olarak 1 yıla kadar olan vadelerle ya da sera yapım kredisi olarak 2 yıla kadar vade imkanı sunulmaktadır. Ödemeler 3/6/ 9/12 aylık dönemler şeklinde yapılmaktadır. İşletme kredileri de 6 ay, sera yapım kredilerinde 1 yıl ödeme yapılmayacak bir süre verilmektedir. Ödeme planı hasat dönemine uygun olarak düzenlenmektedir.

Çeltik kredisi paketi, çeltik üreticisi için tohum, dikim, gübreleme, sulama gibi ekim öncesi ve sonrası oluşacak ihtiyaçlarının finansmanı için ya da hasat toplama dönemindeki nakit ihtiyacını karşılamak için sunulan kredi türüdür. Banka ürün desenine/ hasat dönemine uygun olarak 12 aya kadar vade imkanı sunmaktadır.

Tarımsal sulama sistemleri iyileştirme ve kurulum kredisi, modern sulama sistemleri kullanmak için oluşturulan bu ürün, damla sulama ve yağmurlama sulama sistemlerinin kurulumu ve hareketli yağmurlama sulama sistemi için makine ve ekipman alımının finansmanı amacıyla çiftçi ve işletmeler tarafından kullanılmaktadır. Damla sulama ve yağmurlama sulama sistemlerinin azami kredi vadesi 5 yıl, hareketli yağmurlama sulama kredi sisteminin vadesi ise maksimum 3 yıldır.

Halkbank tarafından geliştirilen bir başka ürün ise Mahsul Kart'tır. Mahsul Kart, üreticilere geri ödemelerini hasat dönemleri ve ürünlerin mevsimsel özelliklerine göre düzenleme fırsatı sunarak, anlaşmalı iş yerlerinden alınan zira ilaç, tohum, yem, akaryakıt, yedek parça gibi ihtiyaçlarının karşılayabilme olanağı sunmaktadır.

3.4.3. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O

Vakıfbank tarım bankacılığına yeni adım atan bankalarımızdandır. Vakıfbank için de kredi kullanmak isteyen üreticilerden istenen belgeler diğer bankalarla benzerlik göstermekle birlikte aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Faaliyet türüne göre ÇKS, Örtü Altı Kayıt Sistemi (ÖKS) veya Türk Veteriner
2. Bilgi Sistemi (TÜRKVET) kayıt belgesi,
3. Nüfus cüzdanı fotokopisi,
4. İkametgah senedi,

5. Tapu fotokopileri,
6. Arazi kiralık ise kira sözleşmeleridir.

Vakıfbank çiftçiye tam destek kampanyası başlığı altında tarım bankacılık ürünlerini piyasaya sürmüştür. Bu kampanya ile çiftçiye kredi sunan Vakıfbank geri ödemesini ise çiftçini gelir elde ettiği döneme bırakmaktadır. Tarımsal işletmeler için her işletmeye uygun farklı yapıda finansman kaynağı sunmaya çalışmaktadır. Vakıfbank'ın kredi, kart ve sigorta ürünlerini aşağıdaki tabloda görebiliriz.

Tablo 3.3: Vakıfbank Tarım Bankacılığı Ürünleri:

İşletme Kredileri	Yatırım kredileri	Kartlar	TARSİM Sigorta Ürünleri
<ul style="list-style-type: none"> • Bitkisel üretim kredisi • Sera kredisi • Süt hayvancılığı kredisi • Besi hayvancılığı kredisi • Arıcılık kredisi • Su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı kredisi • Sözleşmeleri üretim kredisi 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarım arazisi alım kredisi • Traktör kredisi • Araç kredisi • Ekipman kredisi • Yeni tesisi kurulumuna yönelik proje kredileri • IPARD projelerine yönelik krediler • KKYDP kapsamında yapılacak olan yatırımlara yönelik krediler 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarım kart • Tarım kredili bankomat • TMO kart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bitkisel ürün sigortası • Sera sigortası • Büyükbaş hayvan hayat sigortası • Küçükbaş hayvan hayat sigortası • Kümes hayvanları hayvan hayat sigortası • Arıcılık sigortası • Su ürünleri hayat sigortası

Kaynak: Vakıfbank, Tarım Bankacılığı, <http://www.vakifbank.com.tr/tarim-bankaciligi.aspx?pageID=1094>, 10.05.2018

Vakıfbank yukarıda saydığımız krediler dışında organik tarımla uğraşan çiftçiler için Organik Kredi adı altında bir kredide sunmuştur. ÇKS'si bulunan ve organik tarım sertifikası sahibi olan çiftçilere sunulan bu kredi azami 12 ay vadeli olup, 50.000 TL üst limite sahiptir. Çiftçilerin en çok tercih ettiği ürünler olan banka kartlarından Vakıfbank'ta farklı amaçlara hizmet eden üç adet kart vardır. Bu kartlardan TMO kart, TMO'ya arpa, mısır, çeltik, satan çiftçiler ürün bedellerini bu kart aracılığı ile kullanabilmektedir.

Vakıfbank'ın sunduğu banka kartları içinde en çok kullanılanı Tarım Kart'tır. Tarım Kart, çiftçilerin ihtiyaç duyacakları girdileri finanse etmede kullanılmaktadır. Vakıfbank üye işyerlerinde yapılacak alışverişlerde üreticiye ödemesiz dönem ve indirim fırsatları da sunmaktadır. Bunlara ek olarak bu kart yardımıyla belirlenen limitler dahilinde nakit çekim imkanı da bulunmaktadır. Bu kartın ödemeleri yılda bir defa ve hasat dönemine uygun olarak yapılabilmektedir. Bu kart ile Vakıfbank tarım üye iş yerlerinde yapılan akaryakıt, gübre, yem, zirai ilaç, tohum, tarımsal ekipman gibi alışverişlerde 6 aya kadar faiz uygulanmamaktadır. Ayrıca bu kart çiftçiye elektrik, su faturalarını ve SGK, Bağ-Kur primlerini düzenli ödeme imkanı sunarak kart borcunu da hasat döneminde ödeme fırsatı vermektedir.

3.5. ÖZEL BANKALARIN TARIMSAL KREDİ SİSTEMİNE DAHİL OLUŞ SÜRECİ

Tarımsal kredi sistemi ya da Tarım Bankacılığı oluşumu 2000'li yıllardan sonra ivme kazanmış bir sektördür. 2000'li yıllar öncesinde tarım sektörüne finansman sağlayan tek banka Ziraat Bankası'dır. Ziraat Bankası dışında bu dönemde tarıma küçüğe olsa finansman sağlayan diğer bankalar ise Şekerbank ve Milli Aydın Bankasıdır. Bu iki banka da hissedarı oldukları birlikleri (PANKO-BİRLİK, TARİŞ) oluşturan kooperatif ortaklarının ürettikleri ürünlere finansman sağlamaktadır. 2003 yılında özelleştirmeler kapsamında Milli Aydın Bankasının Denizbank'a satılması Tarım Bankacılığının doğmasını sağlamıştır.

Milli Aydın Bankası'nı satın alan Denizbank yeni bir müşteri grubu ile karşılaşmış ve bu durumu bir avantaja çevirerek özel bankaların rotasının tarım sektörüne dönmesini sağlamıştır. Denizbank'ın öncülüğünde başlayan tarım bankacılığı gelişiminin en önemli nedeni karlılığının yüksek olmasıdır. Bu alandaki rekabet oranının düşük olması sektördeki karlılığı arttırmaktadır. Peppers & Rogers Grup Türkiye Genel Müdürü Selim Uçer'e göre: "tarım kredi faizlerinin yüksek olmasının da etkisiyle bu alan karlı ve çekici. Büyüme potansiyeli çok olması nedeniyle birçok banka tarım kredilerine yatırım yapıyor." Uçer'inde söylediği gibi sektör birçok bankanın bu alana yönelmesiyle giderek büyümektedir. 2017 yılı eylül ayı BDDK verilerine göre toplam kredilerin sektörlere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.4: Seçilmiş Sektörlerin Toplam Krediler İçerisindeki Payı:

Sektörler	Toplam krediler içerisindeki pay (%)
Toptan ticaret ve komisyonculuk	8,94
İnşaat	8,51
Elektrik, gaz, su kaynakları ürt. Dağ. san.	6,53
Perakende ticaret ve kişisel ürünler	4,12
Tarım	4,02
Araştırma danışmanlık reklam ve diğer faaliyetler	3,14
Tekstil ve tekstil ürünleri sanayi	3,11
Gıda meşrubat ve tütün sanayi	2,94
Metal ana sanayi ve işlenmiş maden üretim sanayi	2,89
Oteller	2,23

Kaynak; BDDK, Bankacılık sektörü temel göstergeleri Eylül 2017, www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_34.pdf, 20.06.2018

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi tarım sektörünün toplam krediler içindeki payı 2017 yılında %4,02'dir. 2015 yılında bu oran %3'lerdeydi, tarım sektörüne aktarılan finansman her yıl giderek artmaktadır. Bu oranın giderek artmasında karlılığın yanı sıra tarım bankacılığı ile kurumsal bankacılıkla aynı oranda kar elde ederken sorunlu kredi oranları bu sektörde düşük olması tarım bankacılığını daha cazip hale getirmektedir. Yukarıda saydığımız nedenler ve daha birçok nedenden dolayı tarım bankacılığı özel bankaların (yerli ya da yabancı) ilgi odağı haline gelmiştir. Özel bankalar içinde bu alanda faaliyet gösteren Denizbank, Şekerbank ve Anadolubank geçmişten gelen tecrübeleri ile diğer bankalara fark atmıştır.

3.5.1. Denizbank Tarım Bankacılığı

Denizbank, 2002 yılında Milli Aydın Bankasını (Tarişbank) satın almasıyla birlikte Tarişbank'ın Ege Bölgesi'nde şube ağını, personelini, birikimini ve değerlerini koruyarak tarım sektörünü destekleme misyonunu devam ettirme yönünde karar almıştır. Denizbank için tarım sektörü bir büyüme alanı olmuştur. Tarişbank'ın satın alındığı dönemde sadece Ege Bölgesi'nde bulunan tarım şubeleri Denizbank tarafından şu anda Türkiye geneline yayılmış bulunmaktadır. Denizbank tarım bankacılığı grubu ve tarım bankacılığı alt markasını bünyesinde oluşturan ilk özel banka olma statüsünde olan bir banka olmuştur. Tarım bankacılığı markası altında tarım müşteri temsilciliği

kadrosunda ağırlıklı olarak ziraat mühendislerine yer vermektedir. Denizbank ülkemizde tarım bankacılığı alanında özel bankalar içinde lider konumda olup 1/3'lik pazar payına sahip bir banka konumundadır (Denizbank, <http://www.denizbank.com/bankacilik/tarim-bankaciliği/kredi-urunleri>, 16.08.2018).

Denizbank tarım kredileri başlığı altında birçok kredi türü bulunmaktadır. Bunlar; hasat vadeli mevduat hesabı, tarımsal işletme kredileri, tarımsal yatırım kredileri, proje yatırım kredileri, TMO makbuz senedine dayalı krediler, elektronik ürün senedi karşılığı krediler, SMS ile tarımsal ihtiyaç kredisi, genç çiftçi kredisi ve son olarak benim bahçem benim tarlam kredisidir.

Denizbank tarımsal işletme kredisi; üreticinin tohum, gübre, fide, sulama, akaryakıt gibi ihtiyaçlarını karşılamak için sunulan kredilerdir. Üretici kart, spot kredi, rotatif kredi, taksitli tarımsal ihtiyaç kredisi, düğün dernek kredisi, sözleşmeli üretim kredisi gibi seçenekleri mevcuttur. Üretici kart ile üreticilerin tarımsal gereksinimleri ve nakit akışlarına uygun olarak hazırlanan bir işletme kredisi türüdür. Kredi limiti karta yüklenir ve üretici ihtiyaçlarını bu kart aracılığı ile giderir. Bu kartın ödeme vadesi yılda bir olarak hazırlanır ödeme dönemi ise üreticinin hasat dönemine uygun olarak hazırlanmaktadır. Spot kredi ise üreticinin kısa vadeli tarımsal finansman ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak hazırlanan vade ve faiz yapısı sabit olan kredilerdir. Rotatif kredide kısa vadeli finansman ihtiyacına yönelik olarak hazırlanan ve faizleri 1/3/6/12 ayda bir tahsil edilen kredi türüdür. Bu kredi türünü istenildiği zaman kısmen veya tamamen kapatılabilir. Taksitli tarımsal kredide üretici isteğine bağlı olarak eşit taksit veya esnek ödeme uygulamaları kullanılmaktadır. Düğün dernek kredisi ile çiftçilere düğün hazırlıkları için yılda bir ödemeli 36 aya kadar vadeli finansman desteği sağlanmaktadır. Bu krediyi kullanan üreticilere 200 TL'ye varan altın hesabını da Denizbank hediye etmiştir. Son olarak sözleşmeli üretim kredisi, üreticiden ürün alımı yapan firma ile ürünü yetiştiren tedarikçi arasında yapılan sözleşmeye dayalı kredilerdir. Bu kredi ile üreticinin tarımsal ihtiyaçları karşılanırken kredinin geri ödenmesi ürün bedeli ile yapılır (Denizbank, <http://www.denizbank.com/bankacilik/tarim-bankaciliği/kredi-urunleri>, 16.08.2018).

Hasat vadeli kredili mevduat hesabı ile hesapta yeterli bakiye olmasa bile bu hesabın limiti dahilinde otomatik ödeme talimatı verilen faturaların ödemesi yapılır. Bu

kredi türü yılda bir ödemeli olup vadesi hasat dönemine göre belirlenmektedir. Bu kredide faiz kullanılan güne göre işlemektedir.

Tarımsal yatırım kredileri, traktör ve tarımsal ekipman kredisi, arazi alım kredisi, sera yapımı ve modernizasyon kredisi, meyve tesis kredisi, hayvancılık kredileri, su ürünleri kredisi, damla sulama kredisi, pulluk mibzer kredisi, tadilat modernizasyon kredisi, organik ürün kredisi, iyi tarım uygulamaları kredisi şeklindedir. Traktör ve ekipman kredilerinde KDV (Katma Değer Vergisi) dahil fatura bedelinin %75'ine kadar kredi desteği sağlanmaktadır. İkinci el araçlarda ise kasko bedelinin %75'ine kadar kredi sağlanmaktadır. Bu kredi türünde vade 60 aya kadar sağlanmaktadır. Arazi alım kredisinde ise yeni alınacak olan arazinin ekspertiz bedelinin %50'si oranında kredi desteği sağlanmakta olup vadesi 60 aya kadar uzamaktadır. Sera yapım ve modernizasyon kredilerinde üreticilerin bu yöndeki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan bu kredi türü 60 aya kadar vadeli olup, kullanılacak kredi tutarı ise proforma fatura bedelinin azami %50'si kadar olarak belirlenmiştir. Meyve tesisi kredisi ise meyve bahçesi yapımı için ihtiyaç duyulan gereksinimlerin karşılanmasına yönelik olarak 60 aya kadar vade ile sunulan kredi türüdür. Bu kredide kullanılacak kredi proforma fatura bedelinin azami %75'i olarak belirlenmiştir (Denizbank, <http://www.denizbank.com/bankacilik/tarim-bankaciligi/kredi-urunleri>, 16.08.2018).

Hayvancılık kredileri kendi içinde üç başlığa ayrılmıştır. Hayvancılık ekipmanına yönelik krediler, süt hayvanı alım kredisi ve besi hayvanı alım kredisi olarak ayrılan hayvancılık kredilerinden ekipman kredilerinde 60 aya kadar vade imkanı ve alınan ekipmanın proforma fatura bedelinin %75'i oranında kredi desteği sağlamaktadır. Banka süt hayvanı alım kredilerinde de yine proforma fatura bedelinin %75' i oranında kredi desteği ve 60 ay vade imkanı sağlamaktadır. Besi hayvanı alım kredileri 6 ayda bir vadeli azami 12 ay vadeli olup yine proforma fatura bedelinin %75'i oranında kredi desteği sağlanmaktadır.

Su ürünleri kredisinde Denizbank, su ürünlerinin avlanması ve yetiştirilmesi için ihtiyaç duyulan her türlü araç gereçlerin finansmanına proforma fatura bedelinin %75'i oranında 48 aya varan vade imkanı ile kredi desteği sağlamaktadır. Denizbank damla sulama kredisi ile tarımsal sulama ekipmanlarını 60 aya kadar vade ve proforma fatura

bedelinin %75'i oranında kredi desteği sağlamaktadır. Damla sulama kredilerinde esnek ödeme, eşit ödeme ve ötelemeli ödeme imkanlarını üreticilere sunmaktadır. Pulluk mibzer kredilerinde ise banka proforma fatura bedelinin %100'üne 60 aya kadar vade imkanı ile kredi desteği sağlamaktadır. Tadilat modernizasyon kredisinde banka, ahır, kümes ve balıkçılık üretim tesisi gibi üretime yönelik tadilat ihtiyaçları için KDV dahil proforma fatura bedelinin %75'ine kadar 60 aya varan vade yada çiftçinin evinin tadilatı için 36 aya varan vade ile kredi desteği sağlamaktadır. Denizbank iyi tarım ve organik tarım kredilerinde ise üreticilere 60 aya kadar vadeler ile kredi kullanılmaktadır. (Denizbank, <http://www.denizbank.com/bankacilik/tarim-bankaciligi/kredi-urunleri>, 16.08.2018).

Denizbank projeli yatırım kredileri, tarımsal yatırımların yatırımlara ilişkin projeye dayalı olarak finanse edildiği kredilerdir. Çeşitli alanlarda bu krediler kullanılmaktadır. Hayvansal üretim, bitkisel üretim, mevcut işletmelerin satın alınması, projeli IPARD kredisi ve kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi projesi kapsamında hibe kazananlara sağlanan krediler Denizbank'ın proje bazlı yatırım kredileri alanından finansman sağladığı kredilerdir(Denizbank, <http://www.denizbank.com/bankacilik/tarim-bankaciligi/kredi-urunleri>, 16.08.2018).

TMO makbuz senedine dayalı krediler, TMO tarafından çiftçilerden teslim alınan ürüne karşılık, çiftçi adına tanzim edilen makbuz senetlerini teminat olarak kredi kullanılmasıdır. Bu kredilerde ödeme planı TMO tarafından verilen makbuz senedine göre belirlenmektedir (Denizbank, <http://www.denizbank.com/bankacilik/tarim-bankaciligi/kredi-urunleri>, 18.08.2018).

Elektronik ürün senedi, tarımsal ürünlerin lisanslı depoya teslim edildiğinde, lisanslı depo işletmelerince oluşturulan ve ilgili lisanslı deponun bağlı bulunduğu ticaret borsasında alım satım yapılabilen bir varant ürünüdür. Denizbank'ın elektronik ürün senedi kredileri ise ürünleri lisanslı depoya teslim eden üreticilere ellerindeki elektronik ürün senetlerinin %70'i oranında kullanılan kredidir (Denizbank, <http://www.denizbank.com/bankacilik/tarim-bankaciligi/kredi-urunleri>, 16.08.2018).

Denizbank tarımsal ihtiyaçlar için şubeye gitmeden sms ile 50.000 TL'ye kadar kredi kullanılmaktadır. Bu kredinin ödemesi 5 yıla kadar vade ile olup her yıl hasat

döneminde ödeme yapılmaktadır. Denizbank'ın genç çiftçi kredisi ise Gıda Tarım ve Hayvancılık bakanlığının uygulamakta olduğu genç çiftçi projesi kapsamında hibe almayı hak kazanmış olan adaylara 7 yıla kadar vade ile %1,29'dan başlayan faizlerle kredi imkanı sunmaktadır. Ayrıca bu kredide genç çiftçilere 18 aya kadar krediyi geri ödememe imkanı da banka tarafından sunulmuştur. Son olarak Denizbank'ın üreticilere sunduğu benim bahçem benim tarlam kredisi, mirasa konu olan arazilerin bölünmemesi üzerine çıkan yeni yasaya ile bu arazilerin devirlerinde kullanılmak üzere çiftçilere finansman desteğini sunmaktadır. Mirasa konu olan arazinin bedelinin %100'ü oranında kullanılacak kredi 15 yıla kadar vade imkanı ile üreticilere sunulmuştur. Ödemeleri ise yılda bir hasat döneminde yapılmaktadır (Denizbank, <http://www.denizbank.com/bankacilik/tarim-bankaciligi/kredi-urunleri>, 16.08.2018).

Denizbank tarımsal bankacılığın özel bankalar içinde en önemli hatta sektör lideri konumunda olan bankadır. Banka geçmiş deneyimlerini en iyi şekilde kullanmış ve bu alanda adından söz ettiren bir marka haline gelmiştir. Bankanın şube yapılanması ve personel yapılanma hamleleri ile bu alanda piyasaya sunduğu ürünler onu bu sektörde özel bankalar içinde lider konuma yükseltmiştir.

3.5.2. Şekerbank Tarım Bankacılığı

Şekerbank, 1953 yılında Pancar Kooperatifleri Bankası adıyla şeker pancarı üreticisinin finansal ihtiyacını karşılamak amacıyla Eskişehir'de kurulmuştur. Bankanın kuruluş amacı pancar kooperatifi üyelerinin finansal ihtiyaçlarını karşılayarak, yerel kalkınmayı, sürdürülebilir kalkınmayı ve tarımsal sanayiye desteklemektir. Pancar kooperatifleri Türkiye'nin hatta dünyanın en büyük yapılı kooperatiflerindedir. Banka 1956 yılında Ankara'ya taşınmış adını da Şekerbank olarak değiştirmiştir. Banka 1997 yılında hisselerinin büyük bir bölümünü halka arz etmiştir. 2004 yılında ise genel müdürlüğünü İstanbul'a taşınmıştır.

Esnaf/işletme bankacılığı, kurumsal/ticari bankacılık, KOBİ ve Tarım bankacılığı ile bireysel bankacılık alanında da faaliyet gösteren Şekerbank, %70'i Anadolu'da bulunan şube ağı ile çiftçi/üreticiye yakınlığı sayesinde onu anlama ve sorunlarını çözmede etkili bankalardan biri olmuş ve bu potansiyeli korumuştur. Üretimin sürdürülebilirliği adına çiftçiler toprağını, köyünü bırakıp gitmesin diye dünyada bir ilk olarak 'Aile Çiftçiliği Bankacılığı' projesin başlatmıştır. Proje ile tarım

ve kırsal kalkınmayı desteklerken yerel kültürün yaşaması içinde çalışmalar yapmaktadır (Şekerbank, <http://www.sekerbank.com.tr/tarim>, 05.09.2018). Şekerbank tarım bankacılığı ürünleri, tarımsal işletme kredileri, tarımsal yatırım kredileri, aile çiftliği, tarım sigortaları, hasat kart, hasat pos, mevduat ve yatırım ürünleri ve tarım kampanyalarından oluşmaktadır.

Tarımsal işletme kredileri ile Şekerbank üreticilerin yıllık faaliyetlerini sürdürmelerinde ihtiyaç duyacakları finansmanı kısa vadeli krediler ile karşılamaktadır. Tarımsal işletme kredileri taksitli tarım kredisi, rotatif kredi, pancar temlik kredisi, çiftçi vodafone KMH, çiftçi Bağ-kur KMH şeklinde alt kollara ayrılmıştır (Şekerbank, <http://www.sekerbank.com.tr/tarim>, 05.09.2018).

1. *Taksitli tarım kredisi; çiftçi/üreticinin tarımsal faaliyetleri için ihtiyaç duyduğu tohum, gübre zirai ilaç, mazot, fide, sera örtüsü, işçilik, ısıtma, aydınlatma gibi her türlü tarımsal girdi ile bireysel diğer ihtiyaçların finansmanı taksitli tarım kredisi ile sağlanmaktadır. Bu kredi türü 2 yıla kadar vade olanağı sunmaktadır. Taksit vadeleri üreticinin hasat dönemlerine ya da gelir elde edeceği dönemlere göre belirlenmektedir.*
2. *Rotatif kredi; çiftçi/üreticinin kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan bu kredinin faizleri ayda bir, üç ayda bir, altı ayda bir veya on iki ya da bir tahsil edilen kredidir. Kredi vadesi 12 ay olup üretici için belirlenen vadede üretici istediği zaman krediyi kısmen ya da tamamen kapatabilir.*
3. *Pancar temlik kredisi; şeker fabrikalarına ve pancar ekici kooperatiflerine, şeker pancarı teslimatı yapan üreticilerin ürünlerinin karşılığını alan kadar finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri adına uygun faizli ve esnek ödeme koşullu olarak oluşturulan kredi türüdür. Pancar temlik kredi bakiyesi, temliği kabul eden fabrika ya da kooperatif tarafından bildirilen ödeme tarihinde (vade sonunda) kapatılır. Kredinin vadesi pancar temlik alacağının vadesine göre belirlenir.*
4. *Çiftçi Vodafone Kredili Mevduat Hesabı (KMH), Vodafone hattı bulunan ya da hattını Vodafone'a taşıyan çiftçiler Şekerbank'a KMH hesabı açtırıp otomatik ödeme talimatı vererek yıl boyunca faturalandırılan borçlarının aylık olarak banka tarafından ödenmesini sağlayabilirler. Çiftçi ise hasat zamanı sadece anaparayı ödemektedir. Faiz bu üründe bulunmamaktadır.*
5. *Çiftçi Bağ-Kur KMH, bağ-kur'a üye olan üretici ve ailelerinin prim borçları aylık olarak banka tarafından karşılanmakta oluşan toplam borç ve faizi hasat döneminde dönebilmektedir.*

Tarımsal yatırım kredileri, tarımsal üretime yönelik uzun vadeli kredi türü olup Kredi Garanti Fonu (KGF) teminatl krediler, hayvancılık yatırım kredileri, traktör ve ekipman kredileri ve diğer yatırım kredileri olarak ayrılmaktadır. Bunlar (Şekerbank, <http://www.sekerbank.com.tr/tarim>, 05.09.2018);

1. *KGF teminatl krediler, KGF teminat yetersizliği olan çiftçilere kefil olan bir kuruluş olup çiftçilerin teminat yetersizliği çekmesi halinde Şekerbank'ın KGF teminatl kredilerle ihtiyaç duydukları finansmana ulaşmalarına yardımcı olmaktadır.*

2. *Hayvancılık yatırım kredileri; büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta hem süt hayvancılığı hem de besicilik alanında faaliyet gösteren çiftçilerin hayvan alımı, hayvan barınak yapımı, yem hazırlama üniteleri, kaba yem depoları, silaj, posa ve gübre çukurlarının yapımı, buzağı ve düve bölümleri yapımı, sabit ve ya mobil sağım ünitelerinin yapımı, süt depolama ve süt soğutma tankları gibi yatırımların giderlerinin finansmanı için kullanılan kredileri kapsamaktadır. Bu sayılan yatırım giderlerinin proforma fatura bedellerinin %75'ine kadar kredi Şekerbank'ta verilmektedir. Verilen kredilerde 60 ay vade yılda bir ödeme imkanı sağlanmaktadır.*
- 2.1. *Besi hayvancılığı kredilerinde hayvan alım kredisi 18 ay vade ile sınırlıdır. Ayrıca bu kredi ile temin edilecek hayvanların TÜRKVET sistemine kayıtlı ve damızlık belgesine sahip olması şartı aranmaktadır. Bu krediler süt hayvancılık işletmelerinde en az 5 baş ve üzeri, besi hayvan işletmelerinde en az 10 baş ve üzeri hayvana sahip veya kullanılan kredi ile kapasitesini minimum bu seviyeye ulaştıracak işletme/çiftçilere bu kredi verilmektedir. Tavukçuluk alanında ise, üretim tesisi yapımı, var olan tesisin modernizasyonu, tesisin büyütilmesi, yemlik, suluk, ısıtma, jeneratör ve yem ünitesi gibi giderlerin finansmanı kapsamaktadır.*
- 2.2. *Et tavukçuluğunda, 10.000 adet kapasiteye sahip yada yapılan yatırımla bu kapasiteye ulaşacak olan üreticilere tesis yapımı, mevcut tesisin büyütilmesi yada modernizasyonu, kümes binası yapımı, yardımcı üniteler, yemlik, suluk, ısıtma, jeneratör ve yem ünitesi gibi yatırımların finansmanında proforma fatura bedelinin %75'ine kadar kredi desteği verilmektedir. 60 ay vadeli ve yılda bir ödemeli bir sistemdir.*
- 2.3. *Yumurta tavukçuluğunda ise, 5.000 adet kapasiteye sahip veya yapılan yatırımla bu kapasiteye ulaşacak üreticilere et tavukçuluğunda olduğu gibi yatırım giderlerinin proforma fatura bedelinin %75'ine kadar 60 ay vadeli yılda bir ödemeli kredi desteği sağlanmaktadır.*
- 2.4. *Hindi yetiştiriciliğinde ise, 2.500 adet kapasiteye sahip ya da yapılan yatırım ile bu kapasiteye ulaşacak olan üreticilere yatırım giderlerin tavukçulukta olduğu gibi proforma fatura bedelinin %75'ine kadar sağlan kredi 60 ay vadeli olup bir yıl ödemelidir. Ayrıca kanatlı hayvan yetiştiriciliği alanında kredi kullanacak olan üreticilerde gerçek kişilerde bu sektörde minimum iki yıl deneyim, tüzel kişilerde ortaklardan en az birinin asgari iki yıl bu sektörde deneyim sahibi olması şartı aranmaktadır.*
- 2.5. *Su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliği alanında faaliyet gösteren işletmelerin anaç balık, balık kafesi, balık havuzu yapımı, makine, donanım, jeneratör, ağ, tekne alımı gibi giderlerin finansmanını kapsamaktadır. Su ürünleri avcılık alanında kredi desteği almak isteyen tüzel ve gerçek kişilerden, kooperatif üyelik belgesi, avcılık ruhsatı ve avlanma tezkeresi, liman başkanlarından alınan deniz elverişlilik belgesi, gemi tasdiknamesi ve tonalito belgesi aranmaktadır. Bu belgeler bulunan gerçek ve tüzel kişilerin her türlü deniz motoru, balıkçı teknesi alımı, tadilat ve modernizasyon, ağ, balık bulucu cihazlar, balık adamı takımı, balıkçı gemilerinin izlemesine yönelik gemi takip ve elektronik kayıt defteri ve cihaz alımı gibi yatırım giderlerinin karşılanmasında proforma fatura bedelinin %75'ine kadar, 60 ay vadeli yılda bir ödemeli kredi desteği sağlanmaktadır.*
- 2.6. *Su ürünleri yetiştiriciliğinde, su ürünleri yetiştiricilik belgesi ve/veya su ürünleri kuluçkahane belgesi, ÇKS su ürünleri belgesi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı DSİ mahalli teşkilatlarına vize ettirilmiş ruhsat tezkeresi bulunan su ürünleri yetiştiricilerine anaç balık kafesi, balık havuzu yapımı, makine donanımı, ağ, tekne alımı, jeneratör gibi yatırımlarının proforma fatura değerinin %75'ine kadar 60 ay vadeli yılda bir ödemeli kredi verilmektedir.*
- 2.7. *Arıcılık alanında Türkiye Arı Yetiştiricileri Merkez Birliği (TAB) ve TAB'a bağlı olarak faaliyet gösteren İl Arı Yetiştirici Birliklerinin aktif olarak arıcılıkla uğraşan üyelerine veya arıcılık faaliyetiyle uğraşan tüzel kişilere için kovan, ana arı, balmumu alımı, ambalaj, maske, tulum, tamir bakım, şeker, petek, çerçeve, ilaç, vitamin, eldiven, ile gezici arıcılık nakliye ve konaklama gibi faaliyet giderlerinin karşılanmasında hayvancılık yatırım kredileri kullanılmaktadır. Arıcılık kredileri 36 ay vadeli olup yılda bir ödemelidir. Sadece İl Arı Yetiştirici Birliğinin en az 1 yıl*

- üyeyi olan arıcılar ve 1 yıldan fazla süredir ilgilenen tüzel kişiler bu krediyi kullanabilmektedir.
3. *Traktör ve ekipman kredileri, traktör kredisi, tarım ekipmanları kredisi, modern sulama kredisi, çiftçi nakliye aracı kredisi, çiftçi taşıt kredisi şeklinde ayrılmaktadır.*
  - 3.1. *Traktör kredileri, çiftçi ve tarım sektöründe faaliyet gösteren tüzel kişilere sıfır kilometre veya ikinci el traktör ihtiyacının karşılanması için sunulan kredi sıfır kilometre veya içinde bulunan yıl içinde alımı yapılan traktörlerde anahtar teslim fiyatın %75'ine kadar 60 y vadeli yılda bir ödemeli olup, 5 yaşını aşmamış ikinci el traktörlerde maksimum alım satım bedelinin %60'ı kadar 60 ay vadeli yılda bir ödemelidir.*
  - 3.2. *Tarımsal ekipman kredileri satılan ekipmanın KDV'li satış fiyatının %75'i kadar 60 ay vadeli yılda bir ödemelidir. Biçerdöverde dahil olmak üzere her türlü tarımsal alet ve ekipmana kredi verilmektedir.*
  - 3.3. *Modern sulama kredisi, çiftçi ve tarımda faaliyet gösteren tüzel kişilerin ihtiyaç duydukları damlama, yağmurlama sulama, su sayacı, trafo kurulumu, enerji nakil hattı, su nakil hattı, derin kuyu açılması, su motoru alınması, dalğış pompa gibi her türlü ihtiyacın finansmanı kapsamaktadır. Bu kredi sistemi 60 ay kadar vadeli olup yılda bir ödemelidir. Ayrıca bu kredilerde proforma fatura bedelinin %100 kadarına kredi sağlanmaktadır.*
  - 3.4. *Çiftçi nakliye aracı kredisi, sıfır veya ikinci el N1 sınıfı araçlarda 3500 kg geçmeyen, N2 sınıfı araçlarda 12 tonu geçmeyen nakliye araçlarının finansmanı için geliştirilen kredi sistemidir. Sıfır kilometre araçlarda anahtar teslim fiyatının %75'i, 5 yaşını geçmeyen ikinci el araçlarda kasko değerinin %60'ı kadarı kredilendirilirken 60 ay vadeli olan bu krediler yılda bir ödemelidir.*
  - 3.5. *Çiftçi taşıt kredileri ise yine 60 ay vadeli olup yılda bir ödemelidir. Sıfır kilometre binek araçlarda anahtar telse fiyatının %75'ine kadar, maksimum 5 yaşında olan ikinci el binek araçlarda ise kasko değerinin %60'ına kadar kredi verilmektedir.*
  4. *Diğer yatırım kredileri ise, tarla büyüme kredisi, sera yapımı ve modernizasyon kredisi, organik tarım kredisi, tarımsal işletme edindirme kredisi, kırsal kalkınmayı destek ve IPARD kredileri, 2B tarım arazisi alım kredisi şeklindedir.*
  - 4.1. *Tarla büyüme kredisi, çiftçi yada tarımda faaliyet gösteren tüzel kişilerin tarım arazisi veya kurulu tarım işletmesi alımlarının finansmanı için olan bu kredi 60 ay vadeli olup satın alınan tarla veya tarlanın ekspertiz değerinin %75'i oranında kredi sağlanmaktadır. Tarlanın krediye konu olması için, tapuya kayıtlı olması, tarlada tarımsal üretim yapılıyor veya yapılacak olması, üzerinde herhangi bir anlaşmazlık veya takyidat bulunmaması gerekmektedir.*
  - 4.2. *Sera yapım ve modernizasyon kredisi, örtü altı veya serada üretim yapan üreticilerin sera yapımı, ısıtma sistemlerinin modernizasyonu, mevcut seranın iyileştirilmesi, ürün paketleme ve ambalajlama gibi finansman giderlerinde yatırım tutarının %75'ine kadar 60 ay vadeli yılda bir ödemeli kredi verilmektedir. Bu kredi kullanımı için üreticilerden en az iki yıl örtü altı tarım konusunda tecrübe şartı aranmaktadır.*
  - 4.3. *Organik tarım kredisi, kontrollü örtü altı tarımı, iyi tarım uygulamaları ve organik tarım yapan üreticilerin sera yapımı, ısıtma sistemlerinin modernizasyonu, mevcut seraların iyileştirilmesi, ürün paketleme ve ambalajlama gibi yatırım giderlerinin finansmanın %75'ine kadar 60 ay vadeli yılda bir ödemeli kredi olanağı sunulmaktadır. İyi tarım ve organik tarım uygulamalarına ilaç konusunda kredi desteği açılmaz. Üreticilerde en az 2 yıl örtü altı tarım konusunda tecrübe şartı aranmaktadır. Organik tarımda organik tarım sertifikası, iyi tarım uygulamalarında iyi tarım sertifikası, kontrollü örtü altı tarımda ise örtü altı kayıt numarası ibrazı istenmektedir.*
  - 4.4. *Tarımsal işletme edinme kredisi, bitkisel ve hayvansal üretim konularında mevcut kurulu tarımsal işletmelerin (meyve bahçesi, bağ, çiflik, sera, kümes ve hayvan barınağı gibi) edinilmesiyle yönelik olarak 60 ay vade ve yılda bir ödeme ile satın alınan bağ/bahçelerin ekspertiz değerinin %75'ine kadar kredi verilmektedir. Tarımsal işletmelerim krediye konu olabilmesi için, üzerinde üretim yapılıyor/yapılacak olması, tapuya kayıtlı olması, üzerinde herhangi bir anlaşmazlık olmaması şartları aranmaktadır.*

- 4.5. Kırsal kalkınmaya destek ve IPARD kredileri, IPARD ile gerçek ve tüzel kişilerin yatırım projelerinin %50 ile %65 oranında hibe desteği sağlanmaktadır. Bu oran dışında kalan öz kaynak kısmının kredi ile karşılanmak istenmesi durumunda ihtiyaç duyulan kredi niyet mektubu ve nakit kredi Şekerbank aracılığı ile karşılanmaktadır.
- 4.6. 2B tarım arazisi alım kredisi, orman sınırları dışına çıkan hazine arazilerinin satın alınması için kullanılan bu kredi 60 ay vadeli yılda bir ödemeli olan bir kredi türüdür. Krediden çiftçilik belgesi veya ÇKS belgesi olan gerçek kişiler faydalanabilmektedir. 2B ile ilgili kanuna göre hak sahiplerine doğrudan satılacak olan taşınmazların satış bedeli, rayiç bedelin hala tarım arazisi vasfında olan 2B arazileri için %50'si, tarım arazisi vasfını yitirmiş 2B arazileri için %70'i olarak belirlenmiştir. Ayrıca peşin ödemelerde satış bedeli üzerinden %20 indirim yapılmaktadır. Çiftçinin idarece değeri bu şekilde tespit edilen taşınmazı satın alabilmesi için ödemesi gereken bedelin %80'i kredilendirilmektedir. Bu kredi kullanan çiftçilerden zirai kredilerde alınan belgelere ek olarak idarece düzenlenen hak sahipliği belgesi ve yine idarece düzenlenen kredi konusu arazi için belirlenen rayiç bedelini ve hak sahibinin ödemesi gereken tutarı gösteren yazı talep edilmektedir.

Aile çiftliği programı ile Şekerbank tarla büyüme kredisi, tarım ekipmanları kredisi, tarımsal EKO kredi, kırsal kalkınmaya destek kredisi verilmektedir. Bu kredilerin özellikleri aşağıda daha detaylı verilmektedir (Şekerbank, <http://www.skerbank.com.tr/tarım>, 05.09.2018).

1. Tarla büyüme kredisi, çiftçilerin tarım arazileri yada kurulu tarım işletmeleri için yeni alacakları arazi, bağ/bahçeler için finansman ihtiyacını karşılamaya yönelik olan bir kredi türüdür. Kredi satın alınacak tarla veya bahçenin ekspertiz değerinin %75'ine kadar finansman sağlamaktadır. Kredi 60 ay vadeli olup 12/6/3 aylık dönemler şeklinde esnek ödeme şansı sunmaktadır. Faiz oranı ise sabittir.
2. Tarımsal ekipman kredisi, traktör kredilerinde KDV dahil fatura bedelinin %75'ine, 5 yaşını aşmamış ikinci el traktörlerde traktör alım satım bedelinin maksimum 560'ına kadar kredi verilmektedir. Verilen kredi faiz oranı sabit olup 60 ay vadeli ve 12 ayda/6 ayda/3ayda bir veya ayda bir olarak istenilen şekilde ödeme yapılmaktadır. Tarımsal ekipman kredilerinde, KDV dahil satış bedelinin %75'ine kadar, ikinci el biçerdöver alımlarında noter satış bedelinin %65'ine kadar kredi verilir. Kredi 60 aya varan vadelerle 3/6/12 ay veya ayda bir ödeme imkanı sunulmaktadır. Faiz oranları ise sabittir.
3. Tarımsal EKO kredi, modern sulama ekipmanları kredisi, tarım kesiminde faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişiler bu krediden faydalanabilir. Tapu kaydı bulunan veya bulunmayan araziler ile kiralık araziler üzerinde kurulacak sulama ekipmanları için kullanılan kredidir. Proje için öz kaynak aranmaksızın %100 oranında kredi desteği sağlanmaktadır. Sabit faiz oranıyla 60 aya kadar vade ve yılda bir ödemeli bir kredidir. Güneş enerji sistemleri kredisi, çiftçiler tarafından satın alınan güneş enerji sistemlerinin fatura bedelinin %75'ine kadar kredi verilmektedir. Yılda bir ödemeli olan bu krediye 60 aya kadar vade verilebilmektedir. Organik tarım ve sera kredisi, kontrollü örtü altı tarım, iyi tarım, organik tarım yapan firmaların ısıtma sistemlerinin modernizasyonu ile sera yapımı, mevcut seraların iyileştirilmesi, ürün paketlenme ve ambalajlama gibi yatırım giderlerinin finansmanı için kullanılır. İç ve dış mekan süs bitkisi ile kesme çiçek üretimi yapan işletmelere ve sebze üreticilerine kullanılır. Yatırım kredilerinde yatırım tutarının %75'ine kadar kredi verilmektedir. Kesme çiçek ve sebze yetiştiriciliğinde işletme kredileri 18 aya kadar, iç ve dış mekan süs bitkileri yetiştiriciliğinde ise 36 aya kadar vade imkanı sağlanır. Kredi faiz oranı sabit olup, yatırım kredilerinde 60 aya kadar vade imkanı ve yılda bir ödeme olanağı

sunar. Kırsal kalkınmaya destek kredisi, IPARD desteklerinden faydalanan üretici ve işletmelere 60 aya kadar vadeli kredi olanağı sunmaktadır.

Tarım sigortaları son dönemde en fazla ilgi gösterilen alanlardan olmuştur. Diğer bankalarda olduğu gibi tarım sigortaları alanında da üreticinin Şekerbank'ın ürünleri bulunmaktadır. Bu ürünleri Şekerbank, tarım ürünleri dolu sigortası, sera sigortası, su ürünleri hayat sigortası, kümes hayvanları hayat sigortası, hayvan hayat sigortası şeklinde piyasaya sunmuştur (Şekerbank, <http://www.sekerbank.com.tr/tarim>, 05.09.2018).

Hasat kart Şekerbank'ın üreticilere sunduğu ilaç, mazot, gübre, tohum ve fide gibi tarımsal ihtiyaçların finansmanında kredi kartı gibi kullanılan hasat zamanında ise ödemenin faizsiz olarak yapıldığı bir üründür. Bu kart ile anlaşmalı tedarikçi ya da üye iş yerlerinden yapılan alışverişlerde 6 aya kadar vade ve %0 sıfır faiz uygulanmaktadır. Bu kart ile yine gerekirse çiftçimiz nakit çekim yapabilmektedir.

Hasat Pos ise Hasat Kart'ın devamı niteliğinde bir ürün olup akaryakıt, yem, gübre, zirai ilaç, fide, fidan, tarımsal ekipman, tohum ve benzeri tarımsal satışı yapan işyerleri ile veterinerlik gibi tarımsal alanda faaliyet gösteren işyerlerine üreticiler tarafından Hasat Kart ile ödeme yapılmasını sağlamak için Hasat Pos tahsis edilmektedir.

3.5.3. AnadoluBank Tarım Bankacılığı

Anadolubank 1997 yılında HABAŞ grup tarafından özelleştirme idaresinden satın alınmıştır. AnadoluBank temel ticari banka işlemlerinin yanı sıra perakende ve bireysel bankacılık alanında da her türlü hizmeti sunmaktadır. Banka stratejik hedefini Türkiye'nin KOBİ bankası olmak olarak açıklamıştır. Bankanın özelleştirme öncesi faaliyet alanının da tarım olmasından dolayı tarımda ihtisaslaşmış kredi veren sayılı bankalardandır. AnadoluBank'ın tarımsal kredi sisteminde iki tür kredi vardır. Bu krediler tarımsal işletme ve tarımsal yatırım kredileridir. Aşağıdaki tabloda bunu görebiliriz (Anadolubank, <http://www.anadolubank.com.tr/tr/tarim-kredi-urunleri>, 02.10.2018).

Tablo 3.5: Anadolubank'ın Tarımsal Kredileri:

Tarımsal İşletme Kredileri	Tarımsal Yatırım Kredileri
-Tarım Kart	-Tarla (Arazi) Alım Kredisi
-Tarım Kredili Mevduat Hesabı	-2B Arazi Alım Kredisi
-Büyükbaş Süt ve Besi Sığırcılığı Kredisi	-Traktör Kredileri
-Küçükbaş Süt ve Besi Kredisi	-Ekipman Kredileri
-Arıcılık Kredisi	-Süt Sığırları Alım Kredileri
-Risk Transfer Kredileri	-Sera Yapım Kredileri
-Sözleşmeli Üretim Kredisi	

Tarımsal yatırım kredilerinden tarla (arazi) alım kredisi; çiftçilerin veya üreticilerin tarımsal faaliyetlerini geliştirmek için tarla alımları için kredi ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu kredi başvurusunda bulunanlardan ÇKS belgesi istenmektedir. Bu kredide 60 aya kadar vade vermektedir. 2B arazi alım kredisi; 2B yasası kapsamında bulunan arazilerin alımında çiftçilere gerek duydukları finansman desteği için kullanılan kredidir. Sıfır veya ikinci el traktör alımlarında çiftçi ve üreticilerin kredi ihtiyaçlarını karşılamak için traktör kredisi kullanılmaktadır. Çiftçilerin her türlü ekipman alımları AnadoluBank tarafından kredilendirilmektedir. Süt sığır alım kredilerinde ise ödeme planı kredi kullanan kişinin gelir akışına uyum olarak hazırlanmaktadır. AnadoluBank sera yapım kredisi ile sera üretimi yapan ya da yapacak olan üreticilerin üretim tesisi kurmalarında ihtiyaç duyacakları finansman desteğini sağlamak istemiştir.

Anadolubank'ın tarımsal işletme kredileri ise birçok alt başlığa ayrılmıştır. Tarım kredili mevduat hesabı, düzenli geliri olmayan çiftçilerimizi hedef alan bu uygulama ile çiftçilerin SGK(Sosyal Güvenlik Kurumu)ödemeleri ve otomatik ödemelerinin bu hesap üzerinden yapılması sağlanır. Bankaya ödemeler ise hasat döneminde veya çiftçinin arzu ettiği bir dönemde yapılır. Büyükbaş süt ve besi sığırcılığı kredisi ile küçükbaş süt ve besi sığırcılığı kredisi ise bitkisel üretimin yanında bu alanda faaliyet gösteren üreticilerin finansman ihtiyaçlarının gelir akışlarına uyum olan bir ödeme planı ile karşılanmasını sağlayan kredi türleridir. Arıcılık kredisi de arıcılık alanında faaliyet gösteren üreticilerin finansman ihtiyacına yönelik olarak düzenlenen bir kredi türüdür. Risk transfer kredisi diye adlandırılan kredisi ise

üreticilerin diğer banka ve kooperatiflere olan kısa-orta-uzun vadeli borçların toparlanarak Anadolubank üzerinden karşılanmasını sağlayan bir kredi türüdür. Bu kredinin vadesi 60 aya kadar uzayabilmektedir. Sözleşmeli üretim kredisinde ise, üreticilerin ürün teslimatlı satım/ekim sözleşmesi yaptıkları firma birlik ve kooperatiflerin ödemeleri öncesinde doğacak nakit ihtiyaçlarının karşılanması için hazırlanan bu kredinin geri ödenmesi sözleşme yapılan kurum tarafından ürün bedeli ile yapılmaktadır.

Tarım kart Anadolubank'ın işletme kredileri içinde yer alan diğer bir üründür. Tarım bankacılığı alanında faaliyet gösteren diğer bankalarda olduğu gibi Anadolubank tarım kart ile üreticilerin nakit akışına ve ürün finansmanına yönelik olarak hazırlanmış bir kartlı ödeme sistemidir. Vadesi 12 ayı geçmeyen bir üründür.

3.6. ÖZEL BANKALARIN TARIMSAL KREDİ SİSTEMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Tarım sektörü insanoğlunun varoluşundan bu yana faaliyet gösteren bir sektördür. İnsanoğlunun hayatta kalabilmek için beslenme ihtiyacını karşılayan bu sektörün 21. yüzyılda bile birçok çalışma yapılmasına rağmen ikamesi bulunamamıştır. Bu sebeple insanların en önemli gereksinimi olan beslenme ihtiyacını karşılamada tek başına faaliyet gösteren tarım sektörü ekonomik sistem içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Tarım sektörünü diğer sektörlerden ayıran en önemli özelliği ise bu alanda birçok çalışma yapılmasına rağmen hala doğa bağımlı olarak üretim yapılmasıdır. Daha öncede belirttiğimiz gibi tarım sektörüne bu özelliğinden dolayı üstü açık fabrika benzetmesi yapılmaktadır. Ayrıca tarım sektöründe sermaye devir hızının yavaş olması da onu diğer sektörlerden ayırmaktadır. Daha önceki bölümlerde de saydığımız birçok sebep tarım sektörünü diğer sektörlerden ayırmanın yanı sıra bu sektörü diğer sektörlerle göre daha kırılgan bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bu kırılgan yapı ise üretici ve girişimcileri bu sektörden uzaklaştırmaktadır. Tarım sektörün en önemli kötü özelliği sektörde sermaye devir hızının düşük olmasıdır. Bu özellik bu sektörde üretim yapan üretici/çiftçinin ek finansman ihtiyacını doğurmaktadır.

Dünya üzerinde nüfusun sürekli olarak artış göstermesi akabinde küresel ısınma ile birlikte dünyada gıda güvenliği tehlikeli bir hal almaktadır. Ekonomiler ise işsizlik,

kriz, borçlar gibi ana başlıkların yanında gıda güvenliği endişeleri de taşımaktadır. Ekonomiler tarım sektörünün stratejik önemini kavramış olarak bu alana yönelik yatırım hamleleri ve kaynak aktarımları yapmaya başlamış ve kaynak aktarımına devam etmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi tarım sektörü diğer sektörlerden daha kırılgan ve korunmaya muhtaç bir sektördür. Özellikle az gelişmiş ülkelerde üreticilerin devletin aktardığı kaynaklara daha fazla ihtiyacı vardır. Aslında gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün gelişim evreleri incelendiğinde bu ülkelerinde tarım sektörlerini bir bebek büyüttükleri akabinde ise onları dünya ile tanışmaları için evden çıkmalarına izin verdikleri görülmektedir. Tabii ki devletlerin aktarmış olduğu kaynaklar sektör için yeterli gelmektedir. Buda sektör içindeki üreticilerin dış kaynak taleplerini arttırmaktadır. Günümüzde ise en önemli dış kaynak kredilerdir.

Türkiye’de çiftçiler ve devlet dünyada tarım sektöründe yapılan yeniliklerin farkına varmış durumdadır. Tarım sektörünün öneminin kavranması ile artık çiftçiler küçük meta üretim yerine daha büyük ticari kazanç sağlanacak yatırımlara yönelmektedir. Burada önemli etkenlerden biride devletin bu alanda yapmış olduğu tarımı büyütme hamleleri ve tarım sektöründeki değişen dünya konjonktürüdür. Artık çiftçiler değil üretici işletmeler sistem içinde yer edinmeye çalışmaktadır. Buda sektör içinde finansman ihtiyacını arttırmaktadır. Artan finansman ihtiyacı ise üretici kesiminde kredi talebinin doğmasını sağlamaktadır. Buda Türkiye’de yeni bir sektörün oluşmasını sağlamıştır.

Tarımsal kredi ya da tarım bankacılığı gelişmiş ülkelerde bankacılık sistemi içinde farklı bir başlık altında ayrışmasa da Türkiye’de bu ayrım göze çarpmaktadır. Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan 2000’li yıllara kadar tarıma kredi aktaran tek banka Ziraat Bankası olmuştur. Çiftçilerde bu yöndeki finansman ihtiyacını kamusal kredi kuruluşlarından karşılamaya yönelmişlerdir. Ziraat Bankası’nın kuruluş temelleri Cumhuriyet öncesine dayanmakta olup o dönemde de kuruluş amacı tarım sektörünün finansman ihtiyacını karşılamaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonrada bu görevi devam ettirmiştir. Günümüzde de Ziraat Bankası hala tarımsal kredi veren bankalar içerisinde en yüksek Pazar payına sahip olan bankadır. Bu durumun birçok etkeni tabii ki vardır ama bu bankanın yıllardır tarım sektörüne hizmet etmesi ve devletin kredilerde

uygulamış olduğu sübvansiyonları Ziraat Bankası üzerinden uygulaması onu sektörün lideri konumuna yükseltmektedir.

Tarımsal kredi sistemine özel bankalar 2000’li yıllarda giriş yapmaya başlamışlardır. İlk olarak Denizbank sistemin öncü bankası olmuştur. Tarişbank’ın satışından sonra banka bu alandaki geçmiş deneyim ve birikimlerini çöpe atmamış ve bu alanda kendini bir marka haline getirmeyi hedeflemiş ve başarmıştır diyebiliriz. Denizbank’ın bu alandaki sıçrama hamlesi diğer bankalarında gözünden kaçmamıştır. Yıllarca güvensiz ve geri dönüşü zor görülen tarımsal kredilerin aslında öyle bir durumda olmadığı anlaşılmıştır. Bu dönemde tarım sektöründe yapılan hamleler çiftçiden işletmelere geçilme adımları tarım sektöründe kredi talebinin artmasını da sağlamıştır. Bankalar için ise yeni bir sektör olarak tarım bankacılığı doğmaya başlamıştır.

Özel bankalar artık bu alana yeni yatırımlar yapmaya başlamış ve yeni oluşan bu sektörden pay almaya yarış hale gelmişlerdir. Piyasaya sürülen çiftçi kredi kartları, hasat vadeli krediler, ekipman kredileri, kredili mevduat hesapları gibi sektörde yeni oluşumlar göze çarpmaktadır. Bu yeni oluşumlar tarım bankacılığında rekabetin oluşmasını ve hareketliliğin başlamasına neden olmuştur. Birçok özel banka tarım sektörünü artık büyümeleri için bir fırsat ve yeni bir sektör olarak görmektedir.

Denizbank bu sektörde özel bankalar içinde %40’ları aşan bir pazar payına sahiptir. Kamu bankaları da sisteme dahil edilirse pazar payı %13’lere gerilemektedir. Tabii ki bu oranlar bu bankayı diğer özel bankalardan ayırarak tarım bankacılığında bir marka haline döndüğünü gösteren rakamlardır. Denizbank’ın bu alanda yakaladığı başarının en önemli nedeni Tarişbank’ın deneyimleri çöpe atmayarak kendilerine lokomotif sektör olarak tarımı seçmesi ve bu sektördeki finansman gereksinimlerini anlayabilme ve bu sektöre uygun krediler ve finansal ürünler sunmasından kaynaklanmaktadır. Denizbank bu sektöre ilk üretici kartı sunan bankadır. Şuan üretici kart satışlarında birinci sırada yer almaktadır. Üretici kart ile çiftçi bugünden harcamalarını gerçekleştirerek ödemeleri ise hasat döneminde yapmaktadır. Bu da çiftçinin ihtiyaçlarını karşılamada zorlanmadan harcama yapabilmesini sağlamaktadır.

Bütün bankalar tarım sektörüne farklı uygulamalar ile giriş yapmıştır. Tarım sektörüne her banka farklı metotlarla finansman sağlamaktadır. Buda sektöre farklı bakış açıları, farklı kredi yöntemleri, farklı finansman şekilleri kazandırmaktadır. Bu farklılıklar sektörün canlanmasına ve yeniliklerle hareketlenmesine olanak sağlamaktadır. Tarımda çalışan üretici/işletme bu yenilikleri ve farklı yöntemleri iyi şekilde analiz ederek kendine en uygun maliyet ve koşullardaki krediyi ya da finansman desteğine ulaşabilirse tarımsal kalkınma için gerekli olan finansman kaynağı sağlanmış olur. Bankalar ise tarım sektöründeki finansman eksikliklerini görüp sektöre uygun kredi ya da finansman kaynaklarını piyasaya enjekte edebilirlerse tarımsal finansman sektöründen beklenen etki toplumun geneline yayılarak ekonomik gelişme sağlanmış olur.

SONUÇ

Dünya nüfusundaki artışla ortaya çıkan gıda talebine tarım sektöründeki üretimin yeterli olmaması, ülkelerdeki gıda güvenliğine yönelik endişeleri arttırmaktadır. Gıda güvenliği konusunda artan endişelerde, tarım sektörüne olan ilgiyi arttırmaktadır. Günümüzde, gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere birçok ülke tarım alanında inovasyon çalışmalarına hız vermiş durumdadır.

Türkiye yıllarca tarım ülkesi olarak adlandırılmış olsa da, günümüzde tarım alanında birçok ülkenin gerisinde kalmış, hatta tarım sektöründe kendi kendine yetebilme özelliğini kaybetmiş ve ithalata yönelmiştir. Uluslararası düzeyde yaşanan gıda güvenliği endişeleri, tarım sektöründe ithalata eğilimin artması gibi gelişmeler, Türkiye’de tarım sektörünün devlet tarafından daha fazla ilgi görmesine sebep olmuştur.

Türkiye ekonomisi için, 2000 yılı bir dönüm noktası olarak görülebilir. Kriz süresince, kaynak bulabilmek adına IMF ile imzalanan stand by antlaşması ve bu anlaşmanın getirdiği yenilikler, tarım sektöründe önemli değişikliklere sebep olmuştur. Stand by antlaşmasının da etkisiyle, tarımsal destekleme sistemi köklü bir şekilde değişikliğe uğramıştır. DGD (Doğrudan Gelir Destekleme) sisteminin, tarımsal desteklemede tek araç olarak kullanılması ve bu sistemin uygulamadaki eksiklikleri birçok kez eleştiri konusu olmuştur. Türkiye’de yıllardır tarımsal desteklemede farklı yöntemler kullanmış olsa da, tarım sektörünün gelişimini sağlayamamış ve tarım sektöründeki eksikleri giderememiştir.

Türkiye’nin tarım sektöründe tarımsal destekleme politikalarındaki eksikliklerin yanı sıra, yapısal ve kronik hale gelen birçok sorunu da vardır. Bu sorunlar; çiftçi profiline yaş ortalamasının yüksek olması, arazilerin küçük ve parçalı yapıda olması, tarım sektöründeki doğaya bağımlı üretim, tarım ve sanayinin entegrasyonun sağlanamaması, meta üretim yapan çiftçilerin sektördeki yoğunluğu, sektörde sermaye devir hızı düşüklüğü bunların en önemlileri olarak sayılabilir. Türk tarımın en önemli eksikliği aslında finansman eksikliğidir ve yukarıda saydığımız sorunlar da, finansman eksikliğini körükler niteliktedir. Tarım sektöründe parçalı arazilerin varlığı, çiftçilerin bilinçsiz bir şekilde üretim yapması, girdi maliyetlerinin yüksek olması, sanayiye

entegre olamayan tarım, küçük ölçekli üretim, zaten düşük olan sermaye devir hızı gibi özellikler finansman eksikliğini daha da artmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de tarımsal finansman, yıllarca devlet destekleri ve yine devletin yönlendirmeleri ile kamusal kredi kuruluşları tarafından sağlanmıştır. Ziraat Bankası’nın tarımsal finansmanın kalbi gibi hareket ederek sisteme sürekli olarak kaynak aktardığı görülmektedir. Bu nedenle tarımsal kredi sistemi, yıllarca rekabetin olmadığı bir sektör olmuştur. 2000’den sonra özel bankaların tarım sektörüne kredi vermeye başlaması, tarımsal kredi sistemi için yeni bir adım olmuştur. Özellikle Denizbank, tarımsal bankacılık alanında gösterdiği faaliyetleriyle, özel bankalar içinde bu alanda lider banka pozisyonuna yükselmiş olup, Ziraat Bankası ile rekabet edebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Denizbank’ın sektörde attığı adımlar, yaptığı yenilikler ve sağladığı kazanç diğer özel bankaların da ilgisini bu sektöre yöneltmiştir.

Özel bankaların tarımsal kredi vermeye başlaması, tarımsal finansmanda yeni ürünlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yıllarca özel bankaların uzak durduğu bu sektör artık bankalar için yeni yatırım ve yeni kar beklentisi alanı olmuştur. Tabii ki bu süreçte arz ve talebin birbirini dengelemesinin de önemi büyüktür. 2000’li yıllar, tarım sektöründe Türkiye için dönüşüm adımların atıldığı yıllar olmuştur. Bu dönem, üretimde büyük yapılanmaların/büyük işletmelerin kurulmaya başlandığı bir dönemdir. Bu dönüşüm tarım sektöründe zaten var olan finansman ihtiyacını daha da körüklemiştir. Bu durumu ilk keşfeden Denizbank olmuş ve tarım bankacılığında bir marka haline gelmiştir.

Türkiye’de tarımsal krediler, ticari ve KOBİ kredilerinden ayrıştırılarak, tarım bankacılığı adı altında farklı yöntem ve uygulamalarla bankacılık sisteminde işlem görmektedir. Her banka tarımsal kredi sistemlerini kendilerine özgü bir şekilde yorumlayarak, farklı yöntemlerle piyasaya tarımsal kredi sunmaktadır. Tarım bankacılığı alanında yaşanan bu gelişmeler, tarım sektörünün gelişimini de tetikler niteliktedir. Yıllarca dış kaynak olarak krediye yöneldiklerinde tek bir banka ile karşılaşan çiftçiler, artık daha seçeneği bol bir dünyaya adım atmışlardır.

Tarım bankacılığı alanında oluşan rekabet, yeni ürün arayışları ortaya çıkarmıştır. Bankalar artık tarıma sundukları ürünlerde daha yenilikçi ve rekabet düzeyi

yüksek ürünler ortaya koymaktadır. Bu durumda, tarım sektörü için gelişmekte olan bir finans sektörü ve seçeneği bol olan bir dünya anlamına gelmektedir. Böylelikle çiftçi/üretici, ihtiyaç duyduğu/duyacağı dış kaynağa daha rahat bir şekilde ulaşabilmektedir. Tarım sektörünün sermaye devir hızının düşük olması yani çiftçinin gelir elde edebilmek için sezon sonunu ya da hasatı beklemek zorunda olması, bu sektörde finansman ihtiyacını tetikleyen en önemli özelliktir. Günümüzde bankalar bu durumu fark etmiş ve çoğu ürününü hasat vadeli olarak düzenlemiştir. Bu konuya yönelik sistemdeki en önemli ürün ise üretici kartları olmuştur.

Kredi kartı niteliği taşıyan üretici kartları, çiftçinin her türlü ihtiyacını karşılamaya yönelik olup, hasat sonunda ödeme yapma imkanı sunmaktadır. Ayrıca bir tür leasing faaliyeti olan traktör ve ekipman kredileri de çiftçi tarafından en çok talep gören ürünlerden olmaktadır. Traktör ve ekipman kredileri, uzun vadeli ödeme imkanı ile üreticinin dikkatini çeken ürünlerdendir. Bankacılık sisteminin tarımsal kredilerdeki rekabet ortamı arttıkça, yeni ürünler ve finansman çeşitleri ortaya çıkacaktır. Gelişmiş ülkelere bakıldığında, tarımsal gelişmişlik düzeyi tarımsal finansmandaki gelişmişlik düzeylerinin birbiriyle orantılı olduğu görülmektedir.

Dünyanın gelişmiş ekonomilerinde tarımın gelişmesi, finans sisteminin gelişimini tetiklemiş ya da finans sistemindeki gelişmeler tarımsal gelişmişliği tetiklemiştir. Bu iki durum finans sisteminin ve tarım sektörünün birbirini etkileyerek ilerlediklerini göstermektedir. ABD’de bankacılık faaliyetleri içinde tarımsal krediler farklı bir yerde olmayıp ticari kredi niteliği taşımaktadır. Ancak tarımsal kredi uygulamalarında üreticilerin sınıflara ayrılması kredilerin daha etkin olmasına sebep olmaktadır. Bu sınıflandırma tam zamanlı üretici, ikinci meslek olarak yapılan üreticilik, emekli üretici gibi yapılmakta ve krediler bu şekilde uygulamada ayrılmaktadır. Ülkemizde çiftçi profilinin yaşlı ve ikinci meslek olarak üretim yapan bir profil olması profesyonel üretim yapılımasının önünde bir engel olarak görülebilir. Bu durumu önlemek adına, hem devlet desteklemelerinde hem de tarımsal bankacılık faaliyetlerinde çiftçilerin sınıflandırılması ve çiftçilerin ek finansman ihtiyaçlarının bu gruplandırmaya göre dağıtılmasıyla, kaynak israfının önüne geçilerek sistemde etkin finansman uygulamaları doğabilir.

KAYNAKÇA

Acar, Mustafa ve Bulut, Erdem (2009); “Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S:, ss:2-19

Akad, Mehmet Tanju (2015), “Türkiye’de Kırsal Kesime Müdahaleler: 1960-1980 Dönemi” Necdet Oral (Ed.); *Türkiye’de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013*, 2. Baskı, Q Nota Bene Yayınları: Ankara, ss.91-110.

Anadolubank (2018); *Tarım Kredi Ürünleri*, [Erişim: 02 Ekim 2018, <http://www.anadolubank.com.tr/tr/tarim-kredi-urunleri>].

Arslan, Ramazan ve Ergün, Havanur (2012), “John Hicks’e Göre Tarım Merkantilizminden Sanayi Devrimine Emegın Evrimi”, [Elektronik Sürüm], *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, S:1, ss.118-126.

Aydın, Devrim (2012), *Dünyada ve Türkiye’de Tarım Biyoteknolojisindeki Gelişmeler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Biyoteknoloji Enstitüsü, Ankara.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2017), *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2017*, [Erişim: 20 Haziran 2018, http://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_34.pdf].

Bakırcı, Muzaffer (2007), *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar*, Nobel Yayınları, Ankara.

Başak, Ramazan (2006), “ Faktoring Sektöründe Ana Strateji”, [Bildiri], Y. T. Enderoğlu (Ed.); *Faktoring Sektörü ve Uygulamaları*, 26 Mayıs, Güneş Sigorta Konferans Salonu; İstanbul, ss.60-67.

Berberoğlu, Cafer Necat (1981), *Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Eskişehir.

Can, Metin (2007), *Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi SAPARD ve IPARD*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara.

Can, Mehmet Ferit ve Sakarya, Engin (2012), “Dünya ve Türkiye’de Tarım ve Hayvancılık Kooperatiflerinin Tarihsel Gelişimi, İktisadi Önemi ve Mevcut Durumu”, [Elektronik Sürüm], *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, S:83(1), ss.27-36.

Can Sağlık, Fatma (2010), “AB Ortak Tarım Politikası Türkiye’ye Etkileri (Tarım Müzakereleri Analizi)”, [Bildiri], *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, 11-15 Ocak, Milli Kütüphane Konferans Salonu: Ankara, ss.23-31.

Çelik, Zühre (2005), “Planlı Dönemde Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Planlama Dergisi*, 2, 61-71. [Erişim: 27 Ocak 2017 SPO (Şehir Planlayıcıları Odası), <http://www.spo.org.tr>].

Çetin, Bahattin ve Turhan, Şule (2013), *Tarım Sigortaları*, 2. Baskı, Nobel Yayınları: Ankara.

Çetin, Halis (2002), “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, [Elektronik Sürüm], *C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, S:1, ss.79-96.

Çiftçi Yeşiltuna, Dilek (2016), *Küreselleşme ve Kırsal Dönüşüm Komşu Mahalleden “Butik Site”ye Sandalye Marketten “SlowFood”a*, Nobel Yayınları: Ankara.

Dağlıoğlu, Esra (2008), *IPARD Programı Kapsamında Türkiye’ye Verilecek Desteklere İlişkin Ödeme Süreci ve Bu Sürecin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Uzmanlık tezi, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara .

Denizbank (2018), *Tarım Bankacılığı*, [Erişim: 16 Ağustos 2018, <http://www.denizbank.com/bankacilik/tarim-bankaciligi/kredi-urunleri>].

Dernek, Zeynep (2006), “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, [Elektronik Sürüm], *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, S:1, ss.1-12

Diñç, Gülşah (2014), *2014-2020 IPA II Dönemi Hazırlıkları ve 2007-2013 IPA I Dönemi İle Karşılaştırılması*, Uzmanlık Tezi, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Ankara.

Doğan, Adem (2009), “Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği”, [Elektronik Sürüm], *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S:18, ss.365-392.

Erbay, Recep (2013), “Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Balkan Sosyal Bilimler Deergisi*, S:4, ss.1-16

Erdaş, Hüseyin (2012), *Türkiye’de Tarımın Finansmanında Tarımsal Kredilerin Rolü: Edirne Bölgesi Örneği*, Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.

Erdoğan, Aynur (2013), “IMF’li Dönemler”, *Dübam*, Mayıs, S:1, ss.5-15

Ersoy, Muzaffer Eralp (2006), *Tarım Sektörünün Finansmanında Finansal Kiralama Uygulamaları ve Faaliyet Kiralamasının Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ertürk, Adnan (2006), “Faktoring İşlemleri ve Vergilendirilmesi”, [Bildiri], Y. T. Enderoğlu (Ed.); *Faktoring Sektörü ve Uygulamaları*, 26 Mayıs, Güneş Sigorta Konferans Salonu; İstanbul, ss.81-94.

Gaytancıoğlu, Okan (2009), *Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası*, İstanbul Ticaret Odası: İstanbul.

Gençler, Funda ve Artukoğlu, Metin (2002), *Türk Tarımı Açısından Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi: Akhisar İlçesi Örneği*, İzmir Ticaret Borsası Yayınları: İzmir.

Gökkaya, Gül Sultan ve Adanacıoğlu, Hakan (2016), “Hayvancılıkta Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasaları: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, [Elektronik Sürüm], *Tarım Ekonomisi Dergisi*, S:2, ss.77-86.

Günaydın, Gökhan (2006), “Türkiye Tarım Sektörü”, [Elektronik Sürüm], *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, S:77-76, ss.12-27.

Günaydın, Gökhan (2009), “Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum: 2000’li Yıllar”, [Elektronik Sürüm], *Mülkiye Dergisi*, S:262, ss.175-222.

Güneş, Erdoğan, Movassaghı, Hormoz (2016), “ABD’de Tarımsal Kredi Sistemi ve Türkiye Tarımına Yönelik Öneriler”, [Bildiri], *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 25-27 Mayıs, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara.

Güney, Alptekin (2008), *Banka İşlemleri*, 2. Baskı, Beta Yayınları: İstanbul.

Güven, Sami (1997), *Ekonomik Demokrasi ve Servetin Geniş Kitlelere Yayılmasında Kooperatifçilik Politikası*, Ezgi Kitapevi Yayınları: Bursa.

Halkbank (2018), *Tarım Destek Paketi*, [Erişim: 20 Nisan 2018, <https://www.halkbankkobi.com.tr/channels/KOBI-LER-OZEL/KOBI-DESTEK.../Tarim.../270>].

Hanoğlu, Hülya, (2015), “Türkiye’de Organik Tarımın Gelişimi”, Necdet Oral (Ed.); *Türkiye’de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013*, 2. Baskı, Q Nota Bene Yayınları: Ankara, ss.387-396.

Hatunoğlu, Erdoğan Emrah ve Eldeniz, Feyza (2012), “2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları”, [Elektronik Sürüm], *Sayıştay Dergisi*, S:86, ss.27-56.

İnan, İsmail Hakkı ve Diğerleri (2003), *Gelişmiş Ülkelerde Tarım Piyasalarının Organizasyonu*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları: İstanbul.

İnan, İsmail Hakkı (2008), *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli*, 2. Baskı, İstanbul Ticaret Odası Yayınları: İstanbul.

İnci, İbrahim (2010), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Tarımsal Kredi Konusundaki Gelişmeler (1923-1938)”, [Elektronik Sürüm], *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, S:1, ss.91-116.

Kalaycı, İrfan (2012), *Türkiye Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları (1923-2023):Sürdürülebilir Tarımsal Biyoekonomi Ekseninde Uygulanabilir Öneriler*, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları: İstanbul.

Karataş, Halil (2010), *Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardımlar*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları: Ankara.

Kaya, Ayşe (2013), *Mali Sürdürülebilirlik Teori ve Uygulaması* [Elektronik Sürüm], Türkiye Bankalar Birliği: İstanbul.

Kazgan, Gülten (2013), *Tarım ve Gelişim*, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Kıymaz, Taylan (2008), *Dünya Tarım Piyasasında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması*, DPT Yayınları: Ankara.

Köroğlu, Semiha (2003), *Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme*, AT Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Daire Başkanlığı, Ankara.

Mumcu, İlhan (2009), *Tarımı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Uygulamalarında Tarım Sigortalarının Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.

Nadirgil, Ozan (2015), *Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Ticari Ürün Borsalarının Karşılaştırmalı Analizi*, AB Uzmanlık Tezi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Noyan, Emrah (2016), *Türkiye’deki Tarımsal Faaliyetlere Uygulanan Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Oğuz, Cennet ve Bayramoğlu, Zeki (2014), *Tarım Ekonomisi*, DPT Yayınları: Konya.

Oral, Necdet (2015), “Tarım ve Gıdada Çok Uluslu Şirketlerin Egemenliği”, Necdet Oral (Ed.); *Türkiye’de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013*, 2. Baskı, Q Nota Bene Yayınları: Ankara, ss.159-200.

Oral, Necdet, Sarıbal, Orhan ve Şengül, Haydar (2015), “Cumhuriyet Döneminde Uygulanan Tarım Politikaları”, Necdet Oral (Ed.); *Türkiye’de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013*, 2. Baskı, Q Nota Bene Yayınları: Ankara, ss.71-90.

Özçelik, Ahmet, Güneş, Erdoğan ve Artukoğlu, Mehmet Metin (2005), “Türkiye’de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları”

, [Bildiri], *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi*, 3-7 Ocak, Milli Kütüphane Salonu: Ankara, ss.1-24.

Özkaya, Tayfun ve diğerleri (2010), “Tarım Politikası ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler”, [Bildiri], *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, 11-15 Ocak, Milli Kütüphane Konferans Salonu: Ankara, ss.3-22.

Sakal, Mustafa ve Demirhan, Habip (2015), “ Bölgesel Politikalar Eksenindeki Değişim Sürecinde Türkiye’de İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikalarının Analizi”, Mine Nur Bozdoğan (Ed.); *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları*, Nobel Yayınları: Ankara, ss.179-208.

Sezgin, Mete ve Şendoğdu, Aslan (2008), *Günümüz Bankacılığında Banka Hizmetleri Pazarlaması*, Literatürk Yayınları: İstanbul.

Sönmez, Mustafa (2015), “90 Yıllık Sermaye Birikimi Sürecinin Kilometre Taşları (1923-2010)” Necdet Oral (Ed.); *Türkiye’de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013*, 2. Baskı, Q Nota Bene Yayınları: Ankara, ss.11-32.

Şekerbank (2018), *Şekerbank Tarım*, [Erişim: 5 Eylül 2018, <https://www.sekerbank.com.tr/tarim>].

Takan, Mehmet ve Boyacıoğlu Acar, Melek (2010), *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem*, 4.Baskı, Nobel Yayınları: Ankara.

Tarım Kredi Kooperatifleri (2018), *Hakkımızda*, [Erişim: 12 Haziran 2018, <http://www.tarimkredi.org.tr>].

Tarım Kredi Kooperatifleri (2018), *Krediler*, [Erişim: 14 Haziran 2018, <http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/krediler/tuketim-kredileri>].

Taşkın, Kutluhan (2009), *Türk Tarımında Destekleme Ödemelerinde Transfer Etkinliği*, DPT Yayınları: Ankara.

Taşkıran, Reyhan ve Özüdoğru, Haşim (2010), “Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları”, [Elektronik Sürüm], *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, S:1, ss.150-163.

T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı (2018), *TR-AB Mali İşbirliği*, [Erişim: 30 Temmuz 2018, <http://www.ab.gov.tr/5.html>].

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2016), *Türkiye-AB Mali İşbirliği*, Avrupa Birliği Bakanlığı Yayınları: Ankara, No:08.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2017), *Türkiye-AB Katılım Müzakereleri*, Avrupa Birliği Bakanlığı Yayınları: Ankara, No:06

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Sektörler ve Kamu Yatırımları Genel Müdürlüğü Tarım Daire Başkanlığı (2018), *Tarım ve Gıda*, [Erişim: 30 Haziran 2018, <http://www.tarim.kalkinma.gov.tr/tarim>,].

T.C.Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2018), *Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) (2014-2020)*. [Erişim:21 Şubat 2018, <http://www.tarim.gov.tr/SGB/TARYAT/.../207/Ipard-li-Ucuncu-Basvuru-Cagri-Ilan>].

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Ekonomik ve Teknik İlişkiler Daire Başkanlığı (2015), *2015 Yılı Ocak Dönemi Dış Ticaret Verileri*, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları: Ankara.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2017), *Makro Ekonomik Veriler*, [Erişim: 27 Mayıs 2017, <http://www.tarim.gov.tr>].

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2017), *Tarımsal Araştırma verileri*, [Erişim: 22 Mayıs 2017, <http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYIH.xlsx>].

T.C. Resmi Gazete, *Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*, 8 Haziran 2011, Sayı:6223, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

T.C.Resmi Gazete, *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*, 18 Mayıs 2005, Sayı:26526, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Tokuroğlu, Belma ve Ersoy, Abdullah (2015), *Uygurluk Tarihi*, 3. Baskı, İmaj Yayınları: Ankara.

Tunalı, Esmâ (2009), *Vadeli İşlemler Piyasaları ve Türkiye Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası VOB İle Londra Finansal Futures ve Opsiyon Borsası LIFFE'nin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Türk Dil Kurumu (2017), *Bilim ve Sanat Terimleri*, [Erişim: 2 Mart 2017, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts].

Türkiye Bankalar Birliği (2018), *Bankalarımız 2017*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, No:327.

Türkiye İstatistik Kurumu (2018), *Tarım İstatistikleri*, [Erişim: 28 Mayıs 2018, <http://www.tuik.gov.tr>].

Türkiye İstatistik Kurumu (2018), *Sektörlere Göre Veriler*, [Erişim: 15 Temmuz 2018, <http://www.tuik.gov.tr>].

Uzlu, Mehmet (2012), “Tarımsal Kredilendirme Bankacılığın Diğer Kollarından Farklı mıdır?”, [Bildiri], *Türkiye’de Tarımın Finansmanı Konferansı*, 18 Nisan, İstanbul Dedeman Oteli, İstanbul.

Uzunpınar Adnan (2008), *Katılım Öncesi AB Kırsal Kalkınma Politikası ve Türkiye’de Uygulanacak IPARD Programı Kapsamında Proje Hazırlama, Değerlendirme ve Seçim Süreci*, Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.

Ülgen, Pınar (2010), “Orta Çağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”, [Elektronik Sürüm], *Mukaddime Dergisi*, S:1, ss.1-17.

Ürper, Yılmaz (1985), *Türkiye’de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri (Eskişehir İli Tarım Kredi Kooperatifleri Üzerine Bir Uygulama)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.

Vakıfbank (2018), *Vakıfbank Tarım Bankacılığı*, [Erişim: 10 Mayıs 2018, <http://www.vakifbank.com.tr/tarim-bankaciligi.aspx?pageID=1094>].

Yavuz, Fahri (2000), “Türkiye’de Tarım Politikası”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, S:31, ss.9-22.

Yeni, Rahim ve Özçiçek Dölekoğlu, Celile (2003), *Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üreticiye Transferleri*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları: Ankara

Yıldız, Fatih Feramuz (2006), “AB Katılım Öncesi Mali Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) Kapsamında Türk Tarımındaki Dönüşüm Süreci”, *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Türk Tarım Dergisi*, S:167, ss.20-28.

Yılmaz, Mustafa Kemal (2008), *Dünyada ve Türkiye’de Tarımsal Finansman: Türkiye İçin Model Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yiğit, Mehmet, Güner, Ümit ve Subaşı, Devrim Barış (2007), “Küreselleşme ve Tarım Politikaları Bağlamında Küba Ekonomisi”, [Elektronik Sürüm], *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S:13, ss.1-17.

Ziraat Bankası (2018), *Ziraat Bankası Tarım Girişimci*, [Erişim: 05 Haziran 2018, <http://www.ziraatbank.com.tr/tr/girisimci/tarim>].

Ziraat Leasing (2018), *Ziraat Leasing İş Akışı*, [Erişim: 02 Mart 2018, http://www.ziraatleasing.com.tr/duran_varliklarimiz.html].

ÖZGEÇMİŞ

Ankara/ Beypazarı'nda 1990 yılında doğdu. 2008-2012 yılları arasında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde okudu. 2015-2019 yılları arasında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı'nda Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir.